YENİ SOSYAL HAREKETLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE SU HAKKI

Mertcan CÖMERT
181145101

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
Danışman: Doç. Dr. Cangül ÖRNEK KONU

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık, 2022

YENİ SOSYAL HAREKETLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE SU HAKKI

Mertcan CÖMERT
181145101
ORCID: 0000-0002-5245-6208

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
Danışman: Doç. Dr. Cangül ÖRNEK KONU

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık, 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmasının her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, bana yol gösteren, desteğini her zaman hissettiğim tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Cangül ÖRNEK KONU'ya;

Tez savunma jürisinde yer alarak görüş ve önerilerini paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Hasan ÜNAL'a, Dr. Öğr. Üyesi Neslişah Leman BAŞARAN LOTZ 'a

Yüksek lisans eğitim sürecim boyunca her zaman desteğini aldığım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi İnayet Burcu AKYÜREK'e;

Lisans eğitimim ve tezin şekillenme süreci de dâhil olmak üzere desteklerini aldığım değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Erman YÜCE'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Elif SUNGUR'a;

Desteklerini esirgemeyen dayım Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKBAYRAK'a ve eşi Dr. Müjde KOCAMAN AKBAYRAK'a, kuzenim Dr. Fulya GİRAY SÖZEN'e;

Her zaman yanımda olan annem Nurşen AKBAYRAK'a, babam Hasan CÖMERT'e, tüm aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Mertcan CÖMERT

Aralık, 2022

ÖZET

YENİ SOSYAL HAREKETLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE SU HAKKI

Mertcan Cömert
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
Danışman: Doç. Dr. Cangül Örnek Konu
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022

Tezin konusu, Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Türkiye'de Su Hakkıdır. Tezde suyun insan hayatına etkileri, insan hakları nosyonu çerçevesinde su hakkı konusundaki hukuksal süreçler ve uluslararası sözleşmelerin bu meseledeki kapsayıcılığı ele alınmıştır. Su hakkı kavramı, küresel su politikaları kapsamında neoliberal yaklaşım ve insan hakları yaklaşımı çerçevesinde karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır. Bu iki yaklaşıma etki eden tüm faktörlerin değerlendirilmesi çerçevesinde su kaynaklarına müdahaleler ve çevresel etkileri ele alınmıştır.

Bu çalışmada, su kaynakları üzerinde uygulanan özelleştirme politikaları ile hidroelektrik santrali (HES) ve madencilik faaliyetlerinin ekosisteme verebileceği olası zararlar üzerinde durulmuştur. Ekosistemin, su kaynaklarının ve canlı yaşamının zarar görmesinin çevresel ve toplumsal sorunlara yol açabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda suyun metalaşma süreci insan hakları ihlali kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Su Hakkı, İnsan Hakkı, Metalaşma, Özelleştirme, Yeni Sosyal Hareketler.

ABSTRACT

RIGHT TO WATER IN TURKEY IN THE CONTEXT OF NEW SOCIAL MOVEMENTS

Mertcan Cömert
Master Thesis
Department of Political Science and International Relations
Political Science and International Relations Programme (With Thesis)
Thesis Advisor: Doc. Dr. Cangül Örnek Konu
Maltepe University Graduate School, 2022

The subject of the thesis is the Right to Water in Turkey in the Context of New Social Movements. The effects of water on human life have been expressed as the legal processes of the notion of human rights and the inclusiveness of international agreements. The concept of the right to water, the neoliberal approach and the human rights approach are explained comparatively within the scope of global water policies. In the framework of the evaluation of all the factors affecting these two approaches, interventions to water resources and their environmental effects are discussed.

This study emphasises the privatization policies applied to water resources, the potential damages of Hydroelectric Power Plants (HEPP) and mining activities to the ecosystem. It has been stated that the damage to the ecosystem, water resources and living life can lead to environmental and social problems. In this context, the commodification process of water has been evaluated within the scope of human rights violations.

Keywords: Right to Water, Human Rights, Commodification, Privatization, New Social Movaments.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ x
KISALTMALAR xi
1. GİRİŞ 1
2. İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI 7
2.1 İnsan Hakları Kavramı ve Tarihsel Gelişimi 7
2.2 İnsan Hakları Kavramında Kuşak Sınıflandırılması 8
2.2.1 Birinci kuşak haklar 9
2.2.2 İkinci kuşak haklar 10
2.2.3 Üçüncü kuşak haklar 11
2.2.4 Dördüncü kuşak haklar 17
2.3 Uluslararası Sözleşmelerde Su Hakkının Tanınma Süreci 19
3. KÜRESEL SU POLİTİKALARI VE SUYUN KONTROLÜ 25
3.1 Neoliberal Yaklaşım 25
3.2 İnsan Hakları Yaklaşımı 28
3.3 Su Kaynaklarına Müdahaleler ve Sonuçları 30
3.3.1 İnsan hakkı ihlali olarak suyun metalaşması 32

3.3.2 Özelleştirme 35

3.3.3 Hidroelektrik santrali ve çevresel etkileri 40

3.3.4 Madencilik faaliyetleri ve çevresel etkileri 43

3.3.5 Çevresel etki değerlendirmesi sürecinin aşamaları ve uygulamaları 46

4. TÜRKİYE'DE SU YÖNETİMİ VE YENİ SOSYAL HAREKETLER BAĞLAMINDA SU HAKKI 53

4.1 Türkiye'de Su Yönetimi ve Tarihsel Gelişimi 53

4.2 Türkiye'de Su Politikalarını Uygulayıcı Kurumlar ve Hukuksal Yapıları 62

4.3 Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Su Hakkı 67

4.3.1 Kentsel ve kırsal çevreci hareketlerin karşılaştırılması 72

5. SONUÇ VE ÖNERİLER 83

KAYNAKÇA 87

ÖZGEÇMİŞ 102

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. AB Çevre Politikalarının Tarihsel Süreci 13
Tablo 2. Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları..... 15
Tablo 3. Su Hakkının İnsan Hakkı Olarak Tanınma Süreci..... 21
Tablo 4. Ülkelerin Özelleştirme Politikaları Genel Durumu 37
Tablo 5. Türkiye'de Özelleştirme Yöntemleri 39
Tablo 6. DSİ Faaliyet Raporu 42
Tablo 7. Türkiye'de Su Yönetiminden Sorumlu Devlet Kurumları 54
Tablo 8. 2019 Yılı Bazı Dünya Ülkeleri Su Risk Oranları 57
Tablo 9. 2030 Yılı Bazı Dünya Ülkeleri Su Risk Oranları 58
Tablo 10. Su Hakkının Uygulanmasında İlgili Düzenlemeler ve Engelleyici Hükümler 63
Tablo 11. Eski ve Yeni Sosyal Hareketlerin Karşılaştırılması..... 68
Tablo 12. Kentsel ve Kırsal Değişkenler 72
Tablo 13. HES Karşıtı Kırsal Hareketler ve Destek Veren Kentsel Hareketler..... 74
Tablo 14. HES Karşıtı Kırsal Hareketler ve Sanal Mekânda Destekleyen Kentsel Hareketler..... 76
Tablo 15. İnterneti Mücadelesinde Aktif Olarak Kullanmış Olan Çevreci Hareketler.. 78

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ekolojik Yıkım Sonucu Ortaya Çıkabilecek Sorunlar. 31
Şekil 2. HES Enerji Dönüşüm Evresi. 40
Şekil 3. Enerji Kullanım Oranları 41
Şekil 4. Ordu Melet Deresi HES Projesi Sonrası Oluşan Ekolojik Tahribat 42
Şekil 5. Rize Senoz Vadisi HES Projesi Sonrası Oluşan Ekolojik Tahribat 43
Şekil 6. Alakır Vadisi HES Projesi Sonrası Oluşan Ekolojik Tahribat 43
Şekil 7. Maden Cevherinin Çıkarılma Süreci. 44
Şekil 8. Maden İşletmeciliği Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar. 46
Şekil 9. ÇED Yönetmeliğine göre Ek-1 Listesindeki Faaliyetler İçin ÇED Süreci. 48
Şekil 10. ÇED Yönetmeliğine göre Ek-2 Listesindeki Faaliyetler İçin ÇED Süreci. 50
Şekil 11. İzin ve Lisans Süreci. 52
Şekil 12. Küresel Sıcaklık İndeksi 59
Şekil 13. Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Uygulanması Gereken Maddeler 60
Şekil 14. Türkiye'de Sektörlere Göre Sera Gazı Emisyon Oranları 61
Şekil 15. Türkiye'de Kişi Başı Sera Gazı Emisyonu 62

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BM : Birleşmiş Milletler

ÇED : Çevresel Etki Değerlendirmesi

ÇMO : Çevre Mühendisleri Odası

DB : Dünya Bankası

DSİ : Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

DSÖ : Dünya Sağlık Örgütü

HES : Hidroelektrik Santrali

İMO : İnşaat Mühendisleri Odası

İSKİ : İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi

MGK : Milli Güvenlik Konseyi

MTA : Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü

SEHAK : Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TEMA : Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

TMMOB : Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

1. GİRİŞ

> Bununla birlikte, doğa üzerinde kazandığımız zaferlerden dolayı kendimizi pek fazla övmeyelim. Böyle her zafer için doğa bizden öcünü alır. Her zaferin beklediğimiz sonuçları ilk planda sağladığı doğrudur, ama ikinci ve üçüncü planda da büyük çoğunlukla ilk sonuçları ortadan kaldıran, bambaşka, önceden görülmeyen etkileri vardır. (…) İşte böylece her adımda anımsıyoruz ki, hiçbir zaman, başka topluluğa egemen olan bir fatih, doğa dışında bulunan bir kişi gibi, doğaya egemen değiliz; tersine, etimiz, kanımız ve beynimizle ondan bir parçayız, onun tam ortasındayız, onun üzerinde kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onun yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulayabilme üstünlüğüne sahip olmamızdan öte gitmez (Engels, 1979, s. 198-199).

Dünyanın ve tüm canlıların doğal döngüsünü sağlayan, insanlığın varoluş temeline dayandırılan suyun tüm medeniyetlerin, tüm toplulukların oluşumunda en önemli ve etken madde olduğu söylenebilir. Yaşamsal devamlılığı sağlayan suyun kültürel ve toplumsal olguların vücut bulmasından, hatta insanlığın oluşumundan da eskiye dayanan doğal bir kaynak olduğu ifade edilebilir.

İnşaat Mühendisleri Odası (İMO) Su Çalışma Grubu, *Su Hakkı* başlıklı raporunda suyu tarif ederken *"yerinin farklı hiçbir doğal kaynak tarafından doldurulamayacak"* oluşuna vurgu yapmaktadır (İMO, 2009, s. 29). Ekolojik sistemin ayrılmaz parçalarından birini oluşturan su; içme, yemek yapma, temizlik, hayvancılık, tarımsal üretim dâhil birçok yaşamsal ihtiyacı karşılamaktadır.

İnsanlığın tarihsel sürecine bakıldığında, ilk medeniyetler yerleşim bölgelerini belirlerken su kıyılarını tercih etmişler ve buralarda gelişim göstermişlerdir. Bu aşamada su kullanımının günümüz modern toplumlarına oranla karşılaştırılamayacak kadar az olmasından dolayı suya erişimde herhangi bir sorun yaşanmadığı düşünülmektedir (Kılıç, 2009, s. 46).

Fakat sanayi devrimiyle birlikte insanın su kaynaklarını kullanım amacı ve şekli değişime uğramıştır. Bunun sonucunda kaynaklar kirletilmiş ve olması gereken miktardan fazla kullanılarak tüketilmiştir (Oğuz, 2011, s. 11).

Bu çalışmanın konusu, yeni sosyal hareketler bağlamında Türkiye'de su hakkıdır. Küresel çapta bir problem olan su sorununu Türkiye'deki su hakkı üzerinden ele almaktır. Türkiye'deki musluk suyunun ücretli olmasına rağmen içilemez halde oluşu, suyun sağlık koşullarının oluşturul(a)maması ve suyun damacana satışıyla birlikte tamamen ticarileştirilmesi, özelleştirmeler bağlamında damacana sulara geçiş aşaması, Türkiye'deki su politikaları sonucu yaşanan dönüşümler; HES, madencilik faaliyetleri ve baraj gibi projelerin çevresel etkileri başlıca araştırma alanlarıdır.

Su tartışması Türkiye'de uluslararası ilişkiler çerçevesinde geleneksel olarak stratejik yaklaşım boyutu ile ele alınmıştır. Çalışmaların kapsadığı konular; Fırat ve Dicle nehir havzası, Türkiye ve komşu ülkeler arasındaki stratejik ilişkiler, Ortadoğu su sorunları, körfez krizi ve sınıraşan sular kavramı gibi konulardır.

Bu bağlamda yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde; Gün Kut (1993), Neşet Akmandor (1994) ve Özden Bilen (1996) Türkiye ve Ortadoğu'daki su sorunu ve çözüm önerileri üzerinde durmuşlardır. Doğu Ergil (1990) ise konuyu körfez bunalımı çalışması ile körfez krizi üzerinden değerlendirmiştir. Konuralp Pamukçu (1994), Ali Faik Demir (1994), Ayşegül Kibaroğlu (1998) ve Müşerref Yetim (1998) ise su sorununu, Fırat ve Dicle sorunu üzerinden ele almışlardır.

Bu çalışmanın konusuyla ilgili olarak, tez çalışmaları üzerinden literatür taraması yapıldığında, yeni sosyal hareketler bağlamında Türkiye'de su hakkı ile ilgili bu alanda yapılmış çalışma bulunmadığı görülmüştür. Bu bağlamda diğer tez çalışmaları incelendiğinde; Gaye Yılmaz (2009) Türkiye'de suyun metalaşma sürecinde etkili olan faktörleri, sanayide ve tarımda su kullanımlarını emek değer teorisi kapsamında incelemiştir. Seda Özsoy (2009) suyun toplumsal önemi, suyun kapitalizmin küresel politikaları çerçevesinde özelleştirilmesi ve ticari bir mal olarak piyasalaştırılması üzerinde durmuştur. Elif Çolakoğlu (2008) su meselesini, Türkiye'de su güvenliği kapsamında değerlendirerek, suya erişimde zorluk çeken ve hijyen koşullarından yoksun bir şekilde yaşayan insanlar üzerinden okumuştur.

Bunlara ilaveten Ayşenur Ocak (2018) yapmış olduğu çalışmada su hakkını, doğa hakları kavramı üzerinden değerlendirilmiştir. R. Esra Oğuz (2011) araştırmada kent yoksullarının su hizmetlerine, güvenli suya ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakları üzerinde durarak toplumsal eşitsizliklerin altını çizmiştir. Eral Topçu (2009) ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeleri inceleyerek su hakkının bir insan hakkı olarak tarihsel sürecini ele almıştır.

Bu çalışma, Türkiye'de su politikalarını, insan hakları çerçevesinde ve suyun metalaşması kapsamı da dâhil olmak üzere ele almaktadır. Araştırma su hakkı sorununa, suyun insanlık öncesine kadar dayanan tarihine ve önemine değinerek, ilerleyen aşamalarda insanlık tarihini de dâhil etmektedir.

İnsanlık tarihi çerçevesinde sanayileşme ve medeniyet kavramlarıyla birlikte hak arayışları ve tarihsel süreçleri incelenmektedir. Kapitalist sistemin sanayileşmeyle beraber gelişim, kalkınma veya ilerleme olarak kaydettiği ancak su hakkı sorununda yarattığı olumsuz çevre politikalarını yeni sosyal hareketler kavramı ekseninde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Yakın geçmişte neoliberal anlayışın su kaynaklarını ya da suyu özel mülkiyete dönüştürmesi günümüzde su hakkı sorununun temellerini oluşturmaktadır. Suyun metalaşması, alınır-satılır niteliğinin oluşum süreci, HES, madencilik faaliyetleri ve baraj gibi projelerin şirketler tarafından uygulanmasının, devlet politikası olarak teşvik edilmesi, su hakkı sorununu derinleştirmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de su politikaları ve yönetimi tartışılırken yeni sosyal hareketler bağlamında su hakkı üzerinde durulacaktır.

Bu kapsamda çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

1. Suyun ticari meta olarak ele alınması, bir hak olarak suya erişim konusunda nasıl bir engel teşkil eder?

2. Temel insani ihtiyaçların karşılanması için yeterli miktarda ve kalitede suya ücretsiz erişebilmek, suyu piyasa mekanizmaları dışında tanımlayan ve temel hak olarak gören bir yaklaşımla mümkün olabilir mi?

3. Ekosistemin ve yaşamsal devamlılığın temelini oluşturan su, nasıl olur da piyasa tarafından ticari bir meta halini alır?

4. Suyun temel insan hakları dışında tutularak özelleştirilmesi ve neoliberal politikaların bir nesnesi haline getirilmesi nasıl sonuçlar doğurur?

5. Suyun metalaşma sürecine neler sebep olmuştur?

6. Çevreci hareketlerinin ortaya çıkış süreci hangi etkenlere dayanmaktadır?

7. Çevreci hak arayışlarında köylü hareketler ile kentli hareketler arasındaki farklılıklar nelerdir?

8. Çevre eylemliliğine karşı oluşturulan baskıcı tutumlar, çevreci hareketlerin sürdürülebilirliğini nasıl etkilemektedir?

Çalışmanın önemi göz önüne alındığında, su hem insan hayatı, hem de dünya üzerindeki tüm canlılar için vazgeçilmez yaşamsal kaynak ve ekolojik sistemin en önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Suyun ekonomik olarak ticari bir mal biçiminde kullanılmasının ve metalaşma sürecinin bir insan hakkı olarak sağlıklı ve içilebilir suya erişim hakkına ulaşmakta ne gibi zorluklar çıkardığı önemlidir.

Su hizmetlerinin insan odaklı bakıştan ve sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak özelleştirilmesinin ardında suyun tanımlanmasındaki algılama farklılığı vardır. Su herhangi bir ticari ürün haline dönüşmekte ve hak kavramından yoksunlaştırılmaktadır.

Bu açıdan suyun bir hak değil de ihtiyaç olarak tanımlanması suyun meta haline dönüşümü meşrulaştırmakta kullanılan önemsel bir kavramsal değişimdir. Toplumsal bir sorun olan su meselesini kapitalist kalkınmacılığın sorgulanması ve insan hakları gibi konular üzerinden de değerlendirmek gerekmektedir. Su meselesinde kolektif bir anlayışla hareket etmek toplumsal derinliğe sahip sorunlara ışık tutacaktır.

Bu çalışmanın varsayımları aşağıda belirtilmiştir:

- Su, gezegenimizdeki tüm canlılar için yaşamsal özelliğe sahip doğal bir kaynaktır.

- Doğal çevrenin rolü sosyal dönüşümlerde önemli bir etkendir.

- Neoliberal politikalar, sosyal ve çevresel dönüşümlere neden olmuştur.

- Özelleştirme ideolojik olarak neoliberal politikaların ekonomik alandaki uzantısıdır.

- Su kaynaklarına yapılan müdahalelere karşı sosyal tepki kaçınılmazdır.

- Yeni sosyal hareketler önceden tasarlanmadan meydana gelir ve tahmin edilemeyen sonuçları olur.

Bu çalışma, *"İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı"* başlıklı bölümde suyun bir insan hakkı olarak hukukla ilgili boyutunu inceleyerek, su hakkının varlığına dair teorik yaklaşımları ele almaktadır. Bu bağlamda öncelikle başta hak kavramı olmak üzere, insan haklarının tarihsel gelişim süreçleri aktarılırken Karel Vasak'ın (Vasak, 1977) üç kuşak hak sınıflandırılması esas alınmaktadır.

Buna ek olarak Andrew Vincent, kuşak haklarının insanlık tarihine paralel bir biçimde değişim içinde olduğunu vurgulayarak üç kuşak düzeyinde kalınamayacağını belirtmekte ve dördüncü kuşak haklardan söz etmektedir. Vincent'ın (Vincent, 2010) yaklaşımından hareketle çalışmanın birinci bölümünde üç kuşak hak sınıflandırmasının ardından, dördüncü kuşak haklar da buradaki incelemeye dâhil edilmiştir.

Çalışmanın, *"Küresel Su Politikaları ve Suyun Kontrolü"* başlıklı bölümünde, su hakkı tartışmasında insan hakları yaklaşımı ve neoliberal yaklaşım karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Neoliberal politikalar sonucunda su varlıklarının alınır satılır bir metaya dönüştürülmesi ve özelleştirilmesi süreci dünya ve Türkiye özelinde açıklanmıştır. Bu politikalar sonucunda suya yapılan müdahalelerin çevreye, doğaya, insan sağlığına ve tüm ekosisteme etkilerinden bahsedilen bu bölümde suya çeşitli müdahale biçimleri üzerinde de durulmuştur.

Bu kapsamda su kaynaklarının özelleştirilmesi, hidroelektrik santrali (HES) gibi Türkiye'de yakın geçmişte gündeme gelen yöntemler üzerinden ve madencilik faaliyetlerinin çevresel etkileri üzerinden açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca HES ve madencilik karşıtı çevreci hareketler ile bu hareketlerin oluşum aşamaları, amaç ve hedefleri de ele alınmıştır.

Çalışmanın, *"Türkiye'de Su Yönetimi ve Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Su Hakkı"* başlıklı bölümünde, su hakkı yeni sosyal hareketler bağlamında incelenmiştir. Su hakkı mücadelesi veren çevreci hareketler değerlendirilmiş buna ek olarak kırsal bölgelerdeki yaşam alanlarına yapılan müdahaleler ve kent merkezlerinde yaşayan bireylerin su mücadelesi ele alınmıştır. Bu bağlamda su politikalarını uygulayan kurumların yetki ve sorumlulukları açıklanmıştır.

Buradan hareketle kırsal yaşam alanlarına yapılan müdahaleler ve tahribatın etkileri detaylandırılmıştır. Bununla birlikte kırsal ve kentsel çevreci hareketlerin mücadele konuları ve eylem biçimleri üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım çerçevesinde kentsel ve kırsal çevreci hareketlerin karşılaştırmalı incelemesi yapılmıştır.

2. İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI

2.1 İnsan Hakları Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları öğretisinde, hak kavramı her insanın doğuştan sahip olduğu temel haklar bağlamında devredilemez, dokunulamaz ve bölünemez haklar olarak insan onurunu güvence altına alır. İoanna Kuçuradi insan haklarını şu şekilde açıklamaktadır: *"İnsan hakları, her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak, yani insanların yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar"* (Kuçuradi, 1982, s. 49).

Yaşam hakkının insan haklarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu belirten Cahit Talas, *"insan hakları, kişinin yaşam hakkı varsa doğar ve anlam kazanır"* demektedir (Talas, 1990, s. 84). Yaşam hakkının korunması ve önemi ise Bahri Savcı, tarafından şu biçimde ifade edilmiştir:

> Evren-doğa-topluluk-birey arasında bir diyalektik vardır. Gelişmeyi, bu diyalektik sağlar. Gelişmenin sürmesi için, bu diyalektiğin işlemesi gereklidir. Onun için de, "Birey"in sürmesi, kendini idame etmesi gerekir. Yaşam hakkının gereğince korunamaması, diyalektiğin öğelerinden birinin yok olmasıdır. Bunun sonucu olarak da, diyalektik öğelerinden yoksun bir denklem anlamsızlığa dönüşür ve "gelişim" denen süreç bozulur (Savcı, 1982, s. 62)

Henry Shue hak kavramıyla ilgili olarak: *"Hak, haklı bir istemin ussal temelini oluşturur"* saptamasını yaparak kişilerin haklardan yararlanabilmesi için hakların güvencesinin sağlanması gerektiğini vurgular: *"Madem ki bir hak haklı bir istemin temelidir, o zaman insanların yalnızca diretebilecekleri değil, diretmeleri gerektiği ortaya çıkar"* (Shue, 1982, s. 26).

Bu noktada Şevket Müftügil'e göre insan hakları bir toplumdaki bütün kişileri kapsamaktadır, toplum içindeki kişiler haklarının güvence altına alınmasını isterken, toplumun farklı kesimlerinin de aynı güvenceyi isteme hakkının olduğunu bilmelidirler.

Demek oluyor ki hak talebi ve hak ihlali karşılıklıdır. Eğer bir hakkın güvence altına alınması isteniyorsa orada muhakkak hak ihlali vardır (Müftügil, 1982, s. 86-87).

Hak ihlalinin insana karşı yine insan tarafından yapıldığı üzerinde duran Nic Klecker: *"Savaşlar, zorbalık, baskı, hoşgörü eksikliği, fakir kitlelerin zengin ve güçlü ayrıcalıklı insanlar tarafından ezilmesi, kölelik, kolonileşme"* gibi olgulara dikkat çekmektedir (Klecker, 1982, s. 151).

Mesut Gülmez insan haklarını: *"İnsanın insan için, ama insana karşın ve insana karşı verdiği aynı zamanda düşünsel ve eylemsel savaşımın ürünü"* olarak tanımlar. İnsan haklarını insanlık tarihiyle birlikte değerlendirerek: *"İnsan hakları tarihi, acısız, özverisiz, bedelsiz ve savaşımsız bir tarih değildir"* demektedir. İnsan haklarının temelde insan ve insanlık için koruma ve geliştirme amacı taşıdığını ifade eder (Gülmez , 2001, s. 1-11).

Jack Donnelly insan haklarının piyasa ekonomileri ve bürokratik devletlerin insan onuruna yönelik tehditlerine karşı en etkili araç olmaya devam ettiğini belirtmektedir (Donnelly, 2007, s. 287-288). Bu nedenle insan hakları tüm insani değerleri ve insan onurunu koruyarak evrensel değerler oluşturulmasına diğer bir deyişle insanların insani sorumluluklarını yerine getirmeleri için tanınmıştır.

2.2 İnsan Hakları Kavramında Kuşak Sınıflandırılması

İnsan hakları ve uygulamaları insanlığın tarihsel değişimine paralel olarak sosyal, ekonomik ve politik dönüşümlerden ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda değişen yaşam koşulları ve dönemin ihtiyaçlarına karşılık veren yeni haklar kazanılması ile insan hakları kavramında kuşak sınıflandırılması fikirleri oluşum göstermiştir.

Bu çalışma kuşaklara göre sınıflandırılmada Karel Vasak'ın sınıflandırılmasını esas almıştır. Buna göre insan hakları kavramının kuşaklara göre sınıflandırılması Vasak tarafından üç kuşak şeklinde tanımlanmıştır (Vasak, 1977, s. 29):

- Birinci kuşak haklar; kişisel ve siyasal,

- İkinci kuşak haklar; ekonomik, sosyal ve kültürel,

- Üçüncü kuşak haklar; dayanışma hakları.

Yasemin Özdek, insan haklarının kavramsal temellerinin tarihsel süreçte toplumsal mücadelelerin ürünü olduğunu belirtmiştir. Birinci ve ikinci kuşak hakların ortaya çıkış sürecine etki eden ana unsurun siyasal sınıf çatışmaları olduğunu ve bununla birlikte etnik köken, kadın kimliği, kültür ve inanç kavramlarının da etkilerini vurgulamaktadır (Özdek, 1993, s. 52-55).

Burjuva devrimleri birinci kuşak hakları etkilerken, sosyalist devrimler ikinci kuşağın dönüşümünde rol oynamıştır. Daha sonra ortaya çıkan ekolojist, kadın, çevre ve barış hakları gibi hareketler ise üçüncü kuşak hakları oluşturmuşlardır (Özdek, 1993, s. 52-55).

2.2.1 Birinci kuşak haklar

Birinci kuşak hakların doğuşunda 18. yüzyıldaki burjuvazi ve aristokrasi arasındaki sınıf eksenli çatışma süreci belirleyici olmuştur. Dönemin yükselen ticaret olanaklarıyla ekonomik açıdan gelişim gösteren burjuvazi, ekonomik olarak zayıflayan ancak politik anlamda nüfuzlu olan aristokrasiyle karşı karşıya gelmiştir.

1789 Fransız Devrimi ve ardından "*İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi"* ile birlikte eşitlik ve özgürlük kavramları ortaya çıkmış ve aristokrasinin ayrıcalıklarına dayalı feodal yapı yıkılmıştır (Gökpınar, 2015, s. 52-55).

Burjuvazinin bireyci öğretisini ortaya koyan 1789 Bildirisine göre; *"İnsanlar hukuk açısından özgür ve eşit doğarlar; özgür ve eşit yaşarlar"* (Gülmez , 2001, s. 14). Ancak burjuvazinin siyasal düşüncesinin temelinde liberalizm vardır, burjuvazi için eşitlik ve özgürlük kavramları hukuksaldır. Eşitlik aristokrasinin ayrıcalıklarını ortadan kaldırırken, özgürlük ise burjuvazinin sınıfsal ve ekonomik gelişiminde devletin müdahalesini engellemeyi amaçlamaktadır (Özdek, 1993, s. 30-31).

Burjuva devrimleriyle birlikte liberal ideolojinin hak kavramlarının soyut ve kuramsal olduğu görülmektedir. Somut olarak işçi sınıfının ve kadınların sosyal ve siyasal hakları tanınmamış ve yasaklanmıştır (Gülmez , 2001, s. 17-20). Liberalizm ve bireyciliğe karşı en güçlü kuramın Marksist sosyalizm olduğunu belirten İbrahim Kaboğlu; Marksist sosyalizmi alternatif bir İnsan Hakları öğretisi olarak şöyle tanımlamaktadır:

> Liberalizm ve bireycilik postülalalarını çürüten öğretiler arasında en radikali ve güçlüsü *Marksist sosyalizm*dir. (…) Klasik Marksist analizin dayandığı "biçimsel" özgürlükler ve "gerçek" özgürlükler ayrımına göre, liberal öğretinin özgürlükleri olan, birinciler yararlanılması zenginlik ve maddi araçları gerekli kılan soyut özgürlüklerdir. (…) İşte Marksizm, belirtilen nedenlerle bu biçimsel özgürlüklerin karşısına "gerçek" hakları; bir işe giriş, uygun bir yaşama ulaşma ve daha geniş olarak toplumsal "yabancılaşma" karşısına gerçek bir bağımsızlığı elde etme özgürlüklerini çıkarır (Kaboğlu, 1994, s. 240).

2.2.2 İkinci kuşak haklar

Sınıfsal haklarını elde eden burjuvazinin, bizzat kendisi yeni bir hak sorununu yaratmış ve işçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi ortaya çıkmıştır (Gökpınar, 2015, s. 55-57). Sanayi devrimiyle birlikte sosyal ve ekonomik eşitsizlikler artmış ve ikinci kuşak hak arayışına öncülük etmiştir. İnsan hak ve onuruna yakışmayacak derecede kötü çalışma koşulları ve meta haline dönüşen emek, yeni siyasi hareketlerin oluşumuna olanak sağlamıştır.

Bu çerçevede sosyal ve ekonomik olarak ağır yaşam koşulları altında olan işçi sınıfı tarafından siyasal ve sosyal eşitsizliklere karşı bir savaşım başlatılmıştır. 1871 Paris Komünü ve 1917 Sovyet Devrimi sonucunda sosyal hak ve sosyal devlet kavramları yasalar ve anayasalara girmiş, geleneksel demokrasinin içeriği dönüşüme uğrayarak sosyal eşitsizlikleri azaltmak ve sosyal adaleti sağlamak gibi yükümlülükleri oluşmuştur (Gülmez , 2001, s. 20-21).

Bunun sonucunda Kaboğlu, emekçi sınıfların yürüttüğü hak mücadelesiyle toplumsal ve kültürel hakların kazanıldığını belirtmiştir:

- *" Sendikal haklar,*

- *Grev hakkı,*

- *Çalışma hakkı,*

- *Dinlenme hakkı,*

- *Sosyal güvenlik hakkı,*

- *Sağlık hakkı,*

- *Eğitim hakkı"* (Kaboğlu, 1992, s. 9).

Öte yandan Richard Pierre Claude ve Burns H. Weston bu haklara ek olarak ikinci kuşak insan hakları başlığı altında aşağıdaki haklara da yer vermişlerdir (Claude ve Weston, 2006, s. 22):

- İşsizliğe karşı korunma hakkı,

- Özgürce iş seçme hakkı,

- Kişinin ve ailesinin yeterli yaşam standardı hakkı,

- Bilimsel, edebi ve sanatsal üretim için boş zaman hakkı,

- Toplumun kültürel yaşamına özgürce katılma hakkı.

Sonuç olarak, ikinci kuşak insan hakları temel haklara odaklanır ve kamuyu güçlendirmeyi temsil ettiği söylenebilir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları korumak ve güvence altına almak için devletlere yükümlülükler getirir.

İkinci kuşak hakların devletlere yüklediği sorumluluk sadece bir hakkın tanınma sürecini değil, aynı zamanda uygulanabilirliğini kapsamaktadır. Kişilerin toplum içerisinde eşit muamele ve fırsatlardan yararlanabilmesi için doğru koşulların sağlanması açısından da önemlidir.

2.2.3 Üçüncü kuşak haklar

Vasak'ın tanımlamasına göre üçüncü kuşak haklar dayanışma haklarıdır. Bu hakları tamamlayıcı nitelikte olan diğer haklar ise şunlardır:

- *"Gelişme hakkı,*

- *Sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir çevre hakkı,*

- *Barış hakkı*,

- *İnsanlığın ortak mirasına sahip olma hakkı*" (Vasak, 1977, s. 29):

Üçüncü kuşak hakların ortaya çıkış süreci ise; İkinci Dünya Savaşı'nın insanlık üzerinde yarattığı yıkım ve olumsuz etmenlerin dayanışma bilincini doğurmasıyla gerçekleşmiştir. 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Antlaşması giriş bölümü: *"Biz Birleşmiş Milletler halkları: Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye…"* diyerek başlamaktadır (Birleşmiş Milletler Antlaşması, 1945).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırlamış olduğu ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde onaylanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, uluslararası insan hakları hukukunun temelini oluşturarak hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını amaç edinmiştir (Özdek, 1993, s. 20-21).

Bildirge, vurgulamış olduğu ortak değerler kavramıyla dayanışma haklarını ve 24 Ekim 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı tamamlayıcı nitelik taşımaktadır (Kaboğlu, 1992, s. 9). Buna ek olarak Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluş sürecinden itibaren geliştirmiş olduğu çevre politikaları ve tarihsel süreçleri aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. AB Çevre Politikalarının Tarihsel Süreci (Arat, Türkeş, ve Saner, 2002)

1957	**AVRUPA TOPLULUĞU ANLAŞMASI (ROMA)**	
1957-1972	Çevreye özel bir ilgi yok Yalnızca iç pazar ile ilişkili olarak ele alınıyor.	
1972	**PARİS DEKLARASYONU** Çevre korumanın özellikle dikkate alındığı "ekonomik genişleme" yorumu vardır. Çevresel Eylem Planı oluşturma fikri ortaya çıkmıştır.	
1973-1976	1. ÇEP	AT çevre politikasının prensiplerini ve hedeflerini belirlemekte ve uygulama için gerekli eylemleri tanımlamaktadır.
1977-1981	2. ÇEP	İlkini izlemekte, önemli bir değişiklik getirmemektedir.
1982-1986	3. ÇEP	Eylem önceliklerini tanımlamakta ve entegrasyon temellleri ile önleyici yaklaşım gereksinimini ortaya atmaktadır.
1987	**TEK AVRUPA SENEDİ** VII no'lu başlığı AT çevre politikasına ayırarak yasal zemini oluşturmaktadır. (Maddeler: 130r, 130s ve 130t)	
1987-1992	4. ÇEP	Daha geniş bir yorumlama ve diğer politikalar ile ilgilendirme yolu ile çevre mevzuatını güçlendirmekte, korumacı yaklaşımda odaklanmaktadır.
1993	**AVRUPA BİRLİĞİ ANLAŞMASI (MAASTRICHT)** Hedeflerinde çevreye saygıdan söz etmektedir (Madde: 2) Çevre politikası ve sürdürülebilirlik ilkesini dile getirmektedir.	
1993-2000	5. ÇEP	'**sürdürülebilirliğe doğru'** ifadesi ile yayınlanmıştır.; Sorumluluğun paylaşılması gibi yeni kavramları tanımlamakta ve Avrupa seviyesinde çevre korumanın geliştirilmesi için gerekli araçları belirlemektedir.
1999	**AMSTERDAM ANLAŞMASI** Sürdürülebilir kalkılma kavramı AB anlaşmasının giriş bölümüne ve birliğin hedeflerine eklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma perspektifi açısından çevresel koruma kavramının diğer birlik politikalarının tanım ve uygulamalarına entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.	
(2000)	**NICE ANLAŞMASI** Su kaynakları yönetimi ve arazi kullanımı konularında bazı küçük değişiklikler getirmektedir.	
2001-2010	6. ÇEP	6. Çevre Eylem Planının Hedefleri: a.Varolan çevre mevzuatının uygulaması geliştirilmelidir. b.Çevresel konuların diğer politikalara entegrasyonu derinleştirilmelidir. c.Tüketici gereksinimlerini karşılayacak biçimde, piyasalar ile birlikte çalışılmalıdır. d.Kolay erişilebilir bilgi yolu ile pratik konularda bireylerin fikir ve kararlarının şekillenmesine yardımcı olunmalıdır. EÜye ülkelerde arazi kullanımı planlaması yapılmalıdır.. Dört öncelikli eylem alanı tanımlanmaktadır: 1.İklim değişikliği, 2.Doğa ve biyolojik çeşitlilik, 3.Çevre ve sağlık, 4.Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi.

İkinci dünya savaşından sonraki yıllarda yaşanan teknik ve bilimsel ilerlemelerle birlikte gelişmiş sanayi ülkelerinin kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde doğaya müdahalesi sonucunda çevresel ve ekolojik sorunlar meydana gelmiştir. Nükleer teknolojinin gelişimi, nükleer silahlanma ve nükleer enerjiyle birlikte çevreye ve doğaya verilen tahribat tüm ekosistemi ve insan yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır (Kaboğlu, 1992, s. 10).

Birleşmiş Milletler süregelen bu olumsuz gelişmelerin sonucunda 1972 yılında Stockholm'de Çevre Konferansı'nı düzenlemiştir. Can Hamamcı konferansa giden süreci; *"Biyosferdeki kaynakların ussal kullanımı ve korunması, çevrenin iyileştirilmesi üzerinde yoğunlaşan ilgi"* olarak tanımlamıştır (Hamamcı, 1984, s. 174).

Konferansın sonucunda yayımlanan Stockholm Bildirisi'yle çevre hakkı bir insan hakkı olarak tanınmıştır. Bildirinin 1 No'lu ilkesi bu temel düşünceyi şöyle açıklamaktadır: *"İnsanın, onurlu ve gönenç içinde bir yaşama olanak veren nitelikte bir çevrede, özgürlüğe, eşitliğe ve yeterli yaşam koşullarına temel hakkı vardır ve bugünkü ve gelecek kuşaklar için, insan, bu çevreyi korumak ve geliştirmek sorumluluğu taşımaktadır"* (Keleş ve Hamamcı, 2002, s. 267-268). Bu yaklaşım çerçevesinde Türkiye'nin taraf olduğu başlıca çevre anlaşmaları aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları (Vural, 2018)

No	Kısaltma	Adı	Tarihi	Yeri	Yürürlük Tarihi	Türkiye Taraf Olma Tarihi	Web Sayfası
1	Viyana Sözleşmesi	Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi	1985	Viyana	1988	1991	http://ozone.unep.org/
2	Montreal Protokolü	Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü	1987	Montreal	1989	1991	http://ozone.unep.org/
3	BMİDÇS	BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	1992	Rio de Janeiro	1994	2004	http://newsroom.unfccc.int/
4	KP	BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolü	1997	Kyoto	2005	2009	http://newsroom.unfccc.int/
5	BÇS	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi	1992	Rio de Janeiro	1993	1996	https://www.cbd.int/
6	Kartagena Protokolü	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Biyogüvenlik Kartagena Protokolü	2000	Kartagena	2003	2004	https://www.cbd.int/
7	BMÇMS	Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşme ile Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi	1994	Paris	1996	1998	http://www2.unccd.int/
8	CITES	Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme	1973	Vaşington	2007	1996	https://www.cites.org/
9	Ramsar	Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme	1971	Ramsar	1975	1994	http://www.ramsar.org/
10	Barselona Sözleşmesi	Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi	(1976) 1995	Barselona	2004	2002	http://web.unep.org/unepmap/
11	Boşaltma Protokolü	Akdeniz'de Gemilerden ve Uçaklardan Boşaltma veya Denizde Yakmadan Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılması Protokolü	(1976) 1995	Barselona	Henüz yürürlüğe girmemiştir.	2002 yılında ülkemiz protokolü onaylamıştır.	http://web.unep.org/unepmap/
12	Tehlikeli Atık Protokolü	Akdeniz'de Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Hareketleri ve Bertarafından Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Protokolü	1996	İzmir	2008	2004	http://web.unep.org/unepmap/
13	LBS Protokolü	Akdeniz'in Kara Kökenli Kaynaklardan ve Faaliyetlerinden Dolayı Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü	(1980) 1996	Madrid	2008	2002	http://web.unep.org/unepmap/
14	Müdahale ve Acil Durum Protokolü	Olağanüstü Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele ve İşbirliğine Ait Protokol	2002	Malta	2004	2003	http://web.unep.org/unepmap/
15	SPA ve Biyoçeşitlilik Protokolü	Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokol	1995	Barselona	1999	2002	http://web.unep.org/unepmap/
16	Bükreş Sözleşmesi	Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi	1992	Bükreş	1994	1994	http://www.blacksea-commission.org/
17	LBS Protokolü	Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokol	1992	Bükreş	1994	1994	http://www.blacksea-commission.org/
18	Acil Durum Protokolü	Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda Yapılacak İşbirliğine Dair Protokol	1992	Bükreş	1994	1994	http://www.blacksea-commission.org/
19	Boşaltma Protokolü	Karadeniz Deniz Çevresinin Boşaltmaları Nedeniyle Kirlenmesinin Önlenmesine İlişkin Protokol	1992	Bükreş	1994	1994	http://www.blacksea-commission.org/

Tablo 2. (Devamı)

No	Kısaltma	Adı	Tarihi	Yeri	Yürürlük Tarihi	Türkiye Taraf Olma Tarihi	Web Sayfası
20	Biyolojik Çeşitlilik ve Peyzaj Protokolü	Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi'nin Karadeniz'de Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması Protokolü	2002	Sofya	2004	2004	http://www.blacksea-commission.org/
21	Basel Sözleşmesi	Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne ilişkin Bazel Sözleşmesi	1989	Basel	1992	1994	http://www.basel.int
22	BAN Değişikliği	Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne ilişkin Bazel Sözleşmesine Getirilen Değişiklik	1995	Cenevre	Henüz yürürlüğe girmemiştir.	2003 yılında ülkemiz protokolü onaylamıştır.	http://www.basel.int
23	Stockholm Sözleşmesi	Kalıcı Organik Kirleticilere ilişkin Stokholm Sözleşmesi	2001	Stockholm	2004	2009	http://chm.pops.int/default.aspx
24	CLRTAP	Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi	1979		1983	1983	http://www.unece.org/env/lrtap/welcome.html
25	EMEP Protokolü	Avrupa'da Hava Kirleticilerinin Uzun Menzilli Aktarılmalarının izlenmesi ve Değerlendirilmesi için İşbirliği Programı (EMEP) nın Uzun Vadeli Finansmanına Dair, 1979 Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi Protokolü	1984	Cenevre	1988	1985	http://www.unece.org/env/lrtap/welcome.html
26	Bern Sözleşmesi	Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi	1979	Bern	1982	1984	http://www.coe.int/en/web/bern-convention
27	ICCAT	Atlantik Ton Balıklarının Korunmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme	1966	Rio de Janeiro	1969	2003	https://www.iccat.int/en/introduction.htm
28	_	Avrupa Peyzaj Sözleşmesi	2000	Floransa	2004	2003	http://www.coe.int/en/web/landscape/about-the-convention
29	_	Antarktika Andlaşması	1959	Vaşington	1961	1996	http://www.ats.aq/e/ats.htm
30	Madrid Protokolü	Antarktika Sözleşmesi Çevre Koruma Protokolü	1991	Madrid	1998	2017	https://www.ats.aq/e/ep.htm

2.2.4 Dördüncü kuşak haklar

İnsan haklarını değişen koşullar üzerinden değerlendiren Mahmut Gökpınar, günümüzde yeni hakların ortaya çıkmakta olduğuna vurgu yaparak, insan haklarını evrimci yaklaşımla yorumlamakta ve dinamik olarak tanımlamaktadır (Gökpınar, 2015, s. 63).

Andrew Vincent, kuşak haklarının üç kuşak düzeyinde kalamayacağını, sürekli bir evrim içerisinde olduğunu ve dördüncü kuşak haklardan hatta ileride beşinci kuşak haklarından da söz edilebileceğine işaret eder (Vincent, 2010, s. 146-147)

Bu bağlamda, günümüzde dünya nüfusunun hızla artması, önlenemeyen çevresel atıklar, iklim değişikliklerinin ekosisteme zarar vermesi sonucu biyolojik çeşitliliğin yok olması ve bunun gibi sorunlar Ömer Aykul'a göre dördüncü kuşak hak tanımlamasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu hakları şöyle sıralamaktadır (Aykul, 2019):

- Ekosistem hakkı,

- Gelecek nesiller hakkı,

- Kent hakkı,

- Yeni bir insan hakkı olarak bu hakları talep etme hakkı.

Dördüncü kuşak insan haklarının son yirmi yılda oluşum gösterdiğini belirten İlker Gündüzöz ise Aykul'un saydığı haklara ek olarak aşağıdaki hakları da dâhil etmektedir

- *"Farklı olma hakkı,*

- *Biyoetik haklar,*

- *Siber uzay hakkı,*

- *Irk, cinsiyet, inanç ve renk ayrımı yapılmaksızın tüm yurttaşları temsil eden demokratik bir siyasal rejimde yaşama hakkı,*

- *Su hakkı"* (Gündüzöz, 2015, s. 25).

Rebecca Bratspies, gelecek nesiller ve insan hakları arasında bağlantı kurarak, küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi sorunların insanlığın doğaya hâkim olma amaçlı faaliyetleri ve kaynakların aşırı kullanımı sonucu olduğunu vurgulayarak gelecek nesillerin hak kavramının doğduğunu belirtir. Bu bağlamda gelecek nesillerin haklarını korumanın yaşamsal bir değer olarak sürdürülebilir ekolojik dengenin sağlanmasıyla mümkün olabileceğini savunur (Bratspies, 2015, s. 32-35).

Andrew Vincent, insanların doğaya, suya, havaya, gıdaya, toprağa, temiz ve sürdürülebilir çevreye dayanan organik ihtiyaçları olduğunu vurgular. İnsanları ekolojik alanda yaşayan diğer bütün canlılarla eşit görerek hayvan haklarının dördüncü kuşak haklara dahil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Gelişen yeni kuşak hakların insan hakları odaklı nitelendirilmesini eleştirir ve kuşak haklarını tüm canlıların haklarını kapsayan ekoloji odaklı politikalar ile düzenlemek gerektiğini ifade eder (Vincent, 2010, s. 146-147).

M. Brinton Lykes, bireyci hak yaklaşımına karşı kolektif haklar olarak değerlendirdiği dördüncü kuşak haklara yerli halkların haklarını da dâhil etmektedir. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın uzun yıllar sömürgeciliğe maruz kaldığını ve geçmişten günümüze birçok hak ihlalinin yaşandığını ifade etmiştir. (Lykes, 2001, s. 3-5).

Lykes'ın vurgulamış olduğu yerli halkların uğradığı hak ihlalleriyle bağlantılı olarak Şirin, yerli halkların hak mücadelesine Latin Amerika'dan Bolivya Anayasası örneğini vermiştir. Suyun özelleştirilmesine karşı çıkan, İnka geleneğine dayanan, antikapitalist ve ekolojik yerli hareketleri, Bolivya Anayasası'nın oluşumunda etkili olmuştur. Anayasanın dörtte biri çevre bölümü için ayrılmış ve bir insan hakkı olarak su hakkı da anayasada yer almıştır (Şirin, 2015, s. 16). Anayasa dönemin Devlet Başkanı Evo Morales Ayma tarafından 7 Şubat 2009 tarihinde yürürlüğe konmuştur (Ed, M. Özlüer, I. Özlüer, Şirin, ve Odabaşı, 2012, s. 137).

John Scanlon, Angela Cassar ve Noémi Nemes iklim değişiklikleri, nüfus artışları, su kıtlığı gibi gelecek nesilleri ve tüm ekosistemi etkileyecek olumsuzlukların önüne geçmek için su hakkının önemine vurgu yaparak, su hakkının yalnız insanlar için değil, ekosistemde yaşayan bitkiler, hayvanlar ve bütün canlılar için aynı yaşamsal değere sahip olduğunu belirtmektedirler (Scanlon, Cassar , ve Nemes, 2004, s. 3, 27, 33).

Tolga Şirin'in su hakkı konusunda farklı bir yaklaşımı vardır. Şirin'e göre su hakkı farklı haklarla ilişkilidir. Su hakkıyla ilgili olarak Vasak'ın üç kuşak hak kavramından hareketle, suyun yaşamsal değeri itibariyle birinci kuşak hak, toplumsal, kültürel ve halk sağlığı açısından ikinci kuşak hak, insanlığın ortak mal varlığından yararlanma ve çevre hakkı da eklendiğinde üçüncü kuşak hak kavramına dâhil olduğunu, böylece bütün hak kavramları içinde yer alabildiğini vurgulamıştır (Şirin, 2015, s. 27).

Şirin'in su hakkını üç kuşak insan hakkına da dâhil ettiği noktadan hareketle, su hakkının dördüncü kuşak haklar tarafından da kapsandığı, hatta dördüncü kuşak hakların en hayatilerinden biri olarak görülebileceği söylenebilir.

2.3 Uluslararası Sözleşmelerde Su Hakkının Tanınma Süreci

İnsan haklarını resmi olarak tanımlayan ve ilan eden kapsamlı sözleşmeler ve uluslararası anlaşmalar vardır. Bu çeşitli beyanlar ve sözleşmeler tarafından açıkça korunan haklar arasında yaşam hakkı, sağlık hakkı, yeterli beslenme ve hastalıklardan korunma hakları bulunmaktadır. Temiz suya erişim bu hakların birçoğunun ön koşulunu oluşturmaktadır.

Ayrıca, uluslararası anlaşmalar tarafından korunan, özellikle gıda, insan sağlığı ve kalkınma haklarını garanti eden haklardan bazıları, temel temiz suya erişim hakkını garanti etmeden elde edilemez.

Buradan hareketle uluslararası antlaşmaların dolaylı olarak suyu temel bir insan hakkı olarak tanıdıkları sonucunu desteklemektedir. Bu uluslararası antlaşmaların en önemlileri şunlardır:

- 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (Universal Declaration of Human Rights, 1948)

- 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (European Convention on Human Rights, 1950)

- 1966 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966)

- 1966 Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966)

- 1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (American Convention On Human Rights, 1969)

- 1986 Birleşmiş Milletler Kalkınma Hakkı Bildirgesi (Declaration on the Right to Development, 1986)

- 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi (Convention on the Rights of the Child, 1989)

Peter H. Gleick'e göre insan sağlığını korumak için yeterli miktarda temiz ve kaliteli su olmadan insan haklarını karşılamak mümkün değildir. Suyla ilgili hastalık riskini azaltmak, ölümleri önlemek ve temel hijyen gerekliliklerini sağlamak için temiz su gereklidir. Gleick'e göre bu gerçek, Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası yardım kuruluşları tarafından uzun zamandır kabul edilmektedir (Gleick, 1998, s. 491-493).

1970'lerden başlayarak, temel kaynak ihtiyaçlarına ve su haklarına erişim konusunda bir dizi uluslararası çevre ve su konferansı düzenlenmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen bir dizi ifade ve sonuç yukarıda açıklanan uluslararası sözleşmelerle aynı statüye sahip yasal belgeler olmasa da, devletlerin görüşlerini bildiren uluslararası niyet ve politikanın güçlü kanıtlarını sunmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki Tablo 3'te su hakkının temel bir insan hakkı olarak tanınma süreci kronolojik olarak gösterilmiştir.

Tablo 3. Su Hakkının İnsan Hakkı Olarak Tanınma Süreci (Yalçın ve Gök, 2013)

Tarih	İlgili Toplantı, Sözleşme, Karar vb.	Su hakkına ilişkin gelişme
1977	Mar Del Plata (Arjantin) Birleşmiş Milletler Su Konferansı	Konferansın karar metninde ilk kez su hakkı kavramı kullanılmıştır.
1979 (1981)	Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Sözleşme (CEDAW)	Yeterli yaşam standartlarından yararlanma hakkının gereği olarak içme suyu hizmetlerinin bir hak olduğu belirtilmiştir.
1986	Çocuk Hakları Sözleşmesi	Çocukların temel sağlık hizmetleri çerçevesinde temiz içme suyundan hiçbir şekilde yoksun bırakılmaması gerektiği belirtilmiştir.
1992	Uluslararası *Su* ve *Çevre* Konferansı (Dublin Bildirgesi)	Dublin Bildirgesiyle suyun ekonomik değeri olan bir mal olarak yönetilmesi gerektiği biçiminde bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Su hakkı kavramından uzaklaşılmıştır. Neoliberal yaklaşımın öne çıkmıştır.
1992	Rio Konferansı (Gündem 21)	Suyun bir sosyal ve ekonomik mal olduğu vurgulanmıştır. Dublin bildirgesinde öne çıkan neoliberal yaklaşımın sürdürülmesi benimsenmiştir.
Kasım 2002	15 no'lu BM Genel Kurulu Yorumu	Su hakkının ilk olarak uluslararası düzeyde kavramlaştırıldığı ve bu hakkın normatif içeriğinin geniş bir biçimde tanımlandığı en önemli belgedir.
3 Ağustos 2010	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı	Bu karar ile temiz içme suyu ve sanitasyon hakkı uluslararası bağlamda tam bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir.

Bu çerçevede ilk ve en kapsamlı su konferanslarından biri Birleşmiş Milletler'in 1977'de Arjantin'in Mar del Plata kentinde düzenlediği hükümetlerinde dâhil olduğu su konferansıydı. Konferansın sonunda yayınlanan bildiri, temel ihtiyaçlar için suya erişim hakkını açıkça tanımıştır.

Birleşmiş Milletler, sosyal ve ekonomik durumları ne olursa olsun tüm halkların, temel ihtiyaçlarına eşit miktarda ve kalitede içme suyuna erişim hakkına sahip olduğunu açıklamıştır (Report of the United Nations Water Conference, Mar del Plata, 1977).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1986'da Kalkınma Hakkı Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bildirgeye göre; devletler ulusal düzeyde, kalkınma hakkının gerçekleştirilmesi için gerekli tüm önlemleri almalı ve diğerlerinin yanı sıra, temel kaynaklara erişimlerinde herkes için fırsat eşitliği sağlamalıdır (Declaration on the Right to Development, 1986).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında İnsan Haklarına İlişkin 1988 tarihinde Ek Protokol düzenlenmiştir. Buna göre; herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama ve temel kamu hizmetlerine erişim hakkına sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social, and Cultural Rights: "Protocol of San Salvador", 1988).

1992'de Rio de Janeiro'da düzenlemiş olan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı kalkınma hakkını evrensel, devredilemez ve temel insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler, milyonlarca insanın gıda, su, giyecek, barınma ve ilaç gibi temel ihtiyaçlara erişiminin olmadığını belirtirken suyu temel bir kaynak olarak açıkça dâhil eder (United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992).

Gleick'e göre, suyun bir hak olarak ilk defa açıkça tanınması, 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi ile gerçekleşmiştir. Sözleşme kapsamında her çocuğun ulaşılabilir en yüksek sağlık koşullarından yararlanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Burada ilk kez çevre sağlığı ve insan sağlığı arasındaki bağlantının açıkça tanınması söz konusudur. Uluslararası sözleşmeler devletlere bağlayıcı yükümlülükler sunarak, temel kaynaklara erişim haklarını devlet uygulamalarının bir parçası haline getirmiştir.

Devletlerin bu hakkı güvence altına almak için almaları gereken önlemler arasında şunlar yer almaktadır:

- *"Yetersiz beslenmeyle mücadele etmek,*

- *Yeterli besleyici gıdaların temin edilmesi,*

- *Temiz içme suyunun sağlanması"* (Gleick, 1998, s. 494-501).

Birleşmiş Milletler, 28 Temmuz 2010 tarih ve 64/292 sayılı Genel Kurul kararıyla sağlıklı içilebilir suyun ve hıfzıssıhhanın, yaşam hakkının bir gereği olarak temel insan hakkı kapsamında tanımıştır (Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010 64/292. The human right to water and sanitation).

Buna ek olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, güvenli içme suyuna ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakkını 30 Eylül 2010 tarih ve 15/9 sayılı kararıyla tanınmıştır (Resolution adopted by the Human Rights Council 15/9 Human rights and access to safe drinking water and sanitation, 2010).

Maude Barlow, bu tarihi kararların öneminin altını çizerek su hakkı mücadelesinde değerli bir kazanım olduğunu vurgulamıştır. Birleşmiş Milletler'e üye devletlerin her birinin bu kararları desteklememiş olsalar bile suyu insan hakkı olarak tanımlayıp, ona göre politika geliştirmek mecburiyetinde olduklarını belirtmektedir (Barlow, Su Hakkı, 2016, s. 11, 44).

Diğer taraftan Barlow'un işaret ettiği üzere, yukarıda da belirtilmiş olan Genel Kurul kararlarıyla birlikte, Birleşmiş Milletler'in suyu temel insan hakları olarak tanımasının ardından üye devletlerin bu karara saygı göstermek, su hakkını korumak ve uygulamak ile beraber üç temel yükümlülüğü bulunmaktadır:

1. Hükümetler su ve hıfzıssıhha hakkına saygı göstermelidir,

2. Su ve hıfzıssıhha hakkıyla ilgili politikalarını hayata geçirirken piyasanın belirlediği fiyatlandırmayı karşılayamayan yoksullar dâhil toplumun bütün kesimlerini en temel hakkı olan su hizmetlerinden mahrum bırakmamalıdır.

3. Birleşmiş Milletler'in kararlaştırdığı son yükümlülük ise uygulama yükümlülüğüdür. Buna göre hükümetler, su hakkının tanınması, suya erişim ve su hizmetiyle ilgili önlemleri almakla yükümlüdür. Ülkelerin vatandaşları hükümetleri tarafından atılan adımlardan haberdar edilmeli, her konuda destek görmeli ve hükümetler şeffaf olmalıdır.

Barlow'a göre hükümetler, toplumun insan hakkı olarak su hakkını korurken, maden ve enerji şirketlerine karşı su kaynaklarını savunan yerel halkı, temiz kaynakları, çevreyi ve doğayı da korumalıdır (Barlow, Su Hakkı, 2016, s. 46-48).

3. KÜRESEL SU POLİTİKALARI VE SUYUN KONTROLÜ

3.1 Neoliberal Yaklaşım

David Harvey'e göre neoliberal yaklaşımda devletin rolü, serbest piyasa uygulamalarına kurumsal bir çerçeve yaratmak, serbestçe işleyen piyasaları desteklemek, özel mülkiyet haklarını korumak ve bu sistemi güvence altına almak için gerekli olan asker, polis ve yargı işlevlerini kurmaktır. Neoliberal sistem, serbest piyasanın mevcut olmadığı diğer alanları ise çevre ve sağlık dâhil, gerekirse devlet müdahalesi ile oluşturmaktadır. Ancak devlet, piyasaları bir kez oluşturulduktan sonra müdahaleleri minimumda tutarak ve bu görevlerinin ötesine geçmemektedir (Harvey , 2006, s. 145).

Harvey'e göre, kapitalizmin yaşadığı krizlere bir çözüm olarak ortaya çıkmış olan neoliberalizm, aynı zamanda varlıkların gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere ve alt sınıflardan üst sınıflara yeniden dağıtımının da bir yolu haline gelmiştir. Sınıf mücadelesi yoluyla kazanılmış olan emeklilik haklarını, emekli maaşları, tatiller, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi temel insan haklarının azaltılması veya engellenmesi de dâhil bir dizi uygulamaya başvurmuştur (Harvey , 2006, s. 153).

Gerard Duménil ve Dominique Lévy'e göre kapitalizm, neoliberalizm ile piyasaların egemenliğini devlet eliyle güçlendirirken, farklı alanlarda ise devletin azalan rolünü dünyaya yeni bir toplumsal düzen olarak empoze etmiştir. Kapitalizmin bu yeni aşaması neoliberal küreselleşme olarak bilinmektedir (Duménil ve Lévy, s. 1-13).

Bununla birlikte söz konusu olan bütün kurumların sermayeye daha sıkı tabi olmasıdır. Sonuç olarak sermaye kendi çıkarları doğrultusunda işçilerin ve dünya nüfusunun geniş kitlelerinin haklarını dikkate almadan hareket etme özgürlüğü sağlamış ve bu yeni toplumsal düzenin uygulanması için devlet desteğini arkasına almıştır.

Neoliberalizmin ilk politik ve ekonomik uygulamaları İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Ronald Reagan eliyle hayata geçirilmiştir. Bu dönemde neoliberalizm devlet kurumları başta olmak üzere, üniversiteler, düşünce kuruluşları, medya, merkez bankaları, küresel finans kurumları ve ticareti düzenleyen uluslararası kuruluşlar üzerinde baskın bir etkiye sahip olmuştur.

Ancak bu etki her iki ülke örneğinde de ulusal çapta kalmamış dünya genelinde geniş çaplı bir etki alanı oluşturmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşünü izleyen tek kutuplu dünyada, ABD hegemonyası altında bir emperyalist koalisyondan söz etmek mümkündür.

Neoliberalizmin emperyalist sisteminden bağımsız olarak ele alınamayacağını belirten Duménil ve Lévy'e göre neoliberalizm; emperyalizm ile kapitalizmin belirli bir aşamasını değil, en gelişmiş ülkelerin dünyanın geri kalanını bir sömürü sürecine tâbi tutma amacını taşımaktadır. Bu nedenle neoliberalizm yeni bir kalkınma modeli değildir, daha ziyade amacı; üretim araçlarının sahipleri olan yönetici sınıfların egemenliğine dayalı olan yeni bir toplumsal düzen oluşturmaktır (Duménil ve Lévy, s. 1-13).

Michael Freeman'a göre neoliberalizmin birçok ülkede özellikle kadınlar, çocuklar, azınlıklar, yerli halklar, engelliler ve yoksullar başta olmak üzere bütün bir toplumun refahı üzerinde zararlı etkisi olmuştur. Neoliberalizm küresel ekonomide hala etkilidir, ancak sosyal devlet uygulamalarının engellenmesi, kamu harcamalarının azaltılması ve insan haklarına yönelik ihlaller düşünüldüğünde neoliberalizm hak temelli yaklaşımlara karşı ideolojik bir tutum olmaktadır (Freeman, 2015, s. 150).

Freeman, neoliberalizmin devletlerin onaylayarak kabul ettikleri, uluslararası insan hakları anlaşmalarının yasal yükümlülüklerini yerine getirme konusunda engel oluşturduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, neoliberalizm uluslararası insan hakları hukukuna iki temel gerekçe etrafında uyumsuzluk göstermektedir.

- Birincisi, sosyal devlet anlayışının kaldırılmasıyla vatandaşların ekonomik ve sosyal haklarının uygulanması engellenmektedir.

- İkincisi, neoliberal politikalar çeşitli geleneksel devlet işlevlerinin yönetimini özel şirketlere devretmektedir. Uluslararası hukukta her ne kadar devletler, özel şirketler gibi devlet dışı aktörlerin insan haklarını ihlal etmemesini sağlamakla yükümlü olsalar da sorumluluğun devletten bu tür şirketlere devredilmesi, devletlerin bu tür yükümlülükleri yerine getirmesini zorlaştırmaktadır (Freeman, 2015, s. 155).

Neoliberalizmin temel insan haklarına aykırılığını örnekleyen başlıklardan biri su hakkıdır. Çınar, neoliberal anlayışın su kıtlığı teziyle çokuluslu şirketlere teorik dayanak

sağladığını ve şirketlerin bu yaklaşımla birlikte suyu kârlı bir ticaret alanı olarak kullanmayı meşrulaştırdığını savunur (Çınar, 2006, s. 44-55).

Neoliberal politikaların sadece suyla ilgili değil, hedeflediği diğer kaynaklar için de aşamalı bir şekilde önce meta haline getirme ve daha sonra ise ürünün ticari değerini artırmak için kıtlık vurgusu yapma şeklinde bir yol izlediği bilinmektedir. Dolayısıyla devletler, şirketler ve yerel halklar arasındaki ilişkide su hakkı meselesi bağlamında vurgulanması gereken en önemli nokta neoliberal politikaların halkların haklarını dışlayıcı etkileridir.

Çelik'in işaret ettiği üzere neoliberal politikaların sonucunda ulusal ve uluslararası şirketler, doğal kaynaklar dâhil yatırım alanlarındaki hâkimiyetlerini güçlendirmiştir (Çelik, 2012, s. 189). Neoliberal politikaların sonuçları değerlendirildiğinde şirketlerin öncelikli hedeflerinin, yerel halkların yaşam alanlarını, ekosistemi ve doğal kaynakları korumak değil, kârlarını arttırmak olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda Mercedes-Benz Eski Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Kurt Joachim Lauk, İstanbul'da Küreleşmenin Nimetleri başlıklı panelde yaptığı konuşmada, piyasanın kâr ve çıkar odaklı bakışının sosyal devlet, insan hakları ve demokratik yapılarla olan çelişkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

> Aslında çok daha hızlı küreselleşebilirdik, fakat iki önemli engelle karşılaştık bu süreçte: demokrasi ve trilyonlarca dolar değerindeki emeklilik fonlarının kamu, yani ulus devletlerin kontrolünde olması. Doğrudan yatırımların veya bir başka deyişle sanayiinin küreselleşmesi için gerekli adımları zaten yıllardan beri kat ediyoruz. Ama artık, bizim için asıl önemli olan, finansal sermayemizi küreselleştirebilmek… Fakat biz Avrupa'da ne yapıyoruz? Yok işçi hakları, yok sendikal haklar, yok insan hakları, yok sosyal güvenlik katkı payları sonuçta da karlarımız kuşa dönüyor. Demokrasiden vazgeçmek zorundayız (Teknik Güç Dergisi, 2003, s. 5).

3.2 İnsan Hakları Yaklaşımı

Malcolm Langford'a göre insan hakları yaklaşımı insan onurunun her şeyden önce geldiğini ve temel ihtiyaçlar için yeterli suya erişimin mutlak ve tartışılmaz bir öncelik olduğunu vurgular. Bu yaklaşıma göre; hükümetler suyun mevcut, temiz ve uygun fiyatlı olmasını sağlamakla sorumlu hale getirilmelidir. Birleşmiş Milletler suyun bir meta olduğu argümanlarına karşı insan hakları yaklaşımını benimsemiştir (Langford , 2005, s. 275).

İnsan hakları yaklaşımı, insanı ilk sıraya koyduğu için değerlidir. Hesap verebilirliği, yasal yaptırımları ve marjinal gruplara odaklanmayı vurgular. Ayrıca tüm aktörlerin karşılaştıkları sorunları çözmek için çalışabilecekleri ortak bir dil yaratmayı hedefler. Meta yaklaşımına ve piyasa çözümüne yönelik mevcut duruma karşı alternatif bir çerçeve sunar. Buna göre; su hakkıyla ilgili öncelikli olarak özelleştirmeye karşı alternatif kamu ve topluluk modelleri net bir şekilde geliştirilmelidir (Langford , 2005, s. 280-281).

Neoliberal yaklaşıma karşı çıkan ve insan hakları yaklaşımını savunan Langford'a göre, su hakkını korumak ve teşvik etmek için ulusal ve uluslararası düzeyde yasal ve kurumsal çerçeveler geliştirilmelidir. Yaptığı öneriler maddeler halinde şu şekildedir:

- Kamu hizmetine zarar veren yolsuzluklarla mücadele edilmelidir.

- Yoksullara daha iyi hizmet sağlamak amacıyla kamu kurumları düzenlenmeli ve kamu desteği oluşturulması gerekmektedir.

- Hükümetler ve su tedarikçileri yükümlülükleri gereği, toplumun suya erişilebilirliğini ve suyu kalite standartları açısından denetlemelidir.

- Sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve sendikalar topluluk odaklı çözümleri teşvik ederek bir fark yaratabilirler.

- Toplum ise, su sektöründeki karar alma süreçlerinin takipçisi olmalı ve özellikle su reformu konusundaki tartışmalara etkin bir şekilde katılmalıdır (Langford , 2005, s. 280-281).

Barlow'a göre su gibi hayati bir kaynağın en yüksek fiyatı verene satılan bir meta haline gelmesine izin verilmemelidir. Temel ihtiyaçlar için temiz suya erişimin bir insan hakkı olduğu açıktır. Her nesil faaliyetleri sonucunda suyun bolluğunun ve kalitesinin düşmemesini sağlamalıdır. Hâlihazırda bozulmuş olan su ekosistemlerinin var olan durumunu iyileştirmek ve gelebilecek zararlardan korumak için mücadele edilmelidir (Barlow , 2001, s. 4).

İnsan hakları yaklaşımı açısından neoliberal yaklaşıma gelen eleştirilerin temelinde, devletlerin piyasalara yönelik ideolojik ve sistematik desteğine rağmen, piyasa sisteminin temel su ihtiyacını karşılayamıyor oluşu vardır. İnsan hakları yaklaşımını savunanlar, devletlerin insan hakları kapsamında değerlendirildiğinde bu ihtiyaçları yerine getirme sorumluluğu olduğunu belirtir.

Bu noktada Gleick'e göre uluslararası kuruluşlar ve yerel yönetimler temel su gereksinimi benimseyip karşılamak için çalışmadıkça, büyük ölçekli hayati sorunlar gelecekte de devam ederek yoksullaşmaya, sağlıksızlığa ve ölüm riskine katkıda bulunacaktır (Gleick, 1998, s. 500).

Daha önce de belirtildiği gibi mevcut insan hakları beyannamelerine göre; tüm insanlar temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli miktarda ve kalitede suya erişim hakkına sahiptir. Ancak, insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme zorunluluğu yetersiz ve eksik şekilde ele alınan bir sorundur.

Bu çerçevede Gleick, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişimi değerlendirerek, uluslararası finansal piyasaların giderek daha fazla bağlantılı hale geldiği bir çağda, milyarlarca insanın en temel su ihtiyacını karşılayamamayı, insanlık açısından büyük bir trajedi ve yüzyılımızın en büyük başarısızlığı olarak tanımlanmaktadır (Gleick, 1998, s. 501).

İnsan hakları yaklaşımı, hem ulusal hem de uluslararası bağlamda insan hakları ve çevrenin korunması arasındaki ideolojik bağlantıyı gerçekleştirmektedir. İnsan hakları yaklaşımı, çevresel hakların içeriğinin kapsamlı bir teorik analizinin yanı sıra bu hakların yasal düzenlemeleri ve uygulamaları hakkında faydalı bir bakış açısı sağlamaktadır (Boyle ve Anderson , 1996, s. 313).

Suyun özellikle yerli halk ve yerel azınlık grupları için sosyal ve kültürel bir anlamı da vardır. Lee ve Best suyun sadece ekonomik bir mal olarak görülmemesi gerektiğini belirtir (Lee ve Best , 2017, s. 6-9). İnsan hakları yaklaşımı ile neoliberal yaklaşım arasındaki tartışmanın önemli bir boyutu da suyun ekonomik olarak ele alınış biçimidir.

Freeman'a göre insan hakları yaklaşımı, öncelikle ekonomik bir kavram değil, ahlaki ve yasal bir kavramdır. Bu nedenle insan hakları savunucuları, su hakkı konusunda insan haklarının ahlaki ve yasal standartlarına göre değerlendirmekte ısrar etmelidir. Bununla birlikte liberal felsefe her ne kadar bireyin özgürlüğüne vurgu yapmakta olsa da, neoliberal ekonomi sadece şirketler için özgürlüğü savunmaktadır. Neoliberal uygulamalarda devletler şirketlerle ittifak halindedir (Freeman, 2015, s. 151-152).

İnsan hakları savunucuları siyasi, sosyal ve ekonomik hakların değeri konusunda geniş ölçüde hemfikirdir ve var olan bu ittifaka, insan haklarını, örgütlenme özgürlüğünü ve ifade özgürlüğünü savunarak karşı çıkmaktadırlar.

3.3 Su Kaynaklarına Müdahaleler ve Sonuçları

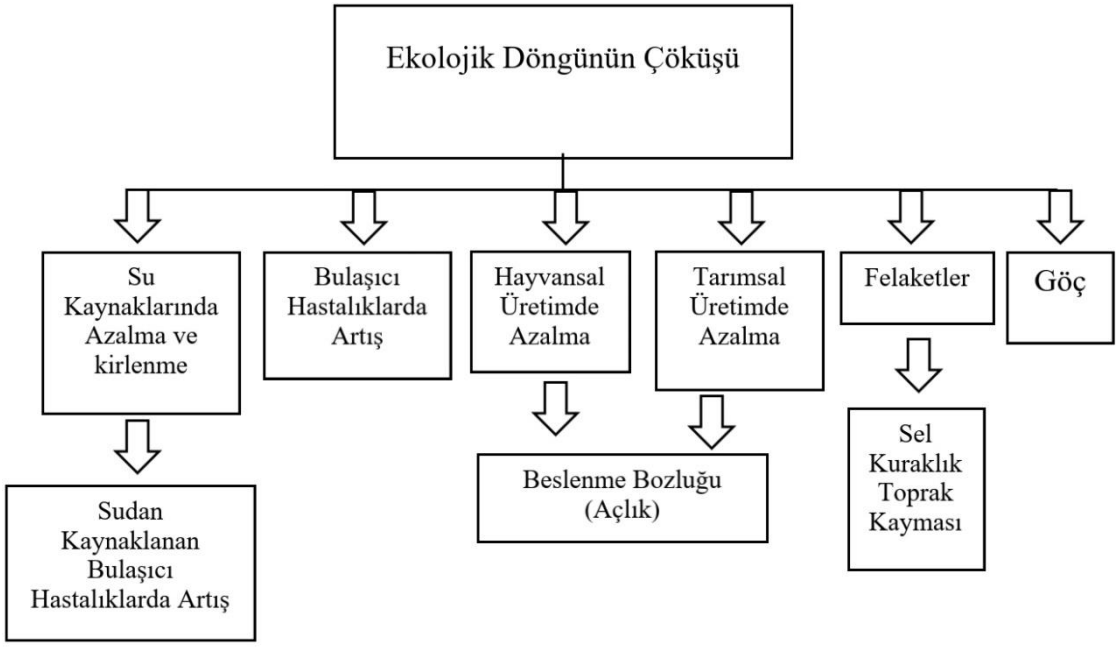
Barlow'a göre, çağımızın baskın kalkınma modeli, şirketler ve finansal piyasalar tarafından belirlenen evrensel kurallara sahip bir sistem olan ekonomik küreselleşmedir. İktidardakiler için bu dönemin tanımlayıcı unsuru demokrasi veya ekolojik yönetim değil neoliberalizmdir.

Barlow'a göre dünya, tarihteki en büyük dönüşümlerinden birini geçirmektedir. Bu dönüşümün merkezinde, yaşamın neredeyse her alanına yönelik topyekûn bir saldırı vardır. Her şey satılıktır, sağlık ve eğitim, kültür ve miras, genetik kodlar ve tohumlar, hava ve su gibi doğal kaynaklar dâhil bütün yaşam alanları giderek artan bir şekilde ulusal ve uluslararası şirketler tarafından kontrol edilmektedir (Barlow , 2001, s. 16).

Dünya çapında artan kapitalist rekabet koşullarında hükümetler üreticilerin rekabet gücünü artırmak ve yabancı yatırımları çekmek için kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırmakta bu çerçevede çevrenin korunmasını esas alan yasal çerçeveyi büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır.

Barlow, kuralsızlaştırılmış piyasanın dâhil olduğu, ekolojik olarak sürdürülebilir olmayan bu ekonomik faaliyetlerin doğaya ve canlılığa zarar verebilecek ekonomik ve politik bir ortam yarattığına dikkat çeker. (Barlow , 2001, s. 20).

Bunun sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunların etkilerini ekolojik yıkım ve çevre kirliliği üzerinden değerlendirdiğimizde aşağıdaki Şekil 1'de işaret edildiği üzere ekolojik döngülerdeki çöküşün göç, sel, toprak kayması, kuraklık, beslenme bozuklukları ve bulaşıcı hastalıklara neden olabileceği gösterilmektedir.

Şekil 1. Ekolojik Yıkım Sonucu Ortaya Çıkabilecek Sorunlar (Karababa, 2021).

Scanlon, Cassar ve Nemes ekosistemin geleceğinin su hakkıyla ilişkili olduğunu değerlendirerek, çevresel normların uygulanmasıyla doğrudan bağlantılı olabileceğini belirtir. Buna göre, su yönetimi sadece suyu yönetmekle ilgili değil, toprağın ve ekosistemin sağlığı ile ilgilidir (Scanlon, Cassar , ve

Nemes, 2004, s. 27-28).

Scanlon, Cassar ve Nemes'e göre çağdaş bir çevre yönetimi ekosistem yönelimini teşvik etmelidir. Çevreyi korumanın gerekliliği ekosisteme uygun yönetim ilkeleridir, bu

ilkelerin uygulanması etkili kurumsal mekanizmaların çalışması yoluyla desteklenmelidir (Scanlon, Cassar , ve Nemes, 2004, s. 27-28).

Daha önce de belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler'in insan hakları ilkeleri, su kaynaklarıyla ilgili olarak su yönetiminin ekosisteme uygun bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurgular niteliktedir.

3.3.1 İnsan hakkı ihlali olarak suyun metalaşması

Dünyada su yönetimine yönelik yaklaşımlarda 1980'ler ve 1990'lar bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan neoliberal politikalar sonucunda suyun metalaşma süreci küresel bir su vizyonu çerçevesinde kurumsallaştırılmıştır. Suyun bu şekilde metalaşmasının olumlu sonuçlar doğuracağını ileri sürenler olmuştur.

Örneğin, Gouvello ve Scott'a göre; su kaynaklarının yönetimi uluslararası şirketler ve piyasa mekanizmaları tarafından yönlendirilmeli ve özel sektör teşvik edilmelidir, bunun sonucunda ise su sektörünün verimliliğinin artacağı düşünülmüştür (Gouvello ve Scott, 2012, s. 88).

Ancak en temel insan haklarından ve kamu hizmetlerinden yoksun bırakılmış milyarlarca insanın bu tür hizmetlere erişiminin olmaması ve ortaya çıkan ekolojik yıkımlar, kamu ve özel çıkarlar arasındaki ilişkiyi yeniden gözden geçirme ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda, bir ülkenin su kaynaklarının gelişimini sürdürülebilir bir biçimde organize etmesi, sağlık ve su hizmetlerinin sağlanması ve suya adil erişim talebi tartışmaya yeni bir boyut kazandırmıştır.

Harvey'e göre neoliberalizm devletin yasallık tanımlarını kullanarak; toprağın metalaştırılmasını, çeşitli ortak mülkiyet haklarının özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesini, müşterekler üzerindeki hakların bastırılmasını, emek gücünün metalaştırılmasını, alternatif üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılmasını, doğal kaynaklar dâhil tüm varlıkların sahiplenilmesini, yeni sömürge ve emperyalist süreçlerin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Harvey , 2006, s. 153). Böylece su gibi

hayati öneme sahip ortak olarak kullanılması gereken kaynaklar özel mülkiyete geçebilmiştir.

Suyun metalaşması dünya genelinde su ürünlerine bağlı bir sektör yaratmıştır. Langford'a göre su sektöründeki baskın paradigma diğer sektörlerde de olduğu gibi neoliberal yaklaşım olmuştur (Langford , 2005, s. 274).

Bu görüşe göre; suyun verimli bir şekilde kullanımını sağlamak için su kaynakları özel mülkiyete ait olmalıdır, su fiyatlandırılmalıdır, su dağıtımı piyasaya açılmalıdır ve piyasa araçları kullanılmalıdır.

Bu yaklaşım uluslararası su şirketleri tarafından güçlü bir şekilde desteklenmiştir. Hatta su sektörü gelecekte kazandırmayı vaat eden bir yatırım enstrümanına indirgenmiş ve danışmanlık şirketlerinin, iş dergilerinin, ekonomistlerin para kazandıracak yatırım tavsiyeleri arasına girmiştir.

Örneğin, *Fortune* dergisinin 15 Mayıs 2000 tarihli sayısında Shawn Tully su ile ilgili olarak; petrolün ekonomik ve siyasi açıdan dünyada yarattığı etkiye benzer bir etki yaratacağı vurgusu yaparak: *"20. yüzyılda petrol, devletler ve şirketler için ne ifade ettiyse, 21. yüzyılda da ulusların varlık düzeyini belirleyecek değerli bir meta olan su, aynı değerde olacaktır"* ifadelerini kullanılmıştır (Tully, 2000).

Citibank baş ekonomisti Willem Buiter, su endüstrisinin petrolden daha güncel ve değerli hale geleceğini, müşterilerinin de bu alanda yatırım yapmalarını tavsiye etmektedir. Arıtma yöntemleri başta olmak üzere temiz su üretimi, yeni kanal sistemleri, depolama tesisleri, nakliye, su tankerleri ve suyun taşınması da dâhil su sektöründe büyük bir yatırım genişlemesi görmeyi beklemektedir.

Buiter, su endüstrisinin, petrol ve gaz boru hattı ağlarının kapasitesini aşacağını düşünmektedir. Suyun, piyasa açısından en değerli meta haline dönüşeceğini ve küresel finans ölçeğinde su sektöründe entegre bir pazar oluşacağını belirtmektedir (Citi's Top Economist Says The Water Market Will Soon Eclipse Oil, 2011).

Cochabamba, Bolivya'da 22 Nisan 2010 tarihinde İklim Değişikliği ve Doğa Ana Hakları konusunda düzenlenen Dünya Halkları Konferansı'nda kapitalist sistem ve metalaşma üzerine şu tanımlama yapılmıştır:

> Kapitalist sistem, rekabet, ilerleme ve sınırsız büyüme mantığını bizlere empoze etmiş durumda. Bu üretim ve tüketim modeli, insanı doğadan ayırarak ve doğa üzerinde egemenlik mantığını dayatarak sonu olmayan bir kâr arayışında. Su, toprak, insan genomu, kadim kültürler, biyo-çeşitlilik, adalet, ahlak, insan hakları ve yaşamın kendisi dâhil her şeyi metaya dönüştürüyor (Özcan, 2010, s. 5).

Bu noktada Karl Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* adlı eserindeki *"Nihayet öyle bir zaman gelmiştir ki insanların başka bir şeye çevrilemez gözüyle baktıkları her şey değişime, alışverişe konu olmuş ve başka bir şeye çevrilebilir hale gelmiştir"* (Marx, 1966, s. 35)

Bu tanımlamadan yola çıkarak şu söylenebilir: Suyun tüm canlıların olduğu gibi insanın da yaşamsal ihtiyacı olmasına rağmen, kâr odaklı kapitalist ekonomi-politik tarafından metalaştırılması suyu temel bir kaynak olmaktan çıkarmış ve bir yatırım enstrümanına dönüştürmüştür.

Böylece su kamusal niteliğini de yitirmektedir. Ayrıca bu durum, daha önce de belirtildiği üzere ikinci kuşak haklardan olan insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkının da çiğnenmesi anlamını taşır. Suyun, yerinin doldurulamayacak oluşu insan ve doğadaki diğer varlıklar için suyu hayati kılarken kapitalist sistem tam da bu hayati olma özelliğini paraya çevirmekte ve ona kârlı bir piyasa malı özelliği yüklemektedir.

Suyun piyasaya dâhil edilme sürecinin geçmişine değinen Kartal, ilk olarak 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İrlanda'nın başkenti Dublin'de düzenlenen Su ve Çevre Konulu Uluslararası Konferansta su ile ilgili olarak; ekosistemin bir parçası, doğal bir kaynak, sosyal ve ekonomik bir mal şeklinde bir tanımlama yapıldığını, bu tanımlamanın unsurlarının ise birbirleriyle çeliştiğini vurgulamıştır (Kartal, 2009, s. 66).

Kartal, özellikle sosyal ve ekonomik tanımlarının birbirine zıt kavramlar olduğunun altını çizerek suyla ilgili alınacak kararlarda ekonomik bir mal vurgusunun piyasalaştırmanın

önünü açmak amacıyla belirleyici bir rol oynadığını düşünmektedir. Dolayısıyla su söz konusu olduğunda hangi kavramlarla konuştuğumuz büyük önem taşımaktadır.

3.3.2 Özelleştirme

Harvey'e göre neoliberal projenin bir parçası olan özelleştirme, kamu varlıklarının şirketleştirilmesi ve su kaynaklarının metalaştırılması için araçsal bir niteliğe sahiptir. Öncelikli amacı, şimdiye kadar kârlılık hesabının sınırları dışında kabul edilen alanlarda sermaye birikimi için yeni alanlar açmak olmuştur. Her türlü kamu hizmetleri su, telekomünikasyon, ulaşım, konut, eğitim, sağlık, emeklilik, kamu kurumları, üniversiteler, araştırma laboratuvarları ve cezaevleri özelleştirilmiştir (Harvey , 2006, s. 153).

Barlow'a göre su krizi yoğunlaştıkça hükümetler, uluslararası şirketlerin baskısı altında suyun özelleştirilmesini savunmaktadır. Bu görüşü savunanlar böyle bir sistemin dünyada geniş çaplı su dağıtmanın tek yolu olduğunu söylemektedir. Ancak, aslında deneyimler açık pazarda su satmanın yoksul kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamadığını gösteriyor. Aksine özelleştirilmiş su, gelişmiş sanayi ve ileri teknoloji barındıran şehirlere, bireylere ve bedelini ödeyebilenlere teslim edilmektedir (Barlow , 2001, s. 2).

Dünya çapında su hizmetlerinin özelleştirilmesi kullanıcıların aleyhine sonuçlar yaratmıştır. Barlow bu konuda farklı ülkelerden örnekler vermektedir. Fransa'da su hizmetleri özelleştirilmesinin ardından müşteri ücretleri %150 artış göstermiştir. Fransa hükümeti ayrıca beş milyondan fazla insanın özelleştirme sonrası içme suyunun kirlendiğini bildirmiştir. Fransa'da yargıçlar, su ihaleleri almak için üç kez rüşvet vermekten hüküm giyen iki büyük Fransız su şirketinin yöneticilerine karşı yolsuzluk iddialarını araştırmıştır (Barlow , 2001, s. 25).

İngiltere'de ise, suyun özelleştirildiği 1989 yılı ile 1995 yılları arasında, müşterilere %106'lık bir zam uygulanmıştır, şirketlerin kârları ise bu süreçte %692 oranında artmıştır. Bu zamlar sonucunda özelleştirmeden bu yana müşterilerin %50'sinin suyu şirketler tarafından kesilmiştir. İngiliz su şirketleri İngiltere'deki en kötü çevre suçluları arasında yer almış ve 1989 ile 1997 yılları arasında Anglian, Severn Trent, Northumbrian, Wessex ve Yorkshire yargılamaları gerçekleşmiştir (Barlow , 2001, s. 25-26).

Özelleştirme süreçlerinin topluma verdiği zararlar bununla da kalmamıştır. İngiltere'deki özel su şirketleri, su sisteminin yönetim haklarını aldıklarında, işgücünün neredeyse %25'ini, yani yaklaşık 100 bin işçiyi işten çıkarmışlardır (Barlow , 2001, s. 25-26). Şirketler, Aralık 1999'da hükümet tarafından fiyat indirimleri yapmaları tavsiye edildiğinde, geniş kar marjlarına sahip olmalarına rağmen binlerce yeni işten çıkarma ilan etmişlerdir. Avustralya'nın Sidney kentinde, su kurulu özelleştirildikten sonra binlerce işçi işini kaybetmiştir ve tüketiciler için fiyatlar dört yılda neredeyse iki katına çıkmıştır.

Su özelleştirildiğinde, halk su kalitesi ve standartları hakkında bilgiye erişim hakkını kaybetmektedir. 1998 yılında, Süveyş Lyonnaise des Eaux şirketi tarafından kontrol edilen Avustralya'nın su kaynağı Sidney'in yüksek düzeyde giardia ve cryptosporidium parazitleri içerdiği ve bu sorun ortaya çıktığında halkın bu sorun hakkında bilgilendirilmediği ortaya çıkmıştır (Barlow , 2001, s. 26). Uluslararası alanda ülkelerin özelleştirme politikalarındaki genel durum aşağıdaki Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Ülkelerin Özelleştirme Politikaları Genel Durumu (Vural, 2018)

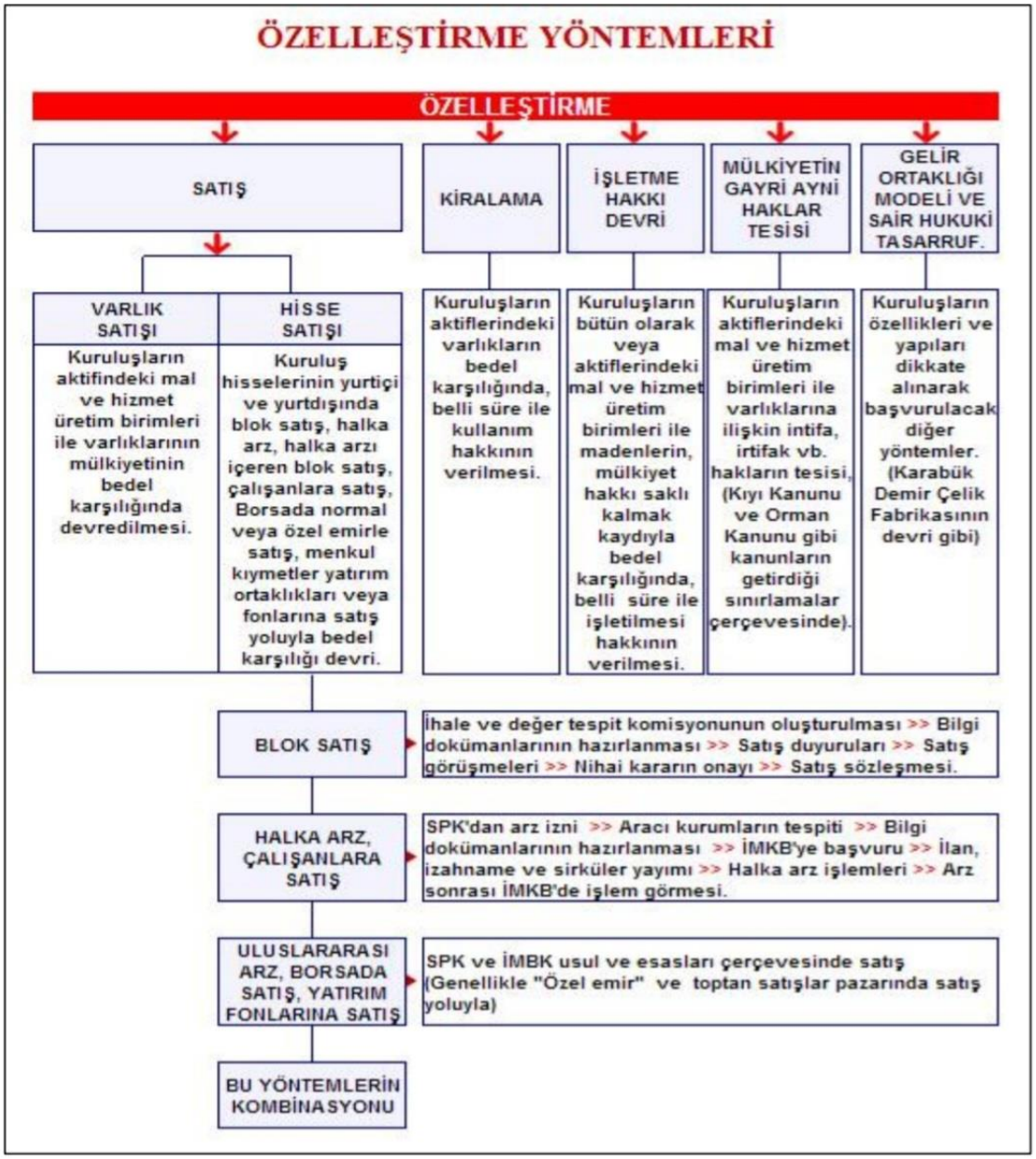
Ülke	Şehir	Yıl	Sonuç
Polonya	Lodz	1994	Özelleştirme engellendi (Yerel seçim sonrası)
Macaristan	Debrecen	1995	Özelleştirme engellendi (Belediye kararı)
İsveç	Malmö	1995	Özelleştirme engellendi (Belediye kararı)
ABD	Washington	1996	Özelleştirme engellendi (Belediye kararı)
Arjantin	Tucuman	1998	İptal ve kamuya geri dönüş (Eyalet seçimi sonrası)
Almanya	Münih	1998	Özelleştirme engellendi (Belediye kararı)
Brezilya	Rio de Janeiro	1999	Özelleştirme engellendi (Mahkeme kararı)
Kanada	Montreal	1999	Özelleştirme engellendi (Belediye kararı)
Panama		1999	Özelleştirme engellendi (Ulusal seçim sonrası)
Trinidad		1999	İptal ve kamuya geri dönüş (Hükümet kararı)
Bolivya	Cochabamba	2000	İptal ve kamuya geri dönüş (Hükümet kararı)
Brezilya	Limeira	2000	Tamamlanmamış iptal (Bkz. Brezilya 2002)
Almanya	Potsdam	2000	İptal ve kamuya geri dönüş (Belediye kararı)
Macaristan	Szeged	2000	Tamamlanmamış iptal
Mauritius		2000	Özelleştirme engellendi
Tayland		2000	İptal ve kamuya geri dönüş
ABD	Birmingham	2000	İptal ve kamuya geri dönüş (Belediye kararı)
Arjantin	Buenos Aires	2001	Tamamlanmamış iptal
Fransa	Grenoble	2001	İptal ve kamuya geri dönüş
Arjantin	Buenos Aires	2002	Özelleştirme engellendi
Brezilya		2002	Özelleştirme politikası terkedildi (Ulusal seçim sonrası)
Paraguay		2002	Özelleştirme engellendi (Parlamento kararı)
Polonya	Poznan	2002	Özelleştirme engellendi (Belediye kararı)
Güney Afrika	Nkonkobe	2002	Özelleştirme engellendi (Mahkeme kararı)
Tayland		2002	Özelleştirme engellendi (Hükümet kararı)
ABD	Atlanta	2003	Özelleştirme engellendi (Belediye kararı)
Uruguay		2004	Referandum ile özelleştirme yasaklandı
Hollanda		2004	Yasa ile özelleştirme yasaklandı
Tanzanya		2005	Anlaşma iptal edildi
Guyana		2007	Anlaşma iptal edildi
Nepal	Katmandu	2007	Firma çekildi
Güney Afrika		2008	Kontörlü sayaçların anayasaya aykırı olduğu kararı çıktı
Endonezya	Jakarta		Devam ediyor
Gana			Devam ediyor
Hindistan	Delhi		Devam ediyor
Sri Lanka			Devam ediyor
Kuzey İrlanda			Devam ediyor
Fransa	Paris	2010	İptal ve kamuya geri dönüş

Özelleştirme politikalarının temelinde, suyun fiyatlandırılması ve küresel piyasacı yaklaşımın benimsenmiş olması belirleyici bir etken oluşturmaktadır. Özelleştirmelerin olumsuz etkilerini Türkiye üzerinden değerlendiren Ahmet Atılgan, 1995'te Antalya'daki su işletmeciliğinin uluslararası Fransız şirketi Suez'e devredildiği süreci örnek olarak ele almıştır (Atılgan, 2009, s. 63-64).

Buna göre; Antalya'nın su ve kanalizasyon altyapısında kullanılmak üzere gerekli kredinin Dünya Bankasından talep edildiğini ancak su işletmesinde özelleştirilmeye gidilmesi yönünde bir cevap alındığını ve bunun önkoşul olarak sunulduğunu belirtmektedir. Suez şirketi, Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankasından altyapı çalışması gereği 100 milyon dolar kredi almış ancak şehrin altyapı çalışmalarını değil, sadece su işletmeciliğini üstlenmiştir.

Resmi olarak 1997'de geçerli olan anlaşmanın sonucunda: su ücretleri %252,5 yükselmiş, atık su hizmeti olmamasına karşın 1999'dan 2000'e kadar atık su ve sayaç okuma bedeli ücretlere dâhil edilmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki Tablo 5'te Türkiye'de uygulanmakta olan özelleştirme yöntemleri gösterilmiştir.

Tablo 5. Türkiye'de Özelleştirme Yöntemleri (Ertilav, 2014)

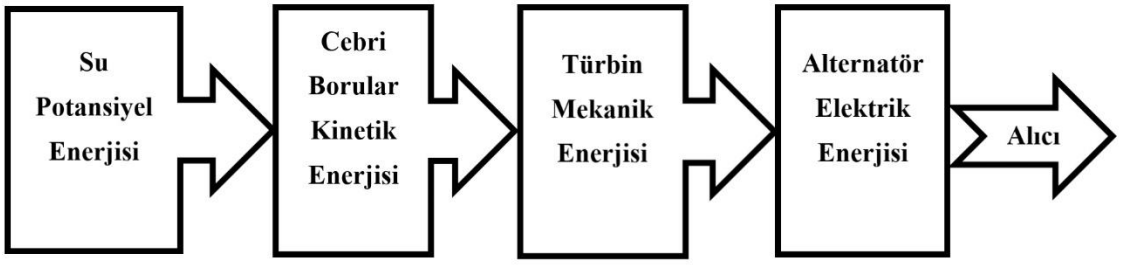
Sonuç olarak Atılgan, özelleştirmelerin Türkiye ve vatandaşlarına ekonomik açıdan olumsuz yansıdığını, şirketlerin kendi kârını düşünerek hareket ettiğini, hatta hukuk dışına çıkarak ek gelir elde etmeye çalıştığını ifade etmektedir.

Uluslararası şirketlerle yapılan anlaşmalardaki eksiklikleri vurgulayan Atılgan, şirketlerin anlaşmaya uymadığı takdirde karşılaşacakları herhangi bir yaptırım olmadığına dikkat çekmektedir.

3.3.3 Hidroelektrik santrali ve çevresel etkileri

Hidroelektrik santrali (HES) nehirlerin önüne set oluşturularak baraj gölleri üzerine inşa edilmektedir. HES enerji üretim aşaması, suyun mevcut potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüşümü ile oluşmaktadır. Üretim aşamasındaki suyun düşüş anındaki kuvvetine bağlı olarak suyun içindeki enerji miktarı tespit edilir. Su ne kadar yüksekten düşer ise üretilen enerji miktarı da o kadar yüksek olur (Sayılgan, 2020, s. 3-4).

Santral binasına su kanalı veya cebri boru hattı kullanılarak aktarılan yüksek seviyeli sular, düşük seviyeli türbinlerin pervanelerine çarparak mekanik enerjinin elektrik enerjisine çevrilmesi sağlanmaktadır (Sayılgan, 2020, s. 3-4). HES enerji dönüşüm evresi şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. HES Enerji Dönüşüm Evresi (Bozdemir, 2013).

HES'lerin ürettiği enerjinin dışında yapım aşamasında bazı olumsuz çevresel faktörler oluşmaktadır. Bundan dolayı yerel halk tarafından yaşam alanlarında oluşan tahribat sonucunda yapıldığı bölgelerde istenmemektedir. HES'lerin yarattığı çevresel tahribatların bazıları şunlardır (Ekolojist, 2018):

- HES'lerin inşası sırasında dereler kanal aracılığıyla yönü değiştirilerek o bölgenin çevresinde bulunan ormanlara büyük zararlar vermektedir.

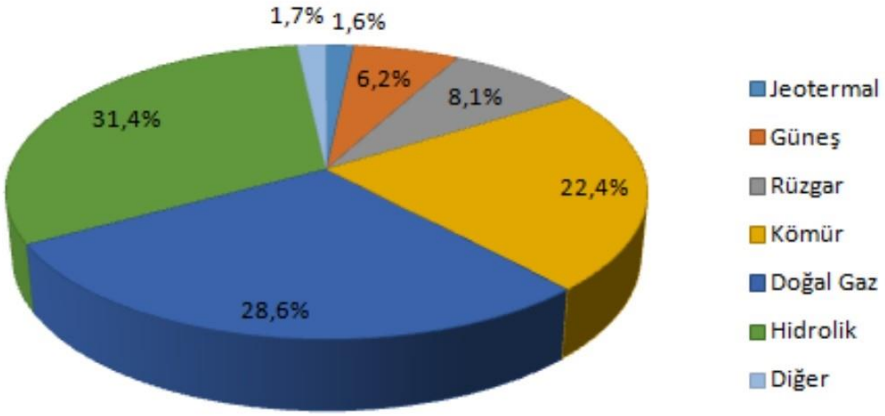
- HES'ler üzerine inşa edildiği derelerde bulunan canlılığın yaşamına müdahale ederek yok olmasına sebebiyet vermektedir.

- HES'lerin kurulduğu bölgelerde hastalık oranları yükselmektedir.

- HES'lerin bulunduğu çevrelerde erezyon ve sel felaketleri olmaktadır.

- HES'lerin çalışmasında barajlarda buharlaşma oluşur. Buharlaşmayla birlikte bölgedeki toprakların tuz sevilerinde yükselme olmaktadır. Bunun sonucunda da toprakların üretkenliği düşmektedir.

Aşağıdaki Şekil 3'te gösterildiği üzere Türkiye'de kullanılabilir enerji kaynakları içerisinden gerçekleştirilen projelerin oranlarına bakıldığında büyük bir bölümünü HES projeleri oluşturmaktadır.

Şekil 3. Enerji Kullanım Oranları (Sayılgan, 2020)

Devlet Su İşleri'nin (DSİ) 2021 Faaliyet Raporuna göre, devlet ve özel şirketler ortak hareket ederek hidroelektrik potansiyelini artırmaktadır. Özel şirketlerin yetersiz olduğu durumlarda devlet destek olarak hidroelektrik enerji yatırımlarını sürdürmektedir. Rapora göre, HES potansiyel durumu aşağıdaki Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. DSİ Faaliyet Raporu 2021 (DSİ, 2021)

HES POTANSİYEL DURUMU				
	Adedi	**Kurulu Kapasite (MW)**	**Yıllık Üretim (GWh/yıl)**	**(%)**
İşletmede	743	31.647	108.932	68,8
İnşaat Halinde	26	1.141	4.090	2,6
İnşaatına Henüz Başlanmayan	469	15.143	45.379	28,6
Toplam	1238	47.931	158.401	100

Arif Dirlik konunun yerel boyutlarına değinerek, özellikle sosyal devlet anlayışının zayıflamasıyla birlikte serbest piyasanın gücünü arttırdığını ve şirketlerin çevreye olumsuz etkileri bulunabilecek projeleri gerçekleştirdiğini belirtmektedir (Dirlik, 2015, s. 87). Bu bağlamda aşağıdaki görsellerde HES yapımı sonrası Şekil 4. Ordu Melet Deresi, Şekil 5. Rize Senoz Vadisi ve Şekil 6. Alakır Vadisinin uğradığı ekolojik tahribat gösterilmiştir.

Şekil 4. Ordu Melet Deresi HES Projesi Sonrası Oluşan Ekolojik Tahribat (Demirkan, 2014)

Şekil 5. Rize Senoz Vadisi HES Projesi Sonrası Oluşan Ekolojik Tahribat (Demirkan, 2014)

Şekil 6. Alakır Vadisi HES Projesi Sonrası Oluşan Ekolojik Tahribat (Demirkan, 2014)

HES projelerine karşı yerel halklar tarafından başlatılan mücadelelerin önemini vurgulayan Dirlik, halkların devletin desteğini alamamasından dolayı piyasa güçlerine karşı yalnız kaldığını vurgulamaktadır (Dirlik, 2015, s. 87).

Şirin, kamusal mülkiyet kavramının önemini vurgulayarak, su hakkı kazanımlarının kamusal mülkiyet anlayışıyla mümkün olabileceğini belirtir. Şirin'e göre, su kaynakları bütün insanlığındır, devlet su hakkını düzenleyen ve yerine getiren güç olmalıdır (Şirin, 2015, s. 16, 27).

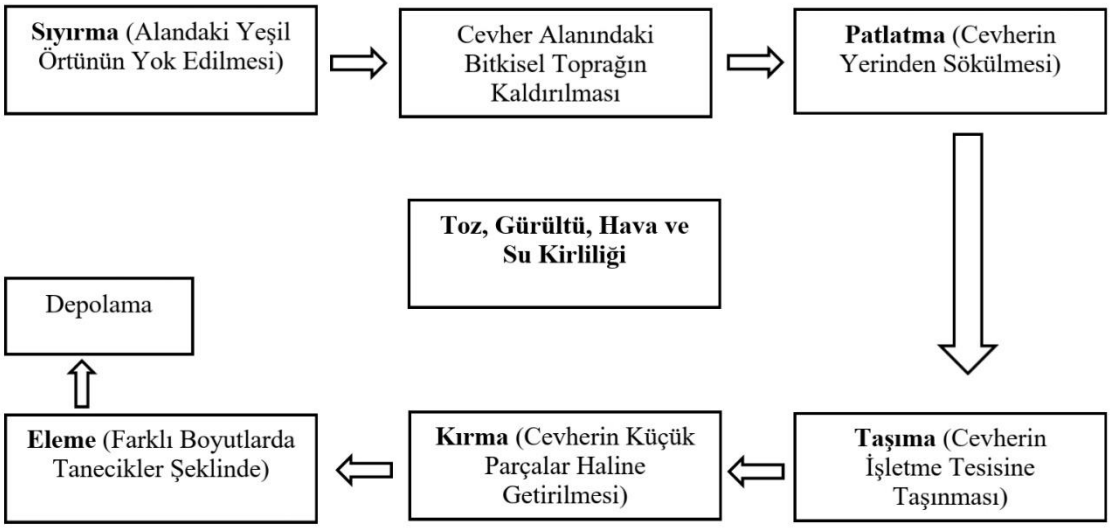
3.3.4 Madencilik faaliyetleri ve çevresel etkileri

Türkiye'de maden arama ve çıkarma faaliyetleri 2804 sayılı Maden Tetkik ve Arama (MTA) Genel Müdürlüğü Kanunu ile birlikte 1935 yılından itibaren Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yürütülmüştür (2804 sayılı Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Kanunu, 1935).

Buna ek olarak bir kamu kuruluşu olan Etibank, 1935 yılında 2805 sayılı Etibank Kanunu ile kurulmuştur (2805 sayılı Etibank Kanunu, 1935). Daha önce kamu kuruluşları eliyle yürütülmekte olan madencilik faaliyetleri 1980'lerden itibaren özel sektörün dâhil olmasıyla birlikte düzenlemeye tabi olmuştur. Madencilik faaliyetlerinin düzenlenmesi ise 3213 sayılı Maden Kanunu ile birlikte 1985 yılında yürürlüğe girmiştir (3213 sayılı Maden Kanunu, 1985).

Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma (TEMA) vakfının hazırlamış olduğu madencilik faaliyetleri ile ilgili raporuna göre (TEMA, 2020, s. 5), madencilik faaliyetlerinde özel sektörün rekabet gücünü artırabilmek için mevzuatta değişiklikler yapıldı, daha önce uygulanmakta olan yasal düzenlemelerdeki devletin müdahale ve denetim yetkileri kısıtlandırıldı.

Raporun işaret ettiği üzere, Maden Kanunu 2001 yılı itibariyle 21 kez değişikliğe uğramıştır. Rapora göre, değişiklikler sonucu daha fazla doğa alanları, tarım alanları, su varlıkları ve kültür mirasları madencilik faaliyetlerine maruz kalmıştır. Bununla birlikte ilgili çalışmada, madencilik faaliyetlerinin çevresel etkilerine karşı doğayı koruyabilecek bir yapının bulunmadığı belirtilmiştir. Madencilik faaliyetleri sürecinde cevherin çıkarılma ve işletme bölgesine taşınmasına kadar olan süreçte karşımıza çıkan en önemli çevresel riskler Şekil 7'de görüldüğü gibi toz oluşumu, gürültü kirliliği, hava ve su kirliliğidir.

Şekil 7. Maden Cevherinin Çıkarılma Süreci (Karababa, 2021).

Maden Kanunu 2004 yılında gerçekleştirilen düzenleme neticesinde *"5177 sayılı Maden Kanunu'nda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun"* (Resmi Gazete Sayı: 25483, 5 Haziran 2004) çerçevesinde izin ve çevresel etki değerlendirmesi konularında düzenlemelere gidilmiş ve madencilik faaliyeti için kullanılabilecek alanlar genişletilmiştir.

Doğal ve kültürel zenginlikleri olan ve bu sebeple koruma altına alınmış alanlar madencilik faaliyetine açılmıştır. Söz konusu olan alanlar şunlardır:

- "*Orman*

- *Muhafaza ormanı*

- *Ağaçlandırma alanları*

- *Özel koruma bölgeleri*

- *Milli parklar*

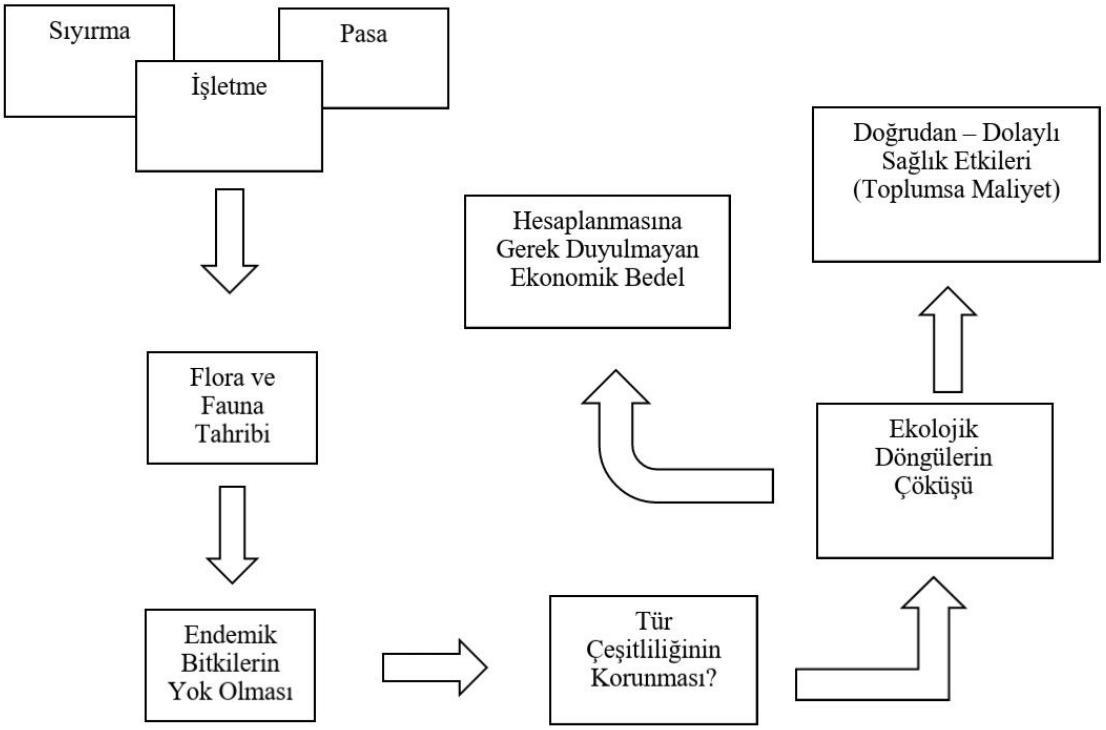
- *Tabiat parkları*

- *Sit alanları*

- *Tarım alanları*

- *Su havzaları*" (TEMA, 2020, s. 5).

Bunun sonucunda ortaya çıkan ekolojik döngülerin çöküşü aşağıdaki Şekil 8'de görüldüğü gibi madencilik ve maden işletmeciliği aşamalarında çevredeki canlıların zarar görmesi ve bu çerçevede doğadaki tür çeşitliliği kayıpları ile bunun yanında ortaya çıkacak olan çevre kirliliğinin insanlar dâhil diğer bütün canlılara verdiği zararlar çevresel ve toplumsal sorunlara yol açabilir.

Şekil 8. Maden İşletmeciliği Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar (Karababa, 2021).

3.3.5 Çevresel etki değerlendirmesi sürecinin aşamaları ve uygulamaları

Türkiye'de hidroelektrik santral (HES), maden, baraj ve bunun gibi birçok proje uygulanmaktadır, ancak çevreci hareketler bu projelerin bölgelerin doğal alanlarını tahrip ettiğini ve geri dönülemez hasarlara maruz bıraktığını iddia etmektedirler. Bu noktada Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) raporundan, tanımından ve konu hakkındaki tartışmalardan bahsetmek gerekmektedir.

Boyle ve Anderson'a göre, Çevresel Etki Değerlendirmesi, çevresel karar alma süreçlerine katılma, kamu yararına dava açma dâhil yasal tazminat hakları ve çevresel bilgi edinme hakkını kullanmaktır. ÇED çevrenin daha etkin bir şekilde korunmasını sağlayabilir ve çevre sorunlarına yönelik desteğin tanımlanmasında ve harekete geçirilmesinde önemli bir rol oynayabilir (Boyle ve Anderson , 1996, s. 313-314).

Çevre haklarının kapsamının ve içeriğinin tanımı, uygulanabilir ve pratikte etkili olmaları için önemlidir. ÇED süreci uygulanabilir bir çevre hakkının tanımlanmasına katkıda bulunabilir.

Bu çerçevede Boyle ve Anderson'a göre, çevre hakları deneyimlerinden de açıkça görülmektedir ki gerçekçi ve etkili bir şekilde uygulanabilecek yükümlülükler, hava, su, toprak kirliliği, ormansızlaşma, biyolojik çeşitlilik kaybı, çölleşme ve doğal kaynakların tükenmesi vb. endüstriyel hasarlar ve çevresel zararlardan korunmak için bir araç olabilir. İnsan haklarının tanınması ile çevrenin korunması arasındaki bağlantının gerçekleştirilmesi bu koşullarda yaşamsal hale gelmektedir (Boyle ve Anderson , 1996, s. 313-314).

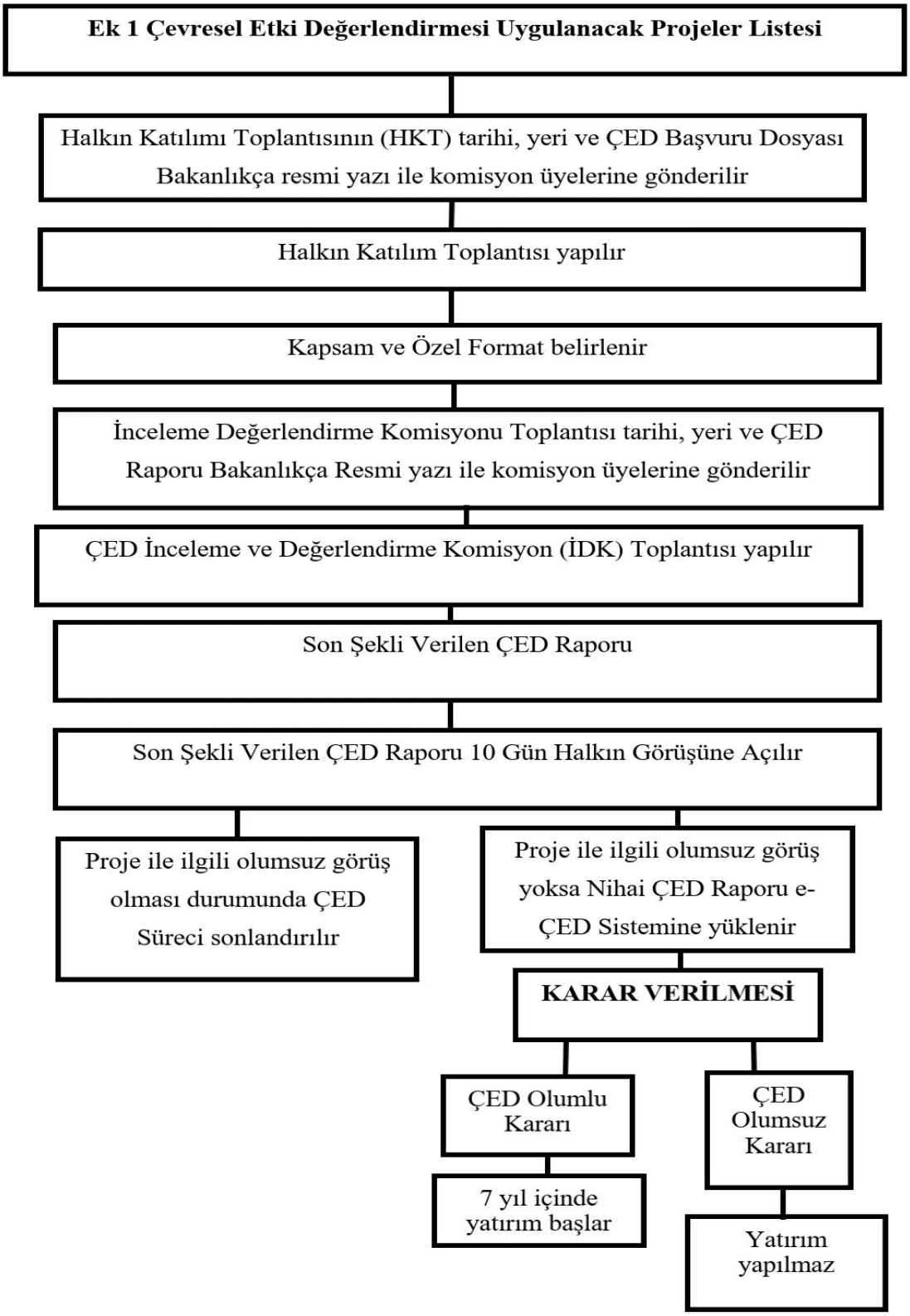
Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) tanımı Türkiye'de ilk olarak 1983 yılında yürürlüğe girmiş olan Çevre Kanunu'nun 10. maddesinde yer almıştır. Ancak, 10 yılın ardından 7 Şubat 1993 tarihinde 21489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği uygulanmaya başlanmıştır. (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019)

Şirketlerin projelerini gerçekleştirmeden önce planlama sürecinde, projenin çevreye verebileceği olası olumsuz etkilerini değerlendiren ÇED raporuyla ilgili iki seçenekleri vardır:

- Birincisi, ÇED raporunun gerekli olmadığına dair,

- İkincisi ise ÇED raporunun olumlu olduğu şeklindeki karar ile bu doğrultuda projenin yapım iznini alabilmektir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği projeleri kapsamlarına göre Ek-1 Listesi ve Ek-2 Listesi olarak iki ayrı açıdan ele almaktadır. Aşağıdaki Şekil 9'da gösterildiği üzere, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ek-1 Listesindeki projelere ÇED olumlu kararı ya da ÇED olumsuz kararı vermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

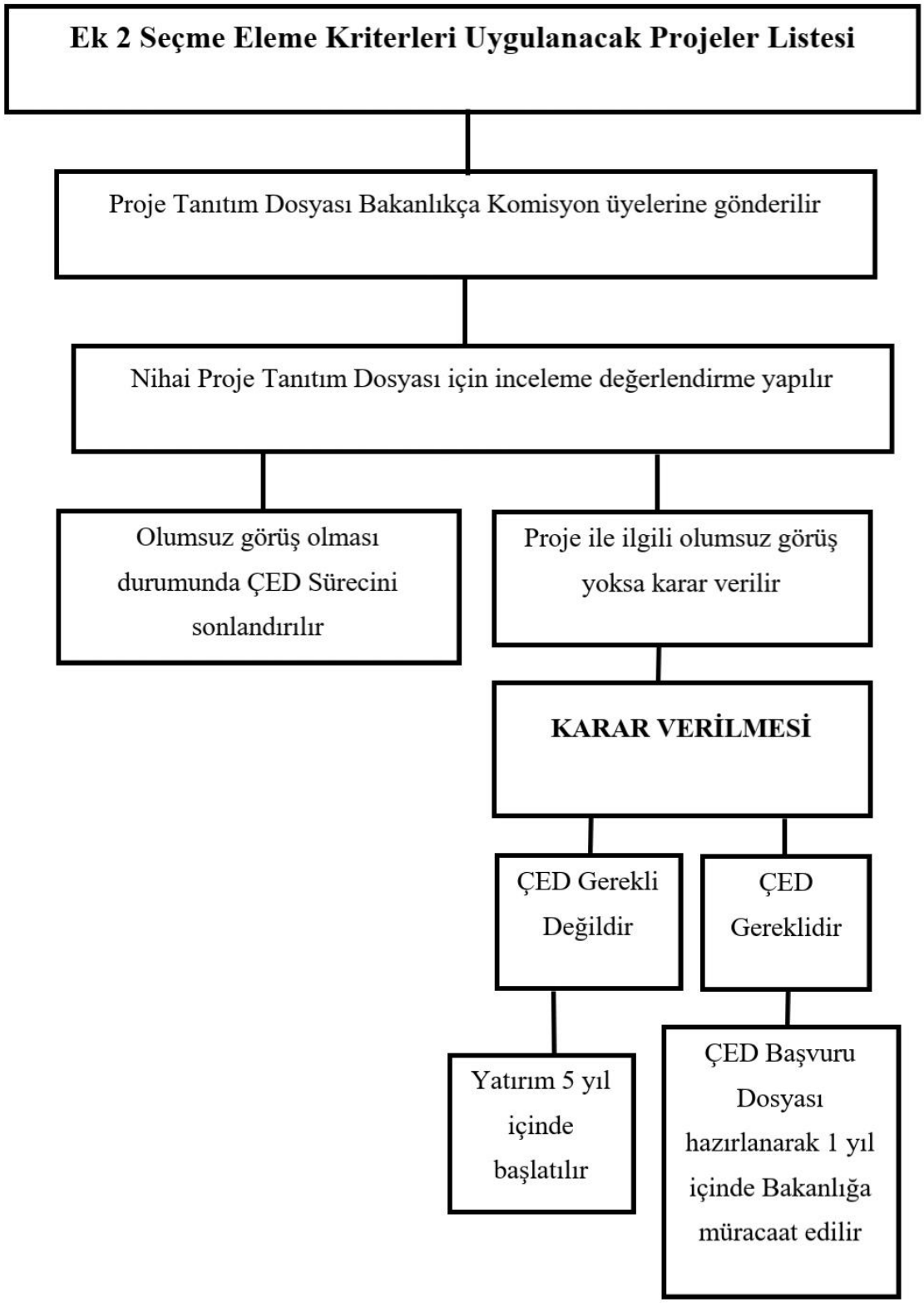
Şekil 9. ÇED Yönetmeliğine göre Ek-1 Listesindeki Faaliyetler İçin ÇED Süreci (Sayılgan, 2020).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 2019 yılında yayınlamış olduğu, 2018 Çevre Denetimi Raporuna göre, Bakanlık, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği çerçevesinde 1993 ve 2018 yılları içerisinde 67.040 karara imza atmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

Bu kararlar 60.694 ÇED raporu gerekli değildir, 5.288 ÇED raporu olumludur, 1.005 ÇED raporu gereklidir ve yalnızca 53 ÇED raporu olumsuzdur şeklinde verilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

ÇED raporu gerekli değildir kararı verilen projeler %49 Maden, %15 Tarım-Gıda, %12 Sanayi, %9 Atık-Kimya, %6 Enerji, %5 Turizm-Konut, %2 Ulaşım-Kıyı alanına aittir, ÇED raporu olumludur kararı verilen projeler ise %27 Maden, %24 Enerji, %13 Atık-Kimya, %13 Tarım-Gıda, %11 Sanayi, %7 Ulaşım-Kıyı, %5 Turizm-Konut alanındandır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri ise aşağıdaki Şekil 10'da gösterildiği üzere Ek-2 Listesindeki projelere ÇED gereklidir ya da ÇED gerekli değildir kararı vermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

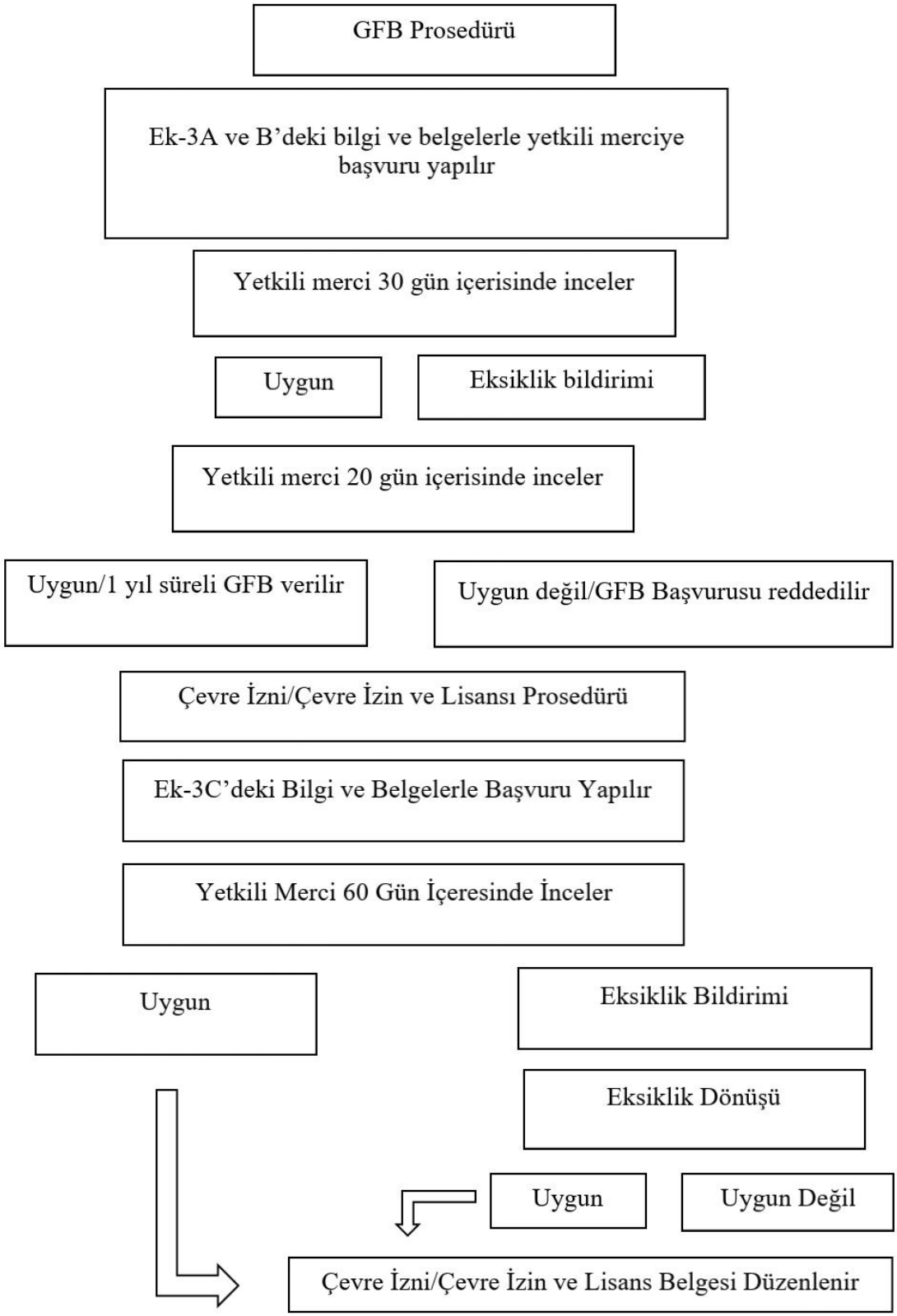
Şekil 10. ÇED Yönetmeliğine göre Ek-2 Listesindeki Faaliyetler İçin ÇED Süreci (Sayılgan, 2020).

Ek-1 ve Ek-2 listelerine dahil olanlar, faaliyette bulunabilmeleri için geçici faaliyet belgesi almaları gerekir. Geçici faaliyet belgesi alanlar belge verilişinden itibaren 1 yıl içerisinde çevre izin veya çevre izin ve lisans belgesi almalıdır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

Çevre izni veya çevre izin ve lisans başvurusu, Ek-1 listesinde yer alanlar için çevre danışmanlık şirketleri ya da çevre yönetimleri tarafından, Ek-2 listesinde yer alan işletmeler için çevre danışmanlık şirketleri, çevre yönetimleri veya tesiste bulunan çevre görevlisi tarafından da yapılabilmektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

Bu Yönetmelik kapsamında çevre iznine veya çevre izin ve lisansına tabi işletmeler, çevresel etkilerine göre Ek-1 ve Ek-2 listelerinde sınıflandırılmıştır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

10/9/2014 tarih ve 29115 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak 1/11/2014 tarihinde yürürlüğe giren Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği çerçevesinde Geçici Faaliyet Belgesi (GFB) ile Çevre İzin/Çevre İzin ve Lisans Belgelerine sahip işletmeler faaliyetlerini sürdürebilme hakkına sahiptir. GFB Prosedürü aşağıdaki Şekil 11'de gösterilmiştir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

Şekil 11. İzin ve Lisans Süreci (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

4. TÜRKİYE'DE SU YÖNETİMİ VE YENİ SOSYAL HAREKETLER BAĞLAMINDA SU HAKKI

4.1 Türkiye'de Su Yönetimi ve Tarihsel Gelişimi

Willaarts, Garrido ve Llamas'a göre su kaynaklarının yönetimi; ulusal ve uluslararası su politikaları, çevresel sürdürülebilirlik, halkın katılımı, koordinasyon ve işbirliği gibi ilkelere bağlı stratejilerin tanımıdır. Su politikalarını değiştirmeye yönelik herhangi bir girişim, su haklarını hesaba katmalı ve ona uyum sağlayabilecek politikalar geliştirmelidir (Willaarts, Garrido , ve Llamas, 2014, s. 291-294).

Ancak su yönetiminde hedef çerçeveyi tanımlarken ülkedeki kurumsal yapıların temelleri, suyun yasal niteliği, ona kimin sahip olduğu, onu kimin kullanabileceği ve hangi amaç ile kullanacağı su hakları açısından önemli tartışma konularının başında gelmektedir.

Türkiye'de su kaynaklarının yönetimi ve korunması devlet tarafından gerçekleştirilerek kamu kurumları suyun temin edilmesi ve korunmasına yönelik çalışmaları yerine getirerek kamu hizmeti olarak vatandaşlara sağlanmakla sorumludur. (Aküzüm, Çakmak, ve Gökalp, 2010, s. 68-74). Bu bağlamda aşağıdaki Tablo 7'de ilgili devlet kurumları gösterilmiştir.

Tablo 7. Türkiye'de Su Yönetiminden Sorumlu Devlet Kurumları (Muluk , ve diğerleri, 2013)

Kurum	Görev
Devlet Su İşleri (DSİ)	İçme, sulama ve kullanma suyu temini ve atıksu arıtım hizmeti sağlanması, taşkın koruma, sulu ziraati yaygınlaştırma, hidroelektrik enerji üretimi, yeraltı suyu etüt ve araştırmaları için kuyu açmak veya açtırmak, yeraltı suyu tahsisi yapmak, yeraltı sularının korunması ve tescili, baraj ve isale hattı, su tasfiye tesisi inşaatları, su depoları yapımı.
Su Yönetimi Genel Müdürlüğü	Su kaynakları yönetimi, politika belirleme, su yönetiminin ulusal ve uluslararası düzeyde koordinasyonu, nehir havza yönetim planlarının hazırlanması, yeraltı ve yüzeysel suların kalitesinin izlenmesi, sektörel su tahsisi, Ulusal Su Bilgi Sistemi'nin oluşturulması.
Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü	Su ve toprak kaynaklarının yönetimi, kalite izlenmesi, atıksu arıtma.
Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü	Sulak alanlar ve biyolojik çeşitliliğin korunması; korunan sulak alanların yönetimi.
Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (mülga Elektrik İşleri Etüd İdaresi-EİE)	Elektrik üretimi amaçlı su kaynaklarının araştırılması.
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)	Hidroelektrik üretimi için lisans verilmesi.
Sağlık Bakanlığı	İçmesuyu ve yüzme suyu kalite izleme, çevre ve halk sağlığı ile ilgili tedbirlerin alınması ve aldırılması, içilecek ve kullanılacak nitelikte su temini, lağım ve mecra tesisatı ile ilgili sağlık düzenlemelerinin yapılması ve denetlenmesi.
İl Özel İdareleri	Belediye alanlarının dışındaki yerleşim yerlerine su, kanalizasyon ve atıksu arıtımı hizmetleri sağlanması.
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Tarım politikalarının belirlenmesi, sulama etkinliği, balıkçılık ve su ürünleri mevzuatı, kıyı suları da dahil tüm su ürünleri sahalarının kalitesinin denetlenmesi, zirai ilaç kontrolü ve izlemesi.
İller Bankası	Belediyelere su, kanalizasyon ve atıksu arıtımı tesisleri yapımı için kredi ve teknik destek sağlanması.
Sulama Birlikleri	Yerel düzeyde sulama suyu dağıtımı.
Belediyeler	Su dağıtımı, kanalizasyon ve atıksu arıtım hizmetleri, endüstriyel atık su deşarjlarının denetimi, atıksu arıtım tesislerinin yapımı, işletimi ve bakımı.
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Turistik bölgelerde atıksu arıtım altyapılarının yapımı

Su kaynakları yönetimi idari sınırlar, kurumsal yetkiler ve kanunlara göre uygulanmaktadır. Kurumlar yetkileri gereğince su kaynaklarına bağlı faaliyetleri yürütmekle sorumludurlar. Yönetim, merkezden yerele doğru işleyen hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Kamu kurumları kanunlar uyarınca ve yasalar çerçevesinde görev yapmaktadırlar. Türkiye'de su kaynakları yönetimini oluşturan yasalar şunlardır:

- 2872 sayılı Çevre Kanunu (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 09.08.1983)

- 831 sayılı Sular Hakkında Kanun (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 28.04.1926)

- 7478 sayılı Köylerin İçme ve Kullanma Suları Hakkında Kanun (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 09.05.1960)

- 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 16.12.1960)

- 3621 sayılı Kıyı Kanunu (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 04.04.1990)

- 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 22.03.1971)

Aküzüm, Çakmak ve Gökalp'e göre (Aküzüm, Çakmak, ve Gökalp, 2010, s. 68-74) su yönetiminin temel görevi, su kaynaklarının belirli bir plan dâhilinde dağıtım ve kullanım süreçlerini sağlamaktır. Su yönetimi sadece tarımsal, evsel ve endüstriyel su kullanımını sağlamayı değil, bununla birlikte sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri de içine alabilecek şekilde bir yönetim anlayışını benimsemelidir. Su yönetiminin dâhil olduğu diğer alanlar ise şunlardır:

- Su kalitesi,

- Atıksuların kullanımı,

- Su hukuku,

- Uluslararası hukuk,

- Sağlık.

Ülkelerin su kaynaklarının yeterli olup olmadığının değerlendirmesinde en önemli göstergelerden biri yıllık yenilenebilir tatlı su miktarıdır. Ülkeler su varlığı bakımından uluslararası ölçütlere göre değerlendirildiğinde sınıflandırılarak incelenmektedir. Yılda kişi başı 1000 m3'ün altına düşen ülkeler su fakiri olarak tanımlanır. 1000 m3 ile 3000 m3 arasında kullanan ülkeler ise, su kısıtı veya stresi barındıran ülkelerdir. 10.000 m3'ün üzerine çıkan ülkeler ise su zengini olarak belirlenmektedir (Aküzüm, Çakmak, ve Gökalp, 2010, s. 68-74).

Türkiye'nin kişi başına düşen kullanılabilir su varlığı endeksine göre nüfus ve kişi başına düşen yıllık su miktarı oranları; 1544 m3'e düşmüştür. Türkiye nüfus ve kişi başına düşen

yıllık su miktarı ile kişi başına düşen kullanılabilir su varlığı sınıflandırmasına göre, su zengini olmayan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir (Aküzüm, Çakmak, ve Gökalp, 2010, s. 68-74).

Aşağıdaki tablolarda 2019 ve 2030 yıllarındaki Türkiye dâhil dünya genelindeki bazı ülkelerin su stresi, su kıtlığı ve su riskleri değerlendirilmiştir. Buna göre tablo 8'de 2019 ve tablo 9'da ise 2030 yılı temel alınarak detaylandırılmış ve toplam nüfus içerisindeki oranları belirtilerek karşılaştırılması yapılmıştır.

Tablo 8. 2019 Yılı Bazı Dünya Ülkeleri Su Risk Oranları (Turan ve Bayrakdar, 2020)

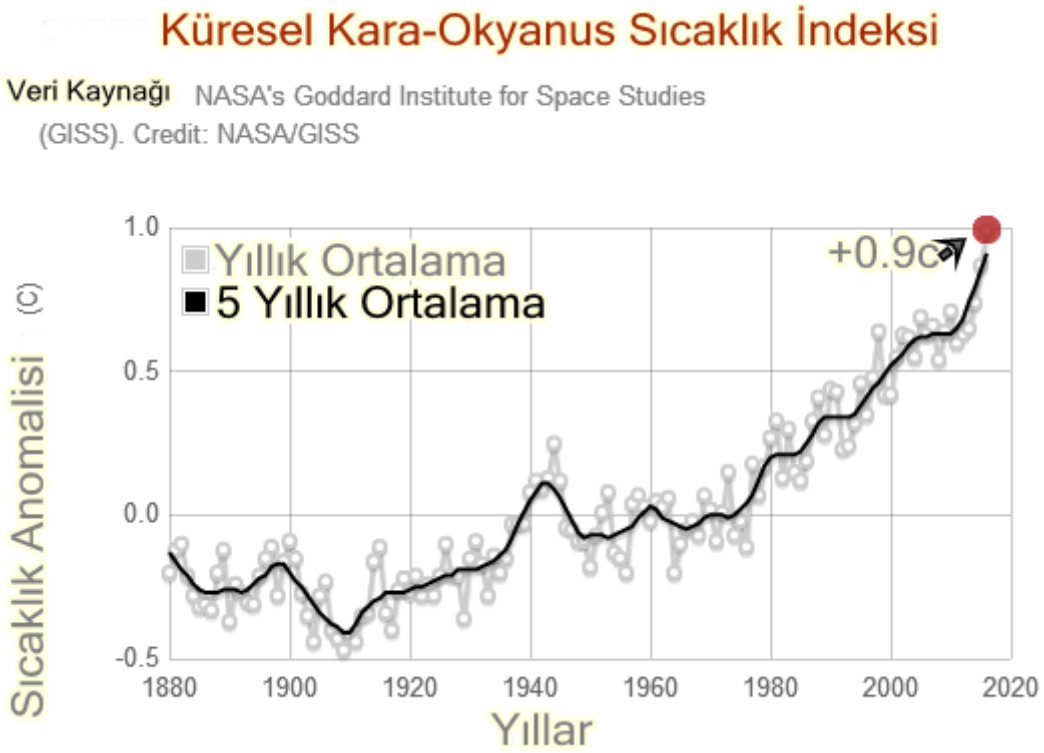
	Nüfus	Su Stresi	Su Kıtlığı	Mutlak Su Kıtlığı	Su Kıtlığı Alanlarında Yaşayanların Yüzdesi
Dünya	**7 700 000**		**2 326 604**		**%30**
Türkiye	82 642	10 969	5 547	17 035	**%27**
İngiltere	66 629	10 056	15 331	15 610	**%46**
Almanya	83 306	11 411	12 446	1 212	**%16**
Fransa	67 212	11 695	4 284	1 338	**%8**
İtalya	58 241	8 287	3 105	7 959	**%19**
A.B.D.	340 976	29 759	29 402	53 151	**%24**
Kanada	38 287	1 085	419	6 452	**%18**
Meksika	125 591	7 168	9 661	55 111	**%52**
Peru	31 861	58	3 323	14 733	**%57**
Şili	18 547	1 366	1 267	8 318	**%52**
Brezilya	211 778	18 572	12 061	54 370	**%31**
Venezuela	34 065	2 047	1 418	17 595	**%56**
Suriye	24 218	5 636	1 748	8 057	**%40**
Irak	42 113	2 226	3 587	3 852	**%18**
İran	82 193	9 453	11 794	21 499	**%41**
İsrail	10 410	0	2 180	7 465	**%93**
S.Arabistan	35 495	3 230	6 589	15 873	**%63**
Yemen	32 740	1 342	4 252	25 526	**%91**
Umman	3 490	68	169	2 869	**%87**
B.A.E.	10 791	73	610	9 548	**%94**
Bahreyn	1 551	0	0	1 551	**%100**
Katar	2 763	20	0	2 736	**%99**
Kuveyt	3 726	0	168	3 030	**%86**
Kıbrıs	410	166	86	0	**%21**
Cezayir	41 318	3 500	13 185	15 091	**%68**
Mısır	97 259	137	170	47 148	**%49**
Sudan	42 103	2 540	2 907	13 118	**%38**
Hindistan	1 414 222	153 663	201 170	262 640	**%33**
Çin	1 382 768	143 765	185 451	311 460	**%36**
Güney Kore	50 376	1 339	4 908	18 783	**%47**
Türkmenistan	6 308	431	537	2 064	**%41**
Özbekistan	27 715	1 752	2 492	3 173	**%20**
Rusya	142 175	7 767	11 896	15 160	**%19**
Japonya	124 766	12 880	8 471	22 504	**%25**
Endonezya	264 363	34 365	51 220	44 408	**%36**

Tablo 9. 2030 Yılı Bazı Dünya Ülkeleri Su Risk Oranları (Turan ve Bayrakdar, 2020)

	Nüfus	Su Stresi	Su Kıtlığı	Mutlak Su Kıtlığı	Su Kıtlığı Alanlarında Yaşayanların Yüzdesi
Dünya	**8 600 000**		**2 705 236**		**%31**
Türkiye	89 557	14 127	7 361	19 681	**%30**
İngiltere	70 484	9 367	18 247	16 693	**%50**
Almanya	82 874	11 463	11 413	2 381	**%17**
Fransa	70 885	13 300	3 810	2 112	**%8**
İtalya	58 496	10 495	1 519	9 770	**%19**
A.B.D.	366 348	33 475	34 286	61 772	**%26**
Kanada	41 956	1 205	466	7 152	**%18**
Meksika	136 202	14 098	10 201	60 600	**%52**
Peru	33 478	73	3 518	15 809	**%58**
Şili	19 660	1 358	978	9 320	**%52**
Brezilya	223 861	24 005	13 776	57 905	**%32**
Venezuela	37 776	2 922	2 060	19 329	**%57**
Suriye	27 790	6 293	5 190	9 498	**%53**
Irak	51 303	2 573	3 939	6 617	**%21**
İran	87 873	10 708	13 273	25 197	**%44**
İsrail	12 412	108	1 719	9 807	**%93**
S. Arabistan	42 587	3 706	7 714	19 158	**%63**
Yemen	40 707	1 606	5 412	31 560	**%91**
Umman	4 135	108	376	3 098	**%84**
B.A.E.	12 696	453	306	10 655	**%86**
Bahreyn	1 930	0	0	1 930	**%100**
Katar	3 288	24	25	3 229	**%99**
Kuveyt	4 572	0	101	3 823	**%86**
Kıbrıs	473	0	291	0	**%62**
Cezayir	45 305	3 266	13 191	19 920	**%73**
Mısır	109 308	167	65	53 103	**%49**
Sudan	50 374	3 225	3 136	16 837	**%40**
Hindistan	1 556 390	168 914	232 241	298 095	**%34**
Çin	1 385 030	142 578	185 219	322 178	**%37**
Güney Kore	50 724	972	4 296	19 200	**%48**
Türkmenistan	6 801	471	726	2 306	**%45**
Özbekistan	29 528	1 312	3 076	3 479	**%22**
Rusya	139 934	7 813	11 720	15 399	**%19**
Japonya	120 506	12 833	6 865	22 634	**%24**
Endonezya	281 905	36 183	54 191	47 877	**%36**

Su kaynaklarına ve çevreye verilen zararlar neticesinde ekosistemde meydana gelen bozulma küresel ısınma ve iklim krizinin oluşmasında etken rol oynadığı söylenebilir. Buradan hareketle iklim değişikleri sonucunda su varlıklarında azalma ve suya erişimde kişi başı düşen su miktarlarında azalma olabileceği ifade edilebilir.

Ekosisteme yapılan tahribatlar sonucunda sıcaklık derecesinin günümüzde 1°C santigrat derece arttığı görülmektedir (Ekolojist, 2019). Bu bağlamda orman yangınlarının oluşması, aşırı yağışlar neticesinde sel felaketlerinin yaşanması ve sıcak hava dalgaları gibi birçok faktörün yaşamı tehdit eder boyutlara gelmesiyle sonuçlandığı söylenebilir. Aşağıdaki Şekil 12'de küresel sıcaklık indeksi gösterilmiştir.

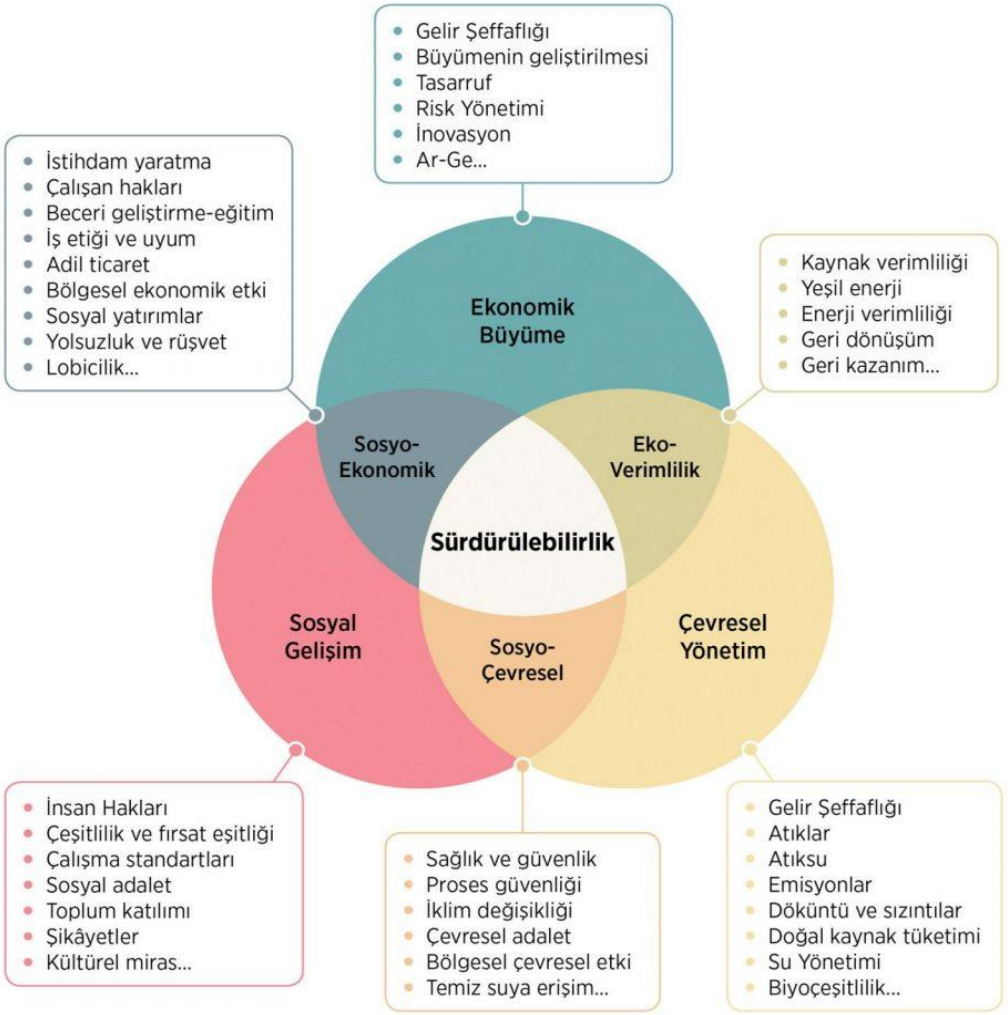
Şekil 12. Küresel Sıcaklık İndeksi (Ekolojist, 2019)

BM'nin 2019 yılında hazırladığı küresel adaptasyon komisyonu raporuna göre 120 milyon kişi daha yoksullaşacak, daha fazla kişi de yaşama, beslenme, barınma ve su gibi temel insan haklarından mahrum kalacaktır. Bu nedenle 250 bin kişinin de hastalıklardan dolayı hayatını kaybedeceği belirtilmektedir (Küresel Adaptasyon Komisyonu - Global Commission on Adaptation, 2019).

Bu bağlamda iklim değişikliği sonucunda ekosistemin çökmesiyle beraber yaşamsal felaketler olarak; ekolojik dengenin bozulması, okyanus sıcaklığındaki artış, beslenme eksikliği ve tarımsal faaliyetlerin düşmesi ile sonuçlanmaktadır.

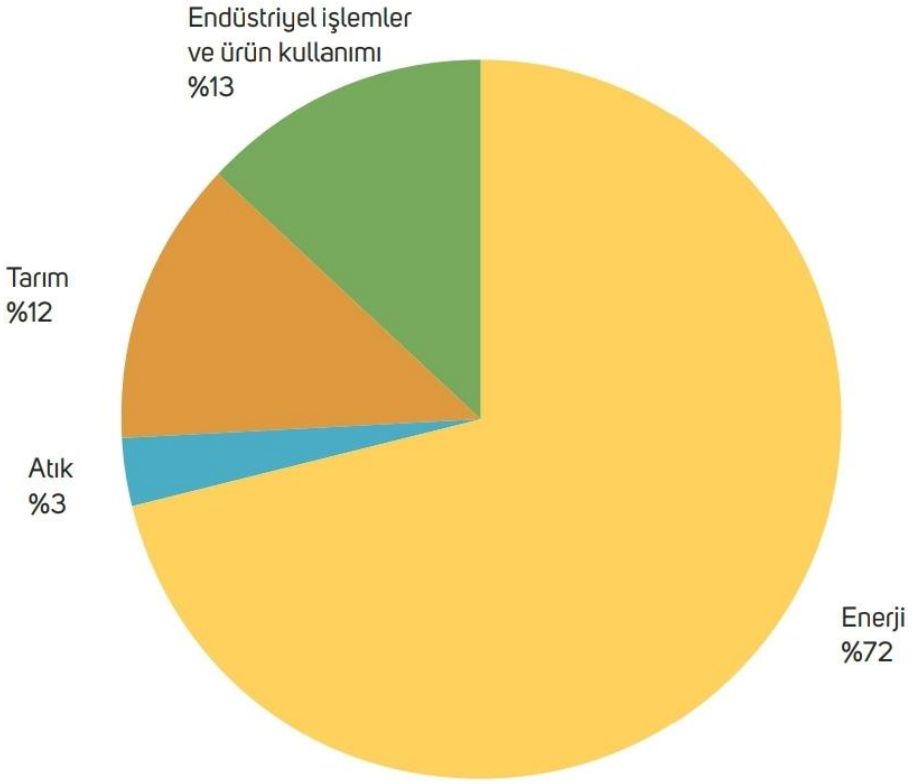
BM, ekosistemi etkileyen küresel ısınmanın yarattığı ve gelecekte yaratacağı olumsuzlukları önleme konusunda sürdürülebilirlik kavramını savunmaktadır (Ortak Geleceğimiz - Our Common Future, 1987).

Bu kavrama göre, ekosistemi korumak amacıyla uygulanması gereken politikalar ekonomik, sosyal ve çevresel yönetim biçimlerini içermektedir. Sürdürülebilirlik kavramı aşağıdaki Şekil 13'te gösterilmektedir.

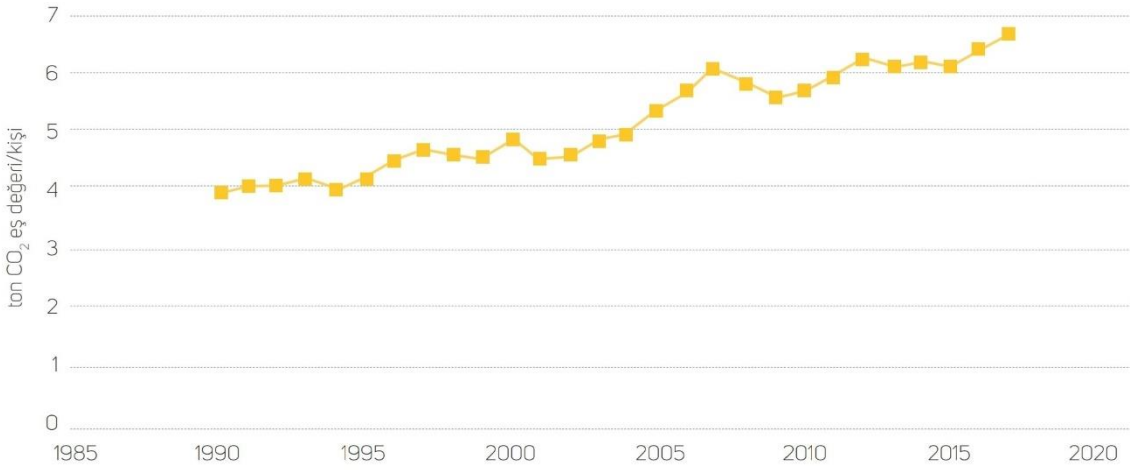

Şekil 13. Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Uygulanması Gereken Maddeler (Eşkin, 2019)

Sanayi devrimiyle beraber artan enerji üretimi daha çok sanayileşmiş ülkelerde fosil yakıt tüketimi, elektrik, ulaşım gibi kullanımların artması diğer nedenler arasında da ormansızlaşma, insanlığın elektrik üretmek için çevreye verdiği zarar ve sera gazlarının yayılmasındaki artış olduğu söylenebilir. Etki eden tüm bu olgular değerlendirildiğinde yoksul ve gelişmekte olan ülkelerde su krizlerinde artış yaşanabileceği sonucuna varılabilir. Bu bağlamda aşağıdaki Şekil 14'te Türkiye'de sektörlere göre sera gazı emisyon oranları ve Şekil 15'te ise Türkiye'de kişi başı sera gazı emisyonu gösterilmiştir.

Şekil 14. Türkiye'de Sektörlere Göre Sera Gazı Emisyon Oranları (Kunt, Gürbüzler, Erkal, ve Yıldırım, 2020)

Şekil 15. Türkiye'de Kişi Başı Sera Gazı Emisyonu (Kunt, Gürbüzler, Erkal, ve Yıldırım, 2020)

Sibel Cengiz'e göre iklim krizi ekonomik, politik, kültürel ve sosyal yapılar konunun dışında bırakılarak açıklanamaz, iklim krizinin temelinde kapitalist sistemin sınırsız büyüme isteği vardır (Cengiz, 2019, s. 3) .

Bu konu üzerinde benzer bir diğer görüş ise Dawen Yang, Yuting Yang ve Jun Xia tarafından dile getirilmektedir. Buna göre iklim krizinin temelinde insan faaliyetleri ve sosyo-ekonomik büyüme anlayışının su kaynakları, çevre ve doğal yaşam üzerinde verdiği zararların etkin olduğu görülmektedir (Yang, Yang, ve Xia, 2021, s. 3-20).

Buradan hareketle iklim krizinin sadece çevresel boyutuyla açıklanamayacağı söylenebilir. İklim değişikliklerinin gezegenimiz üzerinde yarattığı olumsuzlukların her geçen gün daha da büyüdüğü ve insan yaşamını tehdit eder boyutlara ulaştığı ifade edilebilir.

4.2 Türkiye'de Su Politikalarını Uygulayıcı Kurumlar ve Hukuksal Yapıları

İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin (İSKİ) 2560 sayılı İSKİ Kanunu (mevzuat.gov.tr, 20.11.1981) ile kuruluşu Türkiye'de su yönetimi ve politikaları açısından önemli bir etken olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte oluşan Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) aldığı karar doğrultusunda kurulan İSKİ, 1980'li yıllarda etkinliğini arttıran uluslararası özelleştirme politikalarının Türkiye'ye yansımasında etkili olmuştur. Su

hakkının uygulanmasında engelleyici bazı yasal düzenlemeler aşağıdaki Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Su Hakkının Uygulanmasında İlgili Düzenlemeler ve Engelleyici Hükümler (Yalçın ve Gök, 2013)

İlgili Düzenleme	Engelleyici Hüküm
4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. Maddesi	Bu madde, bütün kamu kurum ve kuruluşlarınca üretilen mal ve hizmet bedellerinde işletmecilik gereği yapılması gereken ticarî indirimler hariç herhangi bir kişi veya kuruma ücretsiz veya indirimli tarife uygulanmasını yasaklamaktadır.
2560 sayılı İSKİ Kuruluş Kanununun *"Tarife Tespit Esasları"* başlıklı 23. Maddesi	Bu madde, su ve kanalizasyon idarelerine, su hizmetlerinin tüm maliyetiyle birlikte kâr eklemek suretiyle tarife yapma yükümlüğü getirmektedir.
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 24. Maddesi	Bu maddeyle su tesislerinin meydana getirilmesi için yapılan harcamaların tümünün bu hizmetlerden yararlananlara ödettirilmesi kuralı konulmuştur.

Bu bağlamda Musa Gök, MGK tarafından yürürlüğe konmuş olan İSKİ yasasının, uluslararası finans piyasalarından kredi almak amacıyla düzenlendiğini belirtmektedir (Gök, 2006, s. 204). Buna ek olarak, uluslararası finans kuruluşlarıyla projeler ve anlaşmalar yapılarak kamusal nitelikteki yapı şirketleştirilmiştir.

Su yönetimi çerçevesinde değerlendirildiğinde özelleştirme ile birlikte Türkiye'de suyun ticarileştirilmesi sağlanmıştır. Bu doğrultuda çıkarılan İSKİ yasası yeni bir idari yapılanma olarak uygulanmaya başlanmıştır (TMMOB, 2007).

İSKİ kurulduğu 1981 yılında 2560 sayılı kanun ile İstanbul Valiliği denetiminde ve kapsamında yer almıştır. Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun yürürlüğe konmasıyla birlikte 1984 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı bir kuruluştur (Çınar, 2008, s. 49-50).

İSKİ'nin söz konusu kanunda belirtilen amacı "İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden işletmek ..." olarak tanımlanmaktadır (TBMM, 1984).

İSKİ'nin 2560 sayılı Kanuna bağlı olarak görevleri ve yetkileri:

- İçme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarını karşılamak için yeraltı ve yerüstü kaynaklarından yararlanma hakkına sahip olmak. Projeleri yapmak, tesislerini kurmak, devralarak işletmek, bakımlarını ve onarımlarını sağlamak.

- Kullanılmış suların ve yağış sularının toplanarak, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılmasını ve zararsız şekilde boşaltma yerlerine ulaşımını sağlamak.

- Su kaynaklarının ve yeraltı sularının, endüstri atıkları ile kirletilerek suların kaybına yol açacak faaliyetleri önlemek ve bu konuda teknik, idari ve hukuki tedbirleri sağlamak.

- Su ve kanalizasyon hizmetleri kapsamında, hizmet alanına bağlı olan belediyelere verilmiş olan görevleri yürütmek ve bu konulardaki yetkileri kullanmak. (İSKİ 2021 Faaliyet Raporu, s. 18-22)

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) faaliyetlerini 6200 sayılı DSİ Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanunu (18.12.1953), 1053 Sayılı İçme Suyu Kanunu (03.07.1968) ve 167 Sayılı Yer altı Suları Kanuna (16.12.1960) tabi şekilde sürdürmektedir. Türkiye'nin su kaynakları yönetim ve kullanım genel sorumluluğu DSİ'nin kuruluş yasası olan 6200 Sayılı Kanun ile DSİ'ye aittir. Buna ek olarak sulama birlikleri, çeşit ve sayıları ile ilgili 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (26.05.2005) bulunmaktadır.

DSİ su kaynakları ile ilgili plan, yönetim, geliştirme ve işletilmesinden sorumludur. Tarihsel olarak bağlı olduğu bakanlıklar ise şunlardır:

- 1954 Bayındırlık Bakanlığı,

- 1964 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,

- 1986 Bayındırlık ve İskân Bakanlığı,

- 1996 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,

- 2007 Çevre ve Orman Bakanlığı,

- 2011 Orman ve Su İşleri Bakanlığı,

- 2018 yılında da Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır (DSİ 2021 Yılı Faaliyet Raporu, 2021, s. 2-4)

DSİ'nin su kaynakları çerçevesinde görev ve yetkileri;

- Sulak alanları ıslah ederek etüt ve planlama işlerini yapmak,

- Erozyona bağlı ağaçlandırma uygulamaları yerine getirmek,

- Şehir ve kasabaların içme suyu ve kanalizasyon proje çalışmalarını yönetmek,

- Köylerin içme sularını sağlamak ve Bakanlık emrinde çalışacak personeli yetiştirmek,

- Kullanılmış suları tekrar kazanmak amacıyla gerekli tesis ve çalışmaları düzenlemek,

- Hidroelektrik Santralleri (HES), güneş enerjisi sistemleri, baraj, gölet ve kanal gibi işletmeye açılan yapıların su kullanım hakkı anlaşmalarına uygun olarak işletilip işletilmediğini kontrol etmek,

- Yeraltı ve yerüstü sularının korunması, kalite yönünden kontrolünü sağlamak (DSİ 2021 Yılı Faaliyet Raporu, 2021, s. 2-4).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 04.07.2011 tarihli ve 27984 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (Resmî Gazete, 04.07.2011) ile kurulmuştur.

29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Resmî Gazete, 29.10.2021) ile Bakanlığın ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı görevleri şunlardır:

- "*Çevreye ve yapılaşmaya dair mevzuatı hazırlamak,*

- *Kentsel dönüşüm çalışmalarını yürütmek,*

- *Uygulamaları denetlemek,*

- *Mesleki hizmetlerin gelişmesini sağlamak,*

- *Çevre kirliliğini önlemek,*

- *Çevrenin ve doğanın korunmasını sağlamak,*

- *İklim değişikliği etkileriyle mücadele etmek"* (https://www.csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012).

Cumhurbaşkanlığı'nın 25.12.1963 tarih ve 4-400 sayılı vermiş olduğu onay ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kurulmuştur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın bağlı, ilgili ve ilişkili olduğu kuruluşlar şunlardır:

Bağlı Kuruluşlar:

- Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü,

- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü

İlgili Kuruluşlar:

- Elektrik Üretim Anonim Şirketi

- Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi

- Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi

- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

- Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi

- Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu

- Türkiye Taşkömürü Kurumu

- Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü

- Türkiye Elektromekanik Sanayi Genel Müdürlüğü

- Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu. (https://enerji.gov.tr/kurumsal-tarihce)

İlişkili Kuruluşlar:

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

Nükleer Düzenleme Kurumu

4.3 Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Su Hakkı

Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein *Sistem Karşıtı Hareketler* adlı çalışmalarında toplumsal olayları, toplum yapılarındaki değişiklik, sınıf ve statü farkları, kadın hakları, ekoloji ve çevre hareketlerinin doğuşu gibi konuları incelemişlerdir.

Söz konusu çalışmada, hiyerarşik yapının beraberinde baskıyı doğurduğu ve bunun sonucunda baskıya karşı muhalif sosyal yapıların oluşum sürecinin başladığı belirtilmektedir. Çalışmaya göre, sistem karşıtı hareketler süreklidir, ancak sönümlenebilir, özellikle baskının arttığı dönemlerde yeniden başkaldırır (Arrighi, Hopkins, ve Wallerstein, 2015, s. 35).

Alberto Melucci sosyal hareketleri, yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan, dayanışma odaklı, bireylerin ve grupların entegrasyonuna, kolektif kimliğe, belirli bir amaç ve fikir etrafında hareket etmeye dayalı eylem sistemleri olarak tanımlamaktadır (Melucci, 2016, s. 79-81).

Gülçin Erdi Lelandais, yeni sosyal hareketler kavramındaki "yeni" ifadesinin üzerinde durarak, söz konusu ifadenin eski sosyal hareketlerdeki işçi sınıfının siyasal mücadele yöntemlerinden ayrışmasının getirdiği bir sonuç olarak görmektedir (Lelandais, 2009, s. 68).

Tıpkı eski sosyal hareketlerde olduğu gibi, oluşan yeni sosyal hareketler de düzenden memnun değildir, ancak eleştirileri salt ekonomi üzerinden değil, savaşa karşı barış, çevreyi savunmak ve kadın hakları da dâhil olmak üzere azınlık haklarını da içermektedir.

Eski sosyal hareketler ve yeni sosyal hareketlerin karşılaştırması aşağıdaki Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Eski ve Yeni Sosyal Hareketlerin Karşılaştırılması (Offe, 2016)

	Eski Sosyal Hareketler	**Yeni Sosyal Hareketler**
Aktörler	Grup olarak hareket eden, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyoekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan fakat belli temalar, etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyoekonomik gruplar
Konular	Ekonomik büyüme ve dağılım; askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barışın, çevrenin ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme	Merkezî kontrolün karşısında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket Şekilleri	a) içsel: resmî örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri b) dışsal: çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu	a) içsel: enformalite, düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma b) dışsal: negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları

Küreselleşme sonrası dünya toplumsal, ekonomik ve teknolojik anlamda hızla değişim göstermiştir, bu değişimlerin sonucunda, küreselleşme karşıtı hareketler, savaş karşıtı hareketler ve ekolojik hareketler meydana gelmiştir (Sustam, 2009, s. 119-120).

Oluşum gösteren bu yeni sosyal hareketler ile küreselleşme arasındaki bağlantıyı Barış Çoban şöyle ifade etmektedir: "Küreselleşme süreci umutsuz, ütopyasız bir dünya yaratmaktadır, bu karanlığa karşı insani bir yaşamı, ütopyayı savunan toplumsal hareketler yaratıcı söylem ve eylemlerle 'yeni bir dünyanın mümkün' olduğunu savunmakta ve alternatif bir dünya düşünün tüm insanlık için zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır" (Çoban, 2009, s. 9).

Claus Offe yeni sosyal hareketleri, liberalizmin özel ya da kamusal tanımlamalarının dışında, kolektif ve kurumsal olmayan bir siyaset alanı olarak değerlendirmektedir (Offe, 2016, s. 55).

Toplumun farklı kesimlerinin kendilerini ifade etme biçimleri olarak yeni sosyal hareketler; çevrecilik, etnisite, cinsel kimlik, barış gibi farklı kimlik ve pratikleri görünür kılmaya çalışan, kurulu toplumsal düzlemi ve yerleşik normları sorgulayan, yeni değerler ve hayat tarzları üreterek toplumsal dönüşümler yaratma potansiyeli sergilemektedir (Çayır, 2016, s. 29-30).

Bu çerçevede insanlığın doğanın bir parçası olduğunu belirten Friedrich Engels, kapitalist sistemin doğa üzerinde egemen olma anlayışını eleştirmektedir (Engels, 1979, s. 198-199). Ekolojik hareketlerin temelinde sadece insanlığı değil, tüm canlıları, ekosistemi ve doğal kaynakları korumak olduğu öne sürülebilir.

Langford'a göre su tarihi, suyun mülkiyeti, su kaynaklarının kirlenmesi ve tükenmesi ile beraber su kullanımları üzerine neredeyse bin yıldır süren su mücadelesi tarihidir. Yeni olan ise; bu sorunların ölçeğinin giderek büyümesi, özellikle de yoksullar için suya erişimin kısıtlanmasıdır (Langford , 2005, s. 273-282).

Scanlon, Cassar ve Nemes'e göre su hakkı mücadelesini doğuran temel nedenlerin başında, oluşan yanlış su yönetimi gelmektedir. Yeterli su kurumlarının olmaması, parçalanmış kurumsal yapılar, kamu kaynaklarının özel kazanç için yönlendirilmesi, su kaynaklarının etkin yönetimini engellemiştir. Birincil temel hak olan yaşam hakkının, su hakkının yokluğunda gerçekleşmesi mümkün değildir. İnsan yaşamının, sağlığının ve yaşam standartlarının korunabilmesi için ön koşul, sosyal eşitlik ve çevreye duyarlı bir yapının kurabilmesidir (Scanlon, Cassar , ve Nemes, 2004, s. 13-17).

Lee ve Best'e göre suyla ilgili sorunlar politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel nedenler dâhil olmak üzere birçok sebepten kaynaklanmaktadır. Devletler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve insan hakları aktivistleri tarafından su sorunlarına çeşitli çözümler önerilmiştir (Lee ve Best , 2017, s. 3-4).

İnsan hakları aktivistlerinin su sorunlarını çözmek için talebi ise devletler, uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler dâhil olmak tarafların eylemlerini yasal olarak

belirleyecek şekilde, suya erişimin uluslararası hukuk kapsamında bir insan hakkı olarak tanınmasıdır. İnsan hakları temelli bir yaklaşım olan su hakkı, kendi sularını temin edemeyenlerin haklarını korumak ile ilgili bazı yükümlülükler içerir:

- İnsan hakkı olarak su hakkını korumak,

- Su hakkı ihlallerini önlemek,

- İnsanları sudan mahrum etmemek (Lee ve Best , 2017, s. 3-4).

Lee ve Best'e göre su hakkı, insanların yeterli miktarda temiz suya erişimi dahil olmak üzere suyla ilgili konularda pasif bir şekilde su arzını beklemek yerine karar alma sürecine aktif olarak katılarak haklarını talep etmesi şeklinde savunulmalıdır. Su hakkı etkili bir şekilde uygulandığında, su kaynaklı insan hakları ihlali durumlarında insanların yerel veya uluslararası düzeylerde adli yaptırım talep etmelerini de sağlayabilir (Lee ve Best , 2017, s. 3-4).

Özdeş Özbay'a göre su hakkı mücadelelerinin ortaya çıkışında 1980'lerden itibaren uygulanan neoliberal politikalar ve piyasalaşma önemli bir etkendir. Suyun alınır ve satılır bir ürün haline gelmesi sonucunda kırsal alanlarda suları ellerinden alınanlar ile kentlerde temiz suya çeşitli sebeplerle ulaşamayanlar su hakkı mücadelesine girmişlerdir (Özbay, 2017, s. 13).

Özbay'a göre, su hakkı mücadeleleri, ekonomik, çevre ve kültür gibi nedenler başta olmak üzere temelinde su meselesi olan, ancak çok çeşitli mücadeleleri kapsamaktadır:

- Suya fiziki ve ekonomik erişim hakkı,

- Su varlıklarını kirleteceği öngörülen petrol boru hatlarına karşı mücadeleler,

- Su varlıklarının kıt olduğu bölgelerde aşırı su çeken şirketlere karşı mücadeleler,

- Su varlıklarını ambalajlamak amacıyla kullanan şirketlere karşı mücadeleler,

- Yaşam alanlarını sular altında bırakan barajlara karşı ve nehirleri kurutan HES'lere karşı mücadeleler (Özbay, 2017, s. 13).

Mevcut medeni ve siyasi hakların tanınması, ifade özgürlüğü, siyasi katılım, bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının çevreye verilen zarara itirazlarını dile getirmelerini sağlamak için hayati derecede önemlidir. Uluslararası belgelerin etkin bir şekilde uygulanabilirliği açısından düzenlenecek kampanyalar etkili olacaktır (Boyle ve Anderson , 1996, s. 313).

Su hakkı yaklaşımına göre, devletler tarafından su hakkının etkin bir şekilde uygulanması, yoksullar dâhil toplumun tüm kesimlerinin yeterli ve güvenli suya erişimini sağlayacaktır. Su hakkı nihayetinde insanların sağlığı ve yaşamıyla bağlantılıdır ve suya ücretsiz erişim toplumun yaşamı ve sağlığı için kritik öneme sahiptir (Lee ve Best , 2017, s. 6-9).

Lee ve Best'e göre su hakkını talep ederken, hak savunucuları ayrıca erişim özgürlüğü, eşitlik, maliyet, mesafe, tesisler ve bilgi dâhil olmak üzere erişilebilirlikle ilgili diğer faktörleri de dikkate almalıdır. Suya erişim, herhangi bir müdahale içermemeli, keyfi kesintilere veya kirlenmeye tabi olmamalıdır. Kullanıcılara uygun bir su temini sistemi ve yönetimi ile hizmet verilmelidir. Suya fiziksel erişim, yeterli miktarda suya erişimi olan nüfusun oranı ile ölçülür (Lee ve Best , 2017, s. 6-9).

Su kaynaklarına insan erişimi açısından önemli iyileştirmeler yapılmış olsa da, erişim eksikliği bir sorun olmaya devam etmektedir. Bütün bu süreçlerin insanların aktif olarak yer aldığı kamusal tartışmalar yoluyla yürütülmesi gerekir.

Yoksulluk ve suya erişim sorununu yakından ilişkilendiren Lee ve Best, yoksulluk içinde yaşayan insanların genellikle suya erişimden de yoksun olduklarını vurgular. Ayrıca, güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişim, kentsel ve kırsal alanlar arasında eşit değildir ve kent sakinleri genellikle çok daha yüksek düzeyde erişim sağlamaktadır (Lee ve Best , 2017, s. 6-9).

Dolayısıyla temiz suya erişim var olan toplumsal eşitsizliklerle birlikte düşünülmeli, suyun ücretlendirilmesi gibi uygulamaların eşitsizlikleri derinleştirdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

4.3.1 Kentsel ve kırsal çevreci hareketlerin karşılaştırılması

Geleneksel olarak kentsel ve kırsal alanların değerlendirilmesinde; demografik yapı, ekonomi, istihdam, siyaset, kamu politikaları, modernizm, toplumsal ilişkiler, sosyal ve kültürel yaşam alanlarındaki farklılıklar ve bu kavramların kırsal ve kentsel alanlardaki yansımaları ele alınmaktadır.

Ancak geleneksel değerlendirmeye karşın teknoloji alanındaki gelişmelerin etkisiyle sosyal medya ve iletişim araçlarının yaygınlığı artmış ve bu da kentsel ve kırsal alanlarda iletişimin artması yönünde değişimlere sebep olmuştur (Nerse ve Türk, 2017, s. 504-507).

Tablo 12. Kentsel ve Kırsal Değişkenler (Nerse ve Türk, 2017)

Değişkenler	**Kent**	**Kır**
Ekonomi	İkincil ve üçüncül faaliyetler hakim	Birincil endüstri ve onu destekleyen faaliyetler
Meslek Yapısı	İmalat, inşaat, yönetim ve hizmet faaliyetleri	Tarım ve diğer birincil sanayiye bağlı meslekler
Eğitim Seviyesi	Ulusal ortalamadan daha yüksek	Ulusal ortalamadan daha düşük
Kamusal Servislere Ulaşım	Yüksek	Düşük
Bilgiye Ulaşım	Yüksek	Düşük
Demografi	Düşük doğurganlık ve ölüm	Yüksek doğurganlık ve ölüm
Politika	Liberal ve radikal unsurların daha fazla temsili	Muhafazakar, değişim karşıtı
Etnisite	Çeşitli	Daha homojen
Göç Düzeyi	Yüksek ve genellikle içeri doğru	Düşük ve genellikle dışarı doğru

Bununla beraber ulusal ve uluslararası etkileri olan küreselleşme olgusunun kentsel alanlarda var olan değişimin yanı sıra kırsal alanlarda da sosyal ve ekonomik etkileri olmuştur (Nerse ve Türk, 2017, s. 504-507) Bu etkilerden en önemlisi, küreselleşme olgusu ile birlikte kırsal alanlarda neoliberal politikalar çerçevesinde ekonomik büyüme, istihdam, yatırım, kalkınma gibi gerekçelerin suyun bir rant kaynağı olarak görüldüğü HES ve benzer projelerin uygulanmasında etken olmasıdır.

Su hakkı hareketleri iki başlık altında kentsel ve kırsal olmak üzere tanımlanabilir. Nevzat Samet Baykal, HES karşıtı köylü hareketlerini açıklarken özellikle hareketlerin metalaşma karşıtı yönüne vurgu yapmaktadır. HES karşıtı eylemlerin ekoloji

mücadelesine dahil olduğunu belirtmektedir. Baykal, kentsel ve kırsal hareketlerin mücadele amaçlarını şu şekilde belirtmiştir (Baykal, 2019, s. 85-87):

Kentsel hareketlerin mücadele ettikleri konular şunlardır:

- Doğal su kaynaklarının özelleştirmesine karşı verilen mücadele,

- Artan su fiyatlarına karşı verilen mücadele,

- Halkın su kaynaklarına erişim hakkı için verilen mücadele.

Kırsal hareketlerin mücadele ettikleri konular şunlardır:

- HES projelerine karşı gerçekleşen mücadele,

- Yaşam alanlarına yapılan müdahalelere karşı mücadele,

- Doğada yaşanan tahribata karşı verilen mücadele.

HES projelerinin kırsal alanlarda gerçekleşmesi köylülerin doğal alanlarını, tarımsal ve hayvansal üretim ile kültürel faaliyetlerini direkt etkilemesi nedeniyle, Türkiye kırında köylüleri HES karşıtı eylemlilik sürecinde etkin bir rolde görmek mümkündür. Bu mücadeleler neoliberalizmin kırsal kaynaklara doğrudan bir kar alanı olarak ele attığı son 20 yılda yoğunlaşmıştır.

Kentsel ve kırsal hareketlerin her ikisinin de temelinde ekosistem ve tüm canlılar için yapılan mücadele yattığı için, kırla kent arasında geçişkenlikler vardır. Bu nedenle, kentli hareketlerin de HES karşıtı eylemlere destek verdiği görülür. Tersinden bahsetmek pek mümkün değildir. Aşağıda Şengül, Kocatürk ve Bilgili tarafından hazırlanan bilgilendirici Tablo 13'te HES karşıtı kırsal hareketler ile bu hareketleri destekleyen kentsel hareketler gösterilmiştir:

Tablo 13. HES Karşıtı Kırsal Hareketler ve Destek Veren Kentsel Hareketler (Şengül, Kocatürk, ve Bilgili, 2017)

Antalya Ahmetler Kanyonu HES Karşıtı Mücadele	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Türkiye Ormancılar Derneği
Antalya Alakır HES Karşıtı Mücadele	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Türkiye Ormancılar Derneği Doğa Derneği
Antalya-Saklıkent HES Karşıtı Mücadele	TEMA
Artvin HES (ve Maden) Karşıtı Mücadele	Türkiye Ormancılar Derneği
Artvin-Yusufeli Sarıgöl HES Karşıtı Mücadele	ÇEKÜD (Çevre Kuruluşları Dayanışma Derneği)
Tortum HES Karşıtı Mücadele	TEMA Türkiye Su Meclisi
Kastamonu-Loç Vadisi HES Karşıtı Mücadele	Su Platformu Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği Doğa Derneği TEMA
Köyceğiz-Yuvarlakçay HES Karşıtı Mücadele	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği TEMA Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Doğal Hayatı Koruma Derneği
Tunceli (Dersim)-Peri Suyu HES Karşıtı Mücadele	Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu Patika Ekoloji Kolektifi

Yine de kırsal ve kentsel hareketler eylem biçimleri açısından farklılıklar gösterirler. Örneğin, Atvur'a göre kırsal çevreci hareketlerin en belirgin eylem biçimleri şunlardır:

- *"Şantiye alanında iş makineleri önünde eylem yapmak,*

- *Hukuk mücadelesi vermek,*

- *Oturma eylemi düzenlemek,*

- *Kent merkezinde protesto gösterisi yapmak*

- *İnşaat bölgesinde çadır kurarak eylem yapmak,*

- *Yol kapatmak,*

- *Basın açıklamasında bulunmak"* (Atvur, 2014, s. 291-294).

Diğer taraftan kentsel çevreci hareketlerin en belirgin eylem biçimleri şunlardır:

- Sivil itaatsizlik
- Protestolar ve gösteriler yapmak
- Tüketici boykotları uygulamak
- İmza kampanyaları düzenlemek
- Kamuoyu oluşturmak için konferans ve toplantılar düzenlemek
- Yerel odaklı hareketlere destek kampanyaları düzenlemek,
- İnternet aktivizmini kullanarak katılım ve fikir alışverişinde bulunmak,
- Sosyal medya aracılığıyla seslerini duyurmak,
- Forumları ve e-postaları kullanarak örgütlenmek (Candan ve Bilgin):

Earl ve Kimport kentli hareketleri sosyal hareketler açısından değerlendirerek, kentli hareketlerin yenilikçi protesto biçimleri geliştirdiğini savunmaktadır. Özellikle kentli hareketlerin internet kullanımı üzerinde durarak sosyal hareketlere kazandırdığı önemli avantajları belirtmektedir; eylem maliyetlerinin düşük olması, fiziksel mekânlar dışında sanal mekânlarda toplumsal nitelikte eylemde bulunmak ve bu faaliyetleri organize edebilmek olarak ifade etmektedir (Earl ve Kimport, 2011, s. 19).

Türkiye'de de kentli kişi ve örgütlerin kırsal alandaki mücadelelere verdikleri desteğin bir bölümü bu tür avantajlarla açıklanabilir. Böylece kırsal hareketin kamuoyunda görünürlüğü artmakta, çevre hareketi kampanyasının yarattığı toplumsal basınç idarecileri ve siyasal karar alıcıları baskı altında tutmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki Tablo 14'te HES karşıtı kırsal hareketler ile sanal mekânda destekçileri olan kentsel hareketler gösterilmiştir:

Tablo 14. HES Karşıtı Kırsal Hareketler ve Sanal Mekânda Destekleyen Kentsel Hareketler (Şengül, Kocatürk, ve Bilgili, 2017)

HES Karşıtı Köylü Hareketleri	**Mücadeleye Öncülük Eden Örgüt ve Platformlar**	***Sanal Mekân*da Aktif Olup Olmadığı (Köylü Hareketi Sırasında)**	**HES Karşıtı Mücadeleye Katılan Köy ve Yöre Dernekleri**	***Sanal Mekân*daki Varlığı ve Mücadele ile İlişkisi (Köylü Hareketi Sırasında)**
Antalya Ahmetler Kanyonu HES Karşıtı Mücadele	*Ahmetler Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği*	Aktif değil fakat ahmetler.net üzerinden mücadeleyi yürütmüştür.	Ahmetler Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği	Aktif değil.
Antalya Alakır HES Karşıtı Mücadele	*Alakır Nehri Kardeşliği Platformu*	Aktif (web s., Twitter) Mücadeleye yer verilmiştir.	Karacaören Doğa Kültür Turizm Tanıtma ve Dayanışma Derneği	Aktif değil.
			Antalya Dostları Derneği	Aktif değil.
Antalya-Saklıkent HES Karşıtı Mücadele	*Fethiye Saklıkent Koruma Platformu*	Aktif (blogspot ve Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Fethiye Çevre Platformu	Aktif değil.
Artvin-Arhavi HES Karşıtı Mücadele	*Arhavi Doğa Koruma Platformu*	Aktif (Facebook, Twitter) Mücadeleye yer verilmiştir.	İstanbul Arhavililer Derneği	Aktif (web s.). Mücadeleye yer verilmiştir.
Artvin-Murgul HES Karşıtı Mücadele	*Murgul Dereleri Koruma Platformu*	Aktif (Facebook) Mücadeleye sınırlı biçimde yer verilmiştir.	Oruçlu Köyü Gençlik Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Sarıbudak Köyü Kalkındırma ve Güzelleştirme (Melolular) Derneği	Aktif değil.
Artvin-Yusufeli/Altıparmak Köyü HES Karşıtı Mücadele	*Altıparmak Köyü Doğayı ve Kültür Varlıklarını Koruma Derneği*	Aktif (Facebook) Mücadeleye çok sınırlı biçimde yer verilmiştir.	Artvin Çevre Platformu	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.
Artvin-Yusufeli Sarıgöl HES Karşıtı Mücadele	*Artvin Yusufeli Sarıgöl Dereleri HES Karşıtı Platformu*	Aktif (Facebook, Twitter) Mücadeleye yer verilmiştir.	Altıparmak Köyü Doğayı ve Kültür Varlıklarını Koruma Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye çok sınırlı biçimde yer verilmiştir.
Erzincan-Kemah HES Karşıtı Mücadele	*Erzincan-Kemah HES'lere Karşı Deliçay Platformu*	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Maksutuşağı Köyü Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Aktif değil.
Kastamonu-Loç Vadisi HES Karşıtı	*Loç Vadisi Koruma Platformu*	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer	Bartın Kozcağız ve Çevre Köyleri Sosyal Yardımlaşma	Aktif (web s., Facebook) Mücadeleye yer

Cammaerts'e göre kentli hareketler ekolojik politikaların benimsenmesi ve sosyal değişim sürecinin merkezinde yer almaktadır. Çeşitli aktivizm biçimlerini kullanan kentli hareketlerin amaçları doğrultusunda en etkin kullandığı araç internet faaliyetleri olmaktadır.

Bu bağlamda kentli hareketleri aktivizm açısından değerlendirildiğinde; bilgiye erişim, aktivistler arasındaki iletişimin sağlanması ve yapılacak eylemlerin hız ve etkinliğinin artması açısından aktivizme olumlu etkileri olduğu görülmektedir (Cammaerts, 2007, s. 217). Ancak Cammaerts'in bunları yazdığı 2007'den bu yana kırsal hareketler de bu tür teknolojik olanakları daha yoğun olarak kullanır olmuşlardır. Dolayısıyla bu konuda kır ve kent merkezli hareketler arasındaki farklar azalmaktadır.

Harlow ve Harp'e göre çevreci hareketler ana akım medyada yer alan yanlış bilgilendirmelere ve aktivizmin olumsuz gösterilmesine karşı koymak için kendi medyalarını yaratırlar. Bu medyanın temel özelliği kitle iletişim araçlarına ve geleneksel medyaya karşı alternatif, katılımcı ve eleştirel iletişim alanlarını oluşturmakta ve çevrimiçi aktivizme zemin oluşturması açısından büyük bir öneme sahiptir. İnternet aktivizmi çevreci hareketlerin eylemlerini duyurmak ve bilgilerini hızlı bir şekilde paylaşmak için olanak sağlamaktadır (Harlow ve Harp, 2012, s. 199)

Türkiye'de de özellikle sosyal medya kullanımının kamuoyunu bilgilendirmek, yönlendirmek ve eylemlere destek sağlamak bakımından büyük avantajlar sağladığı son yıllarda daha açık bir şekilde görülür olmuştur. Aşağıdaki Tablo 15'te Türkiye'de interneti etkin bir şekilde mücadelelerinde kullanmış olan kentsel ve kırsal çevreci hareketler gösterilmiştir:

Tablo 15. İnterneti Mücadelesinde Aktif Olarak Kullanmış Olan Çevreci Hareketler (Şengül, Kocatürk, ve Bilgili, 2017)

Çevreci Hareketler	Amaçları
Derelerin Kardeşliği	Karadeniz Bölgesi'nde yapılması planlanan tüm HES projelerine karşı bölgedeki tüm çevreci grupları bir çatı altında birleştirmek.
Su Hakkı	Suyun özelleştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı mücadele etmek.
Su Politik	Suyun özelleştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı, sorunun kapitalizme ilişkin yapısal nedenleri üzerinden mücadele etmek.
Büyük Anadolu Yürüyüşü	Türkiye doğasının artan yıkımını protesto etmek (Protesto yürüyüşünün organizasyonu ile başlayıp ardından sanal aktivitesini devam ettirmiştir).
Politik Ekoloji	Çevre siyasetine ve aktivizmine katkı sağlayacak şekilde veri tabanı sağlamak.
Kuzey Ormanları Savunması	İstanbul'un kuzeyindeki farklı ekosistemlerin varlığını savunmak, çevre sorunu yaratan her türlü kentsel/kırsal projenin durdurulması için mücadele etmek.

Bennett'e göre küresel, ekonomik, sosyal ve çevresel politikalarda daha fazla söz sahibi olmayı talep eden çevreci aktivist hareketler, coğrafi, kültürel, ideolojik ve siyasi eylemlerin örgütlenmesinde internet aktivizmini kullanmaktadır. Dijital iletişim uygulamalarının, küresel aktivizmin büyümesi üzerinde çeşitli siyasi etkileri olduğu görülmektedir. Bu etkiler aktivistler, muhalifler ve halklar arasındaki stratejik siyasi ilişkilere kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte bireylerin farklı siyasi eylem çeşitlerine birden fazla giriş imkânı bulmasını sağlayan internet aktivizminden etkilendiği görülmektedir. Ayrıca, iletişim kanallarının fazlalığı, düzenledikleri organizasyonlar ve kampanyalar çevreci hareketleri güçlendirmektedir (Bennett, 2004, s. 109-110).

Su hakkı mücadelesi yürüten Su Hakkı Kampanyası kentsel çevre hareketlerine bir örnektir. Su Hakkı Kampanyası, 2009 yılında İstanbul'da düzenlenen Dünya Su Forumu'na karşı düzenledikleri Alternatif Su Forumu sonrasında 2010 yılında kurulmuştur. Su Hakkı Kampanyasına göre Dünya Su Forumu; devletlerin, uluslararası su şirketlerinin ve finans kuruluşlarının doğrultusunda, suyun ticari bir meta haline getirilmesine ve bu politikaların tüm dünyada yayılmasına zemin hazırlayan bir etken olmuştur (Yılmazdoğan, 2016).

Su Hakkı kampanyası, interneti kullanarak daha fazla katılımcı sağlamayı ve fikir alışverişi için yeni bir alan yaratmayı hedeflemektedir. Çevresel ve doğal kaynakları koruma çabalarının bir parçası olarak web sitelerinin, ekolojist ve antikapitalist çevre politikalarıyla ilgili yeni bir kamusal alan sağlayan alternatif bir mecra olduğu söylenebilir. Su Hakkı aktivistleri suya erişimi her insan için dokunulmaz bir hak olarak görmektedir. Dolayısıyla suyun ticari bir meta olarak satılmasına da karşı çıkmaktadırlar.

Su Hakkı Kampanyasının web sitesini kullanım biçimi internet aktivizmi olarak tanımlanabilir. Web sitesinde hem yerel hem de uluslararası birçok haber paylaşılmakta ve su hakkıyla ilgili kitaplar ücretsiz olarak yayınlanmaktadır. Bununla birlikte çevreci hareket olarak, interneti etkinliklerini planlamak ve duyurmak için bir araç olarak kullanmaktadır.

Su Hakkı Kampanyası, su kaynaklarının ticarileştirilmesine ve alınır-satılır bir mal olarak değerlendirilmesine, HES ve baraj gibi projelerle çevresel yıkımlar yaratılmasına, ekosisteminin tahribatına karşı mücadele etmeyi amaçlayan, suyun vazgeçilmez bir insan hakkı olduğunu ifade eden kolektif yapıda bir harekettir. Su Hakkı Kampanyası'nın, su sorunlarını ele aldıkları ve çözüm önerileri ürettikleri çalışmaları bulunmaktadır:

- Su Kanunu Tasarısı Eleştirisi ve Alternatif Su Kanunu Tasarısı,

- İstanbul'un Su Krizi ve Kolektif Çözüm Önerileri,

- Yeni Bir Su Politikasına Doğru,

- Küresel Bir Eğilim Olarak Suyun Yeniden Belediyelerin Yönetimine Geçmesi (Yılmazdoğan, 2016).

Çevre hareketlerinin yeni sosyal hareketlerin içerisinden gelişim gösterdiği, çevreci hareketlerin kentlilerin hareketi olarak çevreyi koruma temelinde ortaya çıktığı ve bu şekilde kitleselleştiği söylenebilir. Fakat buna rağmen özellikle madencilik ve doğrudan suyla ilgili olarak HES projelerine karşı direnen köylülerle beraber, yeni tip çevre hareketleri köylülerin ekseninde etkinliğini arttırmıştır. Bunun ilk örneği Bergama'da altın madenciliğine karşı başlatılan köylü direnişidir. Direniş toprak ve su kaynaklarının siyanürle kirletilmesine karşı gündem oluşturmayı başarmıştır.

Bu noktada eylemliliğe girişen köylü hareketleri nasıl açıklanmalıdır? Mihriban Şengül, *Türkiye'de "Sermaye Kapanı"ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?* adlı çalışmasında, köylülerin eylemliliğinin nedenlerini yaşamlarını idame ettirme amacı mı yoksa ekosistem üzerinde yaratılan tahribat mı olduğu sorularına cevap aramaktadır.

Şengül'e göre, kentlilerden farklı olarak, köylüler için doğa yaşamsal kaynaktır. Bu çerçevede köylüler için doğa, kentlilerde olduğu gibi kendi yaşam alanın uzağında var olan bir yer değil, bizzat içinde yaşadıkları dinamik bir yapıdır. Köylüler için dereler sadece ekosistemin önemli bir parçası değildir, tarımcılık, hayvancılık ve içme sularıdır (Şengül, 2017, s. 60, 81-83).

Şengül'e göre evrensel nitelikte olan kentli hareketler için çevre sorununun nerede yaşandığına bakılmaksızın mücadele edilirken, köylü hareketlerindeki ana hedef ise köyü ve köylüler için sağladığı olanakları (tarımsal üretimi, su kaynaklarını vb.) savunmaktır. Köylü hareketleri her ne kadar kendi köylerini savunma temellerine dayanarak ortaya çıkmış olsalar da, verdikleri mücadele, doğal kaynakların özelleştirilmesi ve HES gibi projelerle çevreye zarar veren şirketlerin aleyhine olduğunu değiştirmemektedir (Şengül, 2017, s. 60, 81-83).

Kırsal çevreci hareketlerin mücadelesi ve kentli hareketlerin desteği ile oluşan sosyal tepkilerin sonucunda HES inşaatlarına verilen olumsuz raporlara ve mahkeme kararlarına rağmen, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde HES projeleri uygulanmaya devam etmektedir.

Türkiye'de HES ve baraj projelerinin uygulandığı bölgelerde yaşayan köylüler, zaten az olan içme sularının tükenme noktasına gelmesi, derelerinin gözle görülür şekilde yok oluşa sürüklenmesi, projeyi yapan şirketlerin verdikleri sözleri tutmaması sonucu, doğrudan eylem niteliği taşıyan, sadece kendi yaşam alanlarını ve doğal kaynaklarını korumak amacıyla başlatmış oldukları uzun bir mücadele sürecine girmişlerdir.

Ancak yürüttükleri mücadele sürecinde, destek gördükleri çevreci hareketlerin aracılığıyla çevre sorununun yalnızca kendi yaşam alanlarıyla sınırlı olmadığını, başka birçok bölgede örgütlü çevre hareketlerinin ve mücadelelerin varlığından haberdar

olmuşlardır. Düzenledikleri eylemler aynı zamanda ekosisteme dair bir bilinçlenme zeminidir.

Rize'nin Çayeli ilçesinde bulunan Senoz Vadisi'nde yaşayan Sinan Akçal, Ortaokul mezunu bir çiftçiydi, evinin önünden akan dereyi savunmak için HES karşıtı eylemlerde bulundu, yürüttüğü mücadele sürecinde Senoz Vadisi Koruma Platformu sözcüsü oldu. Akçal kendi kişisel dönüşümünü şöyle anlatmaktadır: *"Evimizin önünden geçen derenin HES şirketlerine satılmasıyla birlikte suyumuz için mücadele etmeye başladım. Bu yolculuk sırasında Türkiye'nin farklı yerlerinde doğa mücadelesi veren başka insanlarla da tanıştım ve dost oldum"* (https://dogaaskina.org/ekip/sinan-akcal/).

HES projesinin köylülere tanıtımı aşamasında bölgede ekonominin canlanacağı işsizliğin azalacağı ve yaşam alanlarının gelişeceği gibi sözler verildiğini ifade eden Sinan Akçal eylemleri ve bu süreçte yaşananlara dair şunları söylemektedir: *"Bir eylem yaptım, HES karşıtlarını topladım. İki sefer yürütmeyi durdurma kararı aldık, iptal çıkardık. Yeni ÇED verdi bakanlık, bugünlerde başladılar yine ama bırakmayacağım, bin kişi, iki bin kişi vadide bu şirketlerin önünde ateş yakıp çadır kuruyorum"* (http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hes-lere-karsi-birebir-carpisan-10-kahraman-17447034, 2011).

Kastamonu Loç Vadisi'nin Çamdibi Köyü sakinlerinden Halime Çakmak HES karşıtı eylemlerin öncülerinden biri oldu. Tek başına verdiği mücadele çevreci hareketlerle tanışmasıyla dönüşüme uğradı.

> Tek başıma dava açmaya hazırlanırken bazı arkadaşları tanıdım, bir konferans dinledik, HES'leri öğrendik. Geçen yıl babamın tarlasına makineler girdi… "Çalışma izniniz var mı" dedim "Yok" dediler. Jandarma geldi, kötü biriymişim gibi sürükleyerek alıp götürdü beni(…) Bize diyorlar ki "Devletle uğraşamazsınız". Bu nasıl söz? Biz olmadan devlet olmaz (http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hes-lere-karsi-birebir-carpisan-10-kahraman-17447034, 2011).

Engert, Balta ve Dogan'a göre kapitalizm, doğal kaynakların yağmalanması, biyoçeşitliliğin kaybı, çölleşmenin artması, ormansızlaşma ve çok çeşitli türlerin azalması veya yok olması gibi kritik çevresel zararlara neden olmuştur. Hes karşıtı hareketler gibi birçok ekolojist hareket, emek hareketinin içinden ve onun bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, Türkiye dâhil dünyanın birçok yerinde doğanın yok edilmesine ve suyun metalaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Suyun hidroelektrik santraller aracılığıyla piyasalaştırılması süreci, yeni çevresel kaygılar yaratmış ve HES, Türkiye kapitalizminin gelişmesinde sembolik bir anlam kazanmıştır. Bu hidroelektrik santraller aracılığıyla ulusal ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde ekolojik yaşam alanı ele geçirildiğinden, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ekosistemlerin yok olmasına karşı mücadele verilmektedir. Su kaynaklarına el konulması yeni bir sermaye birikim alanı açılması anlamına gelmiştir (Engert, Balta, ve Doğan, 2011, s. 5-10).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, yeni sosyal hareketler bağlamında Türkiye'de su hakkı konusu hukuksal, kavramsal ve tarihsel boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu çerçevede hukuksal olarak bakıldığında yaşamsal devamlılığı sağlayan suyun, insan haklarının kuşak sınıflandırılmasındaki yeri incelenmiştir.

Karel Vasak'ın sınıflandırılması çerçevesinde insan hakkı olarak su hakkının, birinci kuşak haklardan yaşam hakkına, ikinci kuşak haklardan sağlık hakkına, üçüncü kuşak haklardan ise sağlıklı ve ekolojik açıdan dengeli bir çevrede yaşama hakkına ve buna ek olarak insanlığın ortak mirasına sahip olma hakkına dahil olduğu söylenebilir.

Tüm bu olgular değerlendirildiğinde su hakkının üç kuşak insan hakları içinde birden yer aldığı söylenebilir. İnsan haklarının dinamik evrimci yapısı günümüz şartlarına göre değişkenlik göstermesine yol açmış ve dördüncü kuşak haklar ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmaya tepki olarak çıkan sürdürülebilir bir yaşam hakkı olarak dördüncü kuşak haklar; ekosistem hakkı ve su hakkıdır. Aynı zamanda yeni bir insan hakkı olarak bu hakları talep etme hakkını da kapsadığı hatta bu açıdan en önemli hak olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmada insan hakkı olarak su hakkı tartışması, insan haklarını resmi olarak tanımlayan sözleşmeler ve uluslararası anlaşmaların kapsayıcılığı ele alınarak detaylandırılmıştır. Sözleşmeler tarafından korunan bu haklar; yaşam hakkı, sağlık hakkı, yeterli beslenme ve hastalıktan korunma haklarıdır. Ayrıca, uluslararası anlaşmalar tarafından korunan temel insan hakkı olarak su hakkı kapsamında, sağlıklı, temiz ve içilebilir suya erişim hakkı da vardır.

İnsan hakları sözleşmeleri ve beyanları hukuki olarak su hakkının uygulanmasına yönelik maddeler içerir. Buradan hareketle uluslararası hukuka ilişkin kanıtlar, su ihtiyacına erişimin temel bir insan hakkı olarak görülmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.

Çalışmada su hakkının BM sözleşmeleri ve diğer hukuksal sözleşmelerdeki insan hakkı olarak tanınma süreci ve aynı zamanda bu metinlerin uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım çerçevesinde, 28 Temmuz 2010 tarih ve 64/292 sayılı Genel

Kurul kararıyla sağlıklı içilebilir suyun ve hıfzıssıhhanın, yaşam hakkının bir gereği olarak temel insan hakkı kapsamında tanınmasının, su hakkının tanınma süreci açısından tarihi bir karar olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak BM insan hakları komisyonu güvenli içme suyu ile koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakkını tanımıştır.

Tüm bu olgular değerlendirildiğinde BM tarafından alınan karara göre devletlerin üç temel yükümlülükleri vardır. Bunlar, su hakkını korumak, karara saygı göstermek ve uygulamak olarak ifade edebilir.

Temel insan haklarını uygulama zorunlulukları adalete, hukuka ve devletlerin sorumluluklarına dayanır. Bu bağlamda uluslararası toplumun temel kalkınma hedeflerini yeniden gözden geçirmesi önemlidir. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların tüm insanların en temel su ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli kurumsal, ekonomik ve yönetsel stratejileri geliştirmesi gerekir.

Su dünya üzerindeki tüm canlılar için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu gibi insanların hayatlarını sürdürebilmesinde en önemli maddedir. Dolayısıyla suyun yaşam hakkı olarak insanların doğuştan gelen haklarına dâhil olduğu ve su hakkının da temelde buna dayandığı ifade edilebilir.

Küresel sermaye politikalarından kaynaklanmakta olan üretim ve tüketim biçimlerindeki değişim, toprak ve su kaynaklarına müdahaleler, ekolojik tarım üretiminin desteklenmemesi, yaşam alanlarındaki bozulmalar doğanın tüm biçimleriyle metalaştırılmasından kaynaklanmıştır.

Kentleşme ve endüstrileşme ile yaşanan süreç, enerji üretiminin artması sonucu çevreye verdiği zarar ve tahribat insanlığı tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Endüstriyel atıkların kirliliğe sebebiyet vermesi ve ekolojik yıkım oluşturması hayatları olumsuz yönde etkilemiştir. Bu koşullarda insanların doğal su kaynaklarını, nehirleri, ormanları, tüm tabiatı ve ekosistemi koruma talepleri olarak ekolojik hareketler ortaya çıkmıştır.

Ekolojik hareketlerin oluşum aşamasında yeni sosyal hareketlerin içeresinden gelişim gösterdiği, çevreci hareketlerin kentlilerin hareketi olarak çevreyi koruma temelinde ortaya çıktığı ve bu şekilde kitleselleştiği söylenebilir. Su kaynaklarının ticarileştirilmesine alınır ve satılır bir mal olarak değerlendirilmesine karşı, yüksek su

fiyatlarına karşı ve su kaynaklarına erişim hakkı için verilen mücadele olarak kentsel hareketlerin eylemlerini ifade edebiliriz.

Küreselleşme olgusu kentsel alanlarda var olan değişimin yanı sıra kırsal alanlarda da sosyal ve ekonomik etkiler yaratmıştır. Kırsal alandaki çevreci hareketler ise özellikle madencilik ve doğrudan suyla ilgili olarak HES projelerine karşı direnen köylülerle beraber yeni bir çevre hareketi olarak oluşum göstermiştir. Kırsal alanlarda neoliberal politikalar çerçevesinde ekonomik büyüme, istihdam, yatırım, kalkınma gibi gerekçelerle suyun bir rant kaynağı olarak görülmesi HES projelerinin uygulanmasında etken olmuştur.

HES ve baraj gibi projelerle çevresel yıkımlar yaratılması sonucunda, ekosistemin tahribatına ve yaşam alanlarına yapılan müdahalelere karşı mücadeleye girişen köylülerin oluşturdukları eylemler ve mücadele biçimleri kırsal çevreci hareketler olarak etkinliğini artırmıştır.

Kentsel ve kırsal hareketlerin her ikisinin de temelinde ekosistem ve tüm canlılar için yapılan mücadele yattığı için, kırla kent arasında geçişkenlikler vardır. Bu nedenle, kentli hareketlerin de HES karşıtı eylemlere destek verdiği görülmektedir.

Su hakkını savunanlara göre uluslararası şirketler ve hükümetler küresel ekonomi yaratmak için özelleştirme, ticaret ve yatırım engellerini ortadan kaldırma, ihracatı artırma ve genel olarak ekonomi üzerindeki devlet denetimlerini serbest bırakmak konusunda ortak hareket etmektedirler. Dolayısıyla böyle bir ekonomik entegrasyon, doğal kaynak kullanımını artırarak çevre sorununu şiddetlendiren endüstriyel üretimi serbest bırakmaktadır.

Suyu insanlar için bir ihtiyaç olarak gören bakış açısıyla birlikte su herhangi bir ticari ürün haline dönüşmekte ve hak kavramından yoksunlaştırılmaktadır. Hak niteliğini kaybeden su, kapitalist ekonomi politik tarafından ihtiyaç olarak tanımlanmakta buradan hareketle suyun metalaşma süreci başlamakta ve su kaynakları özelleştirilerek serbest piyasa ürününe geçişi tamamlanmaktadır.

Temel yaşam hakkının dışında tutamayacağımız su hakkı, salt serbest piyasa ilişkileri ile değil, sosyal devlet anlayışıyla ele alınması gereken bir konudur. Temiz ve kullanılabilir

suya ulaşımda insan hakları gözetilerek sosyal devlet anlayışıyla yürütülecek politikaların yararlı olabileceği aşikârdır. Bu çerçevede toplumsal adalet, kamu yararı ve eşitlik ilkeleriyle hazırlanacak programların su hakkını göz ardı etmesi düşünülemez.

KAYNAKÇA

Aküzüm, T., Çakmak, B., ve Gökalp, Z. (2010). Türkiye'de Su Kaynakları Yönetiminin Değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*.

Amerikan Devletleri Örgütü. (1969). American Convention On Human Rights. Ağustos 12, 2022 tarihinde http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic3.American%20Convention.htm. adresinden alındı.

Amerikan Devletleri Örgütü. (1988). Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social, and Cultural Rights: "Protocol of San Salvador". Ağustos 12, 2022 tarihinde https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html. adresinden alındı.

Arat, G., Türkeş, M., ve Saner, E. (2002). Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor . Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi (s. 36). Ankara: Tübitak Yayınları.

Arrighi, G., Hopkins, T., ve Wallerstein, I. (2015). Sistem Karşıtı Hareketler (s. 35). İstanbul: Metis Yayınları.

Atalık, A. (2016). Su Hakkı ve Suya Erişimde Adalet (s. 71-72). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Atılgan, A. (2009). Su Raporu (s. 63-64). Hizmet-İş Sendikası Yayınları.

Atvur, S. (2014). Baraj Politikalarına Karşı Toplumsal Tepkiler: Hindistan ve Türkiye'deki Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi.*

Avrupa Konseyi. (1950). European Convention on Human Rights. Temmuz 7, 2022 tarihinde https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf. adresinden alındı.

Aykul, Ö. (2019). Hukuk Sisteminde Temel İnsan Hakları Ve Gelinen Son Aşama; "Dördüncü Kuşak Haklar Ve Bunları Talep Hakkı". Mart 3, 2022 tarihinde http://www.aykultopcu.com/habervemakele-184-hukuk-sisteminde-temel-insan-haklari-ve-gelinen-son-asama-dorduncu-kusak-haklar-ve-bunlari-talep-hakki. http://www.aykultopcu.com/habervemakele-184-hukuk-sisteminde-temel-insan-haklari-ve-gelinen-son-asama-dorduncu-kusak-haklar-ve-bunlari-talep-hakki adresinden alındı.

Barlow , M. (2001). Blue Gold: The Global Water Crisis and the Commodification of the World's Water Supply (s. 2-26). Diane Publishing Co

Barlow, M. (2016). Su Hakkı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Baykal, N. S. (2019). *Çevre Hareketlerinde Ekoloji Temelli Öğrenme: Hes Örneği* (s.85-87). (Yayın no. 538475) [Yayınlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi] https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Bennett, L. (2004). Communicating global activism: Strengths and vulnerabilities of networked politics. London: Routledge.

Birleşmiş Milletler (BM). (1987). *Our Common Future* (*Ortak Geleceğimiz Raporu).* Mayıs 8, 2022 tarihinde http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm#1.2. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (2019). *Global Commission on Adaptation* (*Küresel Adaptasyon Komisyonu).* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://gca.org/wp-content/uploads/2019/09/GlobalCommission_Report_FINAL.pdf. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (1948). *Universal Declaration of Human Rights.* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://digitallibrary.un.org/record/666853?ln=en. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights.* Mayıs 8, 2022 tarihinde

https://web.archive.org/web/20080705115024/http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (1966). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://www.refworld.org/docid/3ae6b36c0.html. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (1977). *Report of the United Nations Water Conference, Mar del Plata.* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://digitallibrary.un.org/record/724642. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (1986). *Declaration on the Right to Development.* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://www.un.org/en/events/righttodevelopment/declaration.shtml. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (1989). *Convention on the Rights of the Child.* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (2010). *Resolution adopted by the Human Rights Council 15/9 Human rights and access to safe drinking water and sanitation.* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/166/33/PDF/G1016633.pdf?OpenElement. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (2010). *Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010 64/292. The human right to water and sanitation.* Mayıs 8, 2022 tarihinde https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/479/35/PDF/N0947935.pdf?OpenElement. adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler (BM). (1992) *United Nations Conference on Environment and Development*. Mayıs 8, 2022 tarihinde https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992. adresinden alındı.

Boyle , A. ve Anderson , M. (1996). Human Rights Approaches to Environmental Protection (s. 313-314). Clarendon Press Oxford.

Bozdemir, M. (2013). *Hazneli Pompalı Hidroelektrik Santrallerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi ve Analizi* (Yayın no. 348409) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Bratspies, R. (2015). Do We Need a Human Right to a Healthy Environment? (s. 32-35). *Santa Clara Journal Of Internatıonal Law*.

Cammaerts, B. (2007). Activism and Media (s. 217). Mart 11, 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/242594122_Activism_and_Media adresinden alındı.

Candan, K. ve Bilgin, M. Sivil İtaatsizlik. *Yasama Dergisi.*

Cengiz, S. (2019). İklim Krizinin Mitolojisi (s.3). *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*

Claude, R. ve Weston, B. (2006). Human Rights in the World Community: Issues and Action (s. 22). University of Pennsylvania Press.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2021). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. T. C. Resmî Gazete (31643, 29 Ekim 2021). Ocak 14, 2022 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211029-35.pdf. adresinden alındı.

Çayır, K. (2016). Yeni Sosyal Hareketler (s. 29-30). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Çelik, Z. (2012). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. İdealkent.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). 2018 Çevre Denetimi Raporu.SBN. 978-605-8613-3-0, Yayın No: 44, Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim Tarihi:Nisan 19, 2022, https://ced.csb.gov.tr adresinden alındı.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2021). İzin ve Lisans İstatistikleri Haber Bülteni. Çevresel İzin ve Lisans İstatistikleri Bülteni. Sayı No:5. Erişim Tarihi:Nisan 15, 2022, https://ced.csb.gov.tr adresinden alındı.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Tarihçesi. Şubat 19, 2022 tarihinde https://www.csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012. adresinden alındı.

Çınar, T. (2006). Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri. Ankara: Memleket Yayınları.

Çınar, T. (2008). Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Model Ülkeler ve Türkiye Örneği. *Toplum ve Hekim Dergisi.*

Çoban, B. (2009). Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya (s. 9). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Çolakoğlu, E. (2008). *Suya Erişim Bağlamında Su Güvenliği.* (Yayın no. 228272) [Yayınlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Demirkan, P. (2014). HES'ten önce HES'ten sonra. Haziran 5, 2022 tarihinde https://www.yesilist.com/hesten-once-hesten-sonra/. adresinden alındı.

Dirlik, A. (2015). Ed: Y. D. Çetinkaya, Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim (s. 87). İstanbul: İletişim Yayınları.

Doğa Okulu İnternet Sitesi. *Sinan Akçal Hakkında*. Şubat 15, 2022 tarihinde https://dogaaskina.org/ekip/sinan-akcal/ adresinden alındı.

Donnelly, J. (2007). The Relative Universality of Human Rights (s. 287-288). Human Rights Quarterly.

Devlet Su İşleri (DSİ). (2021). *Faaliyet Raporu.* Mart 20, 2022 tarihinde https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/425/Sayfa/759/1107/DosyaGaleri/2021_yili_faaliyet_raporu.pdf. adresinden alındı.

Duménil, G. ve Lévy, D. (2004) Neo-Liberal Dynamics: A New Phase? (s. 1-13). Ağustos 19, 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/237810455_Neo-Liberal_Dynamics_A_New_Phase adresinden alındı.

Earl, J. ve Kimport, K. (2011). Digitally enabled social change: Activism in the internet age. The MIT Press.

Ed, M. Özlüer, I. Özlüer, Şirin, T., ve Odabaşı, N. (2012). Bolivya Anayasası: Hukuk, Demokrasi, Özerkllik (s. 137). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Ekolojist İnternet Sitesi. (2018). HES Nedir, Faydaları ve Zararları Nelerdir? Haziran 21, 2022 tarihinde https://ekolojist.net/hes-nedir-faydalari-ve-zararlari-nelerdir/. adresinden alındı.

Ekolojist İnternet Sitesi. (2019). İklim Krizi Nedir? Nedenleri Nelerdir? Haziran 21, 2022 tarihinde https://ekolojist.net/iklim-krizi-nedir/. adresinden alındı.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı İnternet Sitesi. Kurumsal Tarihçe. Ocak 17, 2022 tarihinde https://enerji.gov.tr/kurumsal-tarihce. adresinden alındı.

Engels, F. (1979). Doğanın Diyalektiği (s. 198-199). Ankara: Sol Yayınları.

Engert, K., Balta, E., ve Doğan, A. E. (2011). Ekolojik Krize Yanıtlar. Sayı: 25. *Praksis Dergisi.*

Ertilav, M. (2014). Türkiye'de Özelleştirme: TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi) Örneği. (Yayın no. 369179) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Süleyman

Demirel Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Eşkin, P. Ö. (2019). Sürdürülebilirlik Nedir? Temmuz 23, 2022 tarihinde https://ekolojist.net/surdurulebilirlik-nedir/. adresinden alındı.

Freeman, M. (2015). Neoliberal Policies and Human Rights (s. 150). *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi* .

Gleick, P. (1998). The Human Right To Water (s. 491-493-500-501). Water Policy.

Gouvello, B. ve Scott, C. (2012). Has water privatization peaked? The future of public water governance (s. 88). Water International.

Gök, M. (2006). Kamu Ekonomisinde Doğal Tekeller: Kentsel Su Hizmetleri (İSKİ Örneği). (Yayın no. 172613) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Gök, M. ve Yalçın, L. (2013). Su Hakkının Bir Temel İnsan Hakkı Olarak Tanınma Süreci ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi.*

Gökpınar, M. (2015). Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması (s. 52-55-57-63). *TBB Dergisi.*

Gülmez , M. (2001). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (s. 1-11-14-17-20-21). Ankara: Todaie Yayını.

Gündüzöz, İ. (2015). Yeni Kuşak İnsan Hakları Çerçevesinde Türkiye'de Mülki İdare Amirliğine Analitik Bir Yaklaşım (s. 25). Ankara: *İnsan Hakları Yıllığı Dergisi.*

Hamamcı, C. (1984). Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler (s. 174). *İnsan Hakları Yıllığı Dergisi.*

Harlow , S. ve Harp, D. (2012). Collective action on the web: A cross-cultural study of social networking sites and online and offline activism in the United States and Latin America. Routledge.

Harvey , D. (2006). Neo-Liberalism as Creative Destruction (s. 145-153-154). Geografiska Annaler.

Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi. (2011). HES'lere karşı birebir çarpışan 10 kahraman Mart 18, 2022 tarihinde https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hes-lere-karsi-birebir-carpisan-10-kahraman-17447034 adresinden alındı.

İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı. *Birleşmiş Milletler Antlaşması (1945).* Mayıs 8, 2022 tarihinde http://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf. adresinden alındı.

İnşaat Mühendisleri Odası (İMO). (2009). Bir Doğal Kaynak Olarak Su (s. 29). *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi.*

İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ). (2021). *Faaliyet Raporu.* Mart 11, 2022 tarihinde https://www.iski.gov.tr/web/assets/video/Genel%20Kurul%20Konu%C5%9Fmas%C4%B1/2021%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf. adresinden alındı.

İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ). *İdari Yapı.* Mart 11, 2022 tarihinde https://www.iski.istanbul/web/tr-TR/kurumsal/iski-hakkinda1. adresinden alındı.

Kaboğlu, İ. (1992). Çevre Hakkı (s. 9-11-142). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaboğlu, İ. (1994). Hak ve Özgürlükler Anlayışındaki Gelişmelerin Anayasa'ya Yansıtılması Sorunu (s. 240). *Anayasa Yargısı Dergisi.*

Kanun Hükmünde Kararname. (2011). Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri. *T. C. Resmî Gazete* (27984, 4 Temmuz 2011). Ocak 14, 2022 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704M1-1.htm. adresinden alındı.

Karababa, A. (2021). Ekolojik döngülerin çökmesi sonucu ortaya çıkması beklenen sorunlar. Nisan 6, 2022 tarihinde https://polenekoloji.org/madencilik-ve-halk-sagligi/. adresinden alındı

Kartal, F. (2009). Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet (s. 66). Türkiye Mühendislik Haberleri.

Keleş, R., ve Hamamcı, C. (2002). Çevre Bilim (s. 267-268). İmge kitabevi.

Kılıç, S. (2009). Su Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Su Hakkı (s. 46). *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.

Klecker, N. (1982). Bir İnsan Hakları Eğitimi İçin İnsan Hakları Felsefi Temelleri (s. 151). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü.

Kuçuradi, İ. (1982). Felsefe ve İnsan Hakları, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri (s. 49). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü.

Kunt, M., Gürbüzler, D., Erkal, İ. F., ve Yıldırım, K. (2020). Türkiye Çevre Durum Raporu. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Langford , M. (2005). The United Nations Concept of Water as a Human Right: A New Paradigm for Old Problems? (s. 273-282). Water Resources Development.

Lee, J. ve Best , M. (2017). The Human Right to Water (s. 3-4-6-9). A Research Guide & Annotated Bibliography.

Lelandais, G. E. (2009). Ed: B. Çoban, Yeni Toplumsal Hareketler içinde: Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme (s. 68). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lubin, G. (2011). Citi's Top Economist Says The Water Market Will Soon Eclipse Oil. Nisan 17, 2022 tarihinde https://www.businessinsider.com/willem-buiter-water-2011-7. adresinden alındı.

Lykes, M. (2001). Human Rights Violations As Structural Violence. Peace, Conflict, and Violence: Peace Psychology for the 21st Century (s. 3-5). New Jersey: Prentice Hall.

Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. (2004). T. C. Resmi Gazete (25483, 5 Haziran 2004). Ocak 14, 2022 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040605.htm. adresinden alındı.

Marx, K. (1966). Felsefenin Sefaleti (s. 35). Ankara: Sol Yayınları.

Melucci, A. (2016). Ed: K. Çayır, Yeni Sosyal Hareketler içinde: Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. (s. 79-81). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Mevzuat Bilgi Sistemi İnternet Sitesi. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri (20.11.1981). Mart 4, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2560.pdf. adresinden alındı

Muluk , Ç. B., Kurt , B., Turak , A., Türker, A., Çalışkan , M. A., Balkız , Ö., . . . Zeydanlı , U. (2013). Türkiye'de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif. İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği - Doğa Koruma Merkezi Yayınları.

Müftügil, Ş. (1982). İnsan Haklarını Koruma Ne Demektir? İnsan Haklarının Felsefi Temelleri (s. 86-87). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü.

Nerse, S., ve Türk, E. (2017). Kırsal Kentsel İlişkilerde Değişim: Yeni Tanımlamalar ve Kavram Okumaya Yönelik Bir Analiz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi.*

Ocak, A. (2018). *Bir Doğa ve İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı.* (Yayın no. 518679) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Galatasaray Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Offe, C. (2016). Ed: K. Çayır, Yeni Sosyal Hareketler içinde: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. (s. 55-61). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Oğuz, E. (2011). *Su Hakkı Çerçevesinde Su Sorunun Kent Yoksulları Üzerine Etkisi.* (Yayın no. 302065) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Özbay, Ö. (2017). Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri; Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri (s. 13). Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği .

Özcan, M. (2010). İklim Değişikliği ve Doğa Ana Hakları Dünya Halkları Konferansı. Ankara: *Kolektif Ekososyalist Dergi.*

Özdek, Y. (1993). İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı (s. 20-21, 30-31, 52-55). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Özsoy, S. (2009). *Su ve Yaşam: Suyun Toplumsal Önemi.* (Yayın no. 250759) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Savcı, B. (1982). İnsan Haklarının Felsefi Temelleri: Yaşam Hakkı Felsefe Açısından Pratiğe Doğru (s. 62). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü.

Sayılgan, S. (2020). *Hidroelektrik Santral (Hes) Projeleri İnceleme ve Değerlendirme Süreçlerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri Destekli Otomasyonu.* (Yayın no. 632930) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Scanlon, J., Cassar , A. ve Nemes, N. (2004). Water as a Human Right? (s. 3,17, 27, 28, 33). Cambridge: IUCN Publications Services Unit.

Shue, H. (1982). Temel Hakların Evrenselliği: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri (s. 26). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü.

Su Hakkı Kampanyası İnternet Sitesi (2016). Susmuyor; suyumuzu, su hakkımızı, yaşamı savunuyoruz! Temmuz 6, 2022 tarihinde https://www.suhakki.org/basin-aciklamalari/susmuyor-suyumuzu-su-hakkimizi-yasami-savunuyoruz/. adresinden alındı.

Su Hakkı Kampanyası İnternet Sitesi (2016). Suyumuzdan para kazanıyorlar! Temmuz 6, 2022 tarihinde https://www.suhakki.org/wp-content/uploads/2016/01/Suyumuzdan-para-kazaniyorlar-rapor.pdf. adresinden alındı.

Su Hakkı Kampanyası İnternet Sitesi (2016). Su Hakkı Kampanyası Hakkında. Temmuz 6, 2022 tarihinde https://www.suhakki.org/hakkinda/. adresinden alındı.

Sustam, E. (2009). Ed: B. Çoban. Yeni Toplumsal Hareketler içinde: Küresel Kapitalizm Çağında Yeni Sosyal Hareketleri Okumak: Küresel Travma, Kriz Toplumu ve Favelas'lar! (s. 119-120). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Şengül, M. (2017). Türkiye'de "Sermaye Kapanı"ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı? *İdealkent Dergisi.*

Şengül, M., Kocatürk, G. A., ve Bilgili, F. (2017). Sanal Mekânda Yerel Çevre Hareketleri: Türkiye'de HES Karşıtı Mücadeleler Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.*

Şirin, T. (2015). Çevre, İnsan, Devlet (s. 16, 27). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Talas, C. (1990). İnsan Hakları Yıllığı içinde: Yaşam Hakkı ve Toplumsal Haklar. (s. 84). Todaie Yayınları.

TBMM İnternet Sitesi. Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (1984). Ocak 19, 2022 tarihinde https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc067/kanuntbmmc067/kanuntbmmc06703030.pdf. adresinden alındı.

Teknik Güç Dergisi. (15 Ekim 2003). Küreselleşmenin Nimetleri Paneli. Sayı: 131 *Teknik Güç Dergisi.*

Topçu, E. (2009). *Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı.* (Yayın no. 250010) [Yayınlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Tully, S. (2000). Water, Water Everywhere Today companies like France's Suez are rushing to privatize water, already a $400 billion global business. They are betting that H2O will be to the 21st century what oil was to the 20th. Şubat 8, 2022 tarihinde *https://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2000/05/15/279789/index.htm.* adresinden alındı.

Turan, E., ve Bayrakdar, E. (2020). Türkiye'nin Su Yönetim Politikaları: Ulusal Güvenlik Açısından Bir Değerlendirme. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi.*

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB). (2007). *ÇMO 2007 Su Raporu.* Mayıs 23, 2022 tarihinde https://www.tmmob.org.tr/icerik/cmo-2007-su-raporu. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (03.07.1968). *Belediye Teşkilâtı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma Ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1053.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (04.04.1990). *Kıyı Kanunu.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3621.pdf.. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (09.05.1960). *Köy İçme Suları Hakkında Kanun.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7478.pdf. içinde adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (09.08.1983). *Çevre Kanunu.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (16.12.1960). *Yeraltı Suları Hakkında Kanun.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.167.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (18.12.1953). *Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce Yürütülen Hizmetler Hakkında Kanun.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6200.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1935). *2804 sayılı Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Kanunu.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/kurumsal/kanun-mta.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1935). *2805 sayılı Etibank Kanunu.* Ocak 12, 2022 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3035.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1985). *3213 sayılı Maden Kanunu.* Ocak 15, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3213.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (22.03.1971). *Su Ürünleri Kanunu.* Ocak 15, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1380.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (26.05.2005). *Mahallî İdare Birlikleri Kanunu.* Ocak 15, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5355.pdf.. adresinden alındı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (28.04.1926). *Sular Hakkında Kanun.* Ocak 15, 2022 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.831.pdf. adresinden alındı.

Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA). (2020). *Kaz Dağları Yöresi'nde Madencilik.* Nisan 16, 2022 tarihinde https://cdn-tema.mncdn.com/Uploads/Cms/kaz-daglari-raporu_3.pdf adresinden alındı.

Vasak, K. (1977). A 30-year struggle, The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. The Unesco Courier (s. 29). Paris: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Sales and Distribution Offices.

Vincent, A. (2010). The Politics of Human Rights (s. 146-147). Oxford University Press.

Vural, E. (2018). *Dünya'da Su Yönetimi Özelleştirmeleri ve Türkiye'ye Uygulanabilirliği.* (Yayın no. 519888) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Willaarts, B., Garrido , A., ve Llamas, M. (2014). Reforming water governance structures. Earthscan Studies in Water Resource Management: Routledge.

Yalçın, L., ve Gök, M. (2013). Su Hakkının Bir Temel İnsan Hakkı Olarak Tanınma Süreci ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi.*

Yang, D., Yang, Y., ve Xia, J. (2021). Hydrological cycle and water resources in a changing world: A review. Geography and Sustainability.

Yılmaz, G. (2009). *Suyun Metalaşmasında Etkili Olan Dinamikler: Türkiye Örneği Üzerinden Sanayi ve Tarımda Su Kullanımı.* (Yayın no. 241250) [Yayınlanmış doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Yılmazdoğan, C. (2016). Su Hakkı Kampanyası, Suyun Temel Bir İnsan Hakkı Olduğunu Savunuyor. Temmuz 20, 2022 tarihinde http://www.kadikoyakademi.org/suhakkikampanyasi/. adresinden alındı.

ÖZGEÇMİŞ

Mertcan CÖMERT

Eğitim

Yüksek Lisans	2022	Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Lisans	2017	Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

İş/İstihdam

Yıl	Görev	
2016	Staj	Kadıköy Belediyesi - Gazete Kadıköy